

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND

Avaliku õiguse osakond

Kaire Jürgenstein

**UUED ÕIGUSED TULEKUL? ÕIGUS SISUKALE INIMLIKULE
KONTAKTILE JA ÕIGUS MITTE OLLA PROFILEERITUD, MÕÕDETUD,
ANALÜÜSITUD, JUHENDATUD EGA NÜGITUD NING NENDE ÕIGUSTE
REALISEERIMISEST EESTI E-RIIGIS**

Magistritöö

Juhendaja

dr iur Paloma Krõõt Tupay

Tallinn

2025

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. peatükk: Kolme grupi eristamine ja digitaalsete kohustuste vajadus	8
1.1. Digitaalse lõhe mõiste ja mõju erinevatele rühmadele.....	8
1.2. Riigi kohustused digitaalsete õiguste tagamisel.....	13
1.3. Kas igal grupil on kohustus olla online?	18
2. peatükk: Analoogõigus ja vabaduspõhiõigus digitaalses keskkonnas	24
2.1. Analoogteenuste rakendamine kolme grupi kontekstis.....	24
2.2. Põhiseaduse § 19 ja analoogelu seos.....	30
2.3. Riigi kohustused ja võimalused digitaalse eraldatuse vähendamisel	36
3. peatükk: Eesti praktika ja analoogõiguse kujunemine.....	43
3.1. Digitaalsete teenuste ja ligipääsetavuse olukord Eestis	43
3.2. Probleemsed juhtumid ja nende analüüs	48
3.3. Tulevikuperspektiivid ja soovitused.....	54
Kokkuvõte.....	59
Summary	66
Allikad.....	69

Sissejuhatus

Digitaalvaldkond on tänapäeva majandusplaanis ja ühiskonnas üks progresseeruvaimaid valdkondi, mis revolutsioonilise murranguna loob töökohti, toob turule seninägematuid tooteid-teenuseid ja mugandab ühiskonna töö- ja eraelu. Digitaalne areng on kaasaegse ühiskonna muutnud sõltuvaks tehnoloogilistest lahendustest ja nendega kaasnevatest mugavustest. Digitaalteenused on viidud järjest individuaalsemale tasemele, püüdes pakkuda ja samastuda iga indiviidi vajaduste, soovide ja tahtega, andes ühtlasi võimaluse osaleda interaktiivselt töötluses, et edendada digitaalseid protsesse ja tagada veelgi parem, individuaalsem ja sobivam kasutusviis. Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsioon (OECD) tõi 2001 aastal fookusesse digiüleminekust tingitud sotsiaalsed erinevused ehk digilõhe.¹ Järgnenud kahe dekaadiga on tehnoloogiline areng olnud kiire, laiaulatuslik ja uuenduslik, ulatudes kõikvõimalikesse eluvaldkondadesse ning suurendades veelgi digilõhena haigutavat kuristikku. Tänu digilõhele on tehnoloogilisest võidukäigust puutumata hulk inimesi, kellele digiteenused ei ole kättesaadavad, kelle jaoks on need hoomamatud või kellel muudel põhjustel ei ole lihtsalt võimalik digitaalseid lahendusi kasutada.

Digitaalne identiteet ja pidev võrgus kohalviibimine kujutavad endast kahetist nähtust: ühelt poolt võimaldavad need ligipääsu enneolematule infoküllusele ja suurendavad läbipaistvust ühiskonnas, teisalt aga toovad kaasa tõsisid privaatsus- ja turvariske. Ulatuslikud ja sageli läbipaistmatud andmekogud, ebamäärased andmekasutusviisid, jälgimispraktikad, valeinformatsioon ning kasvav hulk infoturbeintsidente on süvendanud üldsuse skepsist digitaalse osas. Tehnoloogilise regulatsiooni intensiivistumine on vähendanud digitaliseerimise algset uudsuse- ja vabadusefekti, kuna samaaegselt on kasvanud inimeste teadlikkus oma andmete kasutusest ja tugevnenud soov privaatsuse järele. Võrgus edastatud teave salvestatakse, arhiveeritakse ja levitatakse sageli ilma kasutaja teadliku kontrollita, sh kolmandatele osapooltele, mis muudab andmekaitse keerukaks ja piirab üksikisiku võimekust oma teabe liikumist suunata. Selle tulemusel ei seostu digitaalsed teenused paljude kasutajate jaoks enam privaatsusega, vaid vastupidi – need tajutakse kui avalikud, kontrolli alt väljuvad praktikad.²

---

¹ Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsioon (OECD). Understanding the digital divide. https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/understanding-the-digital-divide_236405667766

² Avalikuks tunnistatud andmestik on inglise keeles märgitud kui *open data* või *public data*, mille eesmärk on andmetöötuse edendamine ja andmetöötusest tulenevate funktsioonide tõhustamine.

Digimaailma privaatsusstandardite häägustumine, eritasemeline digipädevus ja juurdepääs on tekitanud uue vormi - tehnoloogiavabaduse, mida digimaailma vastandina kutsutakse analoogeluks³. Analoogelu mõiste tähistab eluviisi, kus isik ei kasuta tehnoloogiat ega selle lahendusi igapäevaelu tegevustes,⁴ olgu selleks siis muusika kuulamine, hobitegevus või sotsialiseerumine. Digimaailma võidukäiguga on võrdeliselt digilõhele suurenenud selle vastandumine alternatiivsele eluviisile - analoogelule. Tänapäeva infoühiskonnas võib analoogelu elada iga indiviid, kes ei soovi olla digitaalselt pidevalt kohal (*online*); antud eluviisi peavad tahtest olenemata kasutama tehnoloogiliselt küündimatud, alaealised, vaesed ja nõrgemate vaimsete võimetega isikud. Isikud, kellel puudub pädevus või vahend infoväljas osalemiseks ning kes jäävad seetõttu ilma infoühiskonnas toimuvast, sealhulgas teenustest, mida neil vaja võib olla, kuid mille kättesaadavus on piiratud just nende küündimatuse tõttu. Analoogelu kontseptsioon muutub eriti oluliseks aruteludes õiguse üle analoogsetele alternatiividele, kuna see tõstatab küsimuse, mil määral saab ja tohib ühiskond eeldada kõigilt liikmetelt digitaalset osalust.⁵

Digitaalne ühiskond eeldab üha rohkem, et inimesed osalevad igapäevaelus läbi elektrooniliste kanalite – olgu selleks riigiteenuste kasutamine, tööalane suhtlus või ligipääs terviseandmetele. Siiski ei saa kõiki inimesi käsitleda digitaalse ühiskonna liikmetena võrdsetel alustel. Käesolevas peatükis eristatakse kolme peamist gruppi, kelle digitaalne osalus on erineva iseloomuga: esiteks tehnoloogiliselt aktiivsed ja võimekad isikud, kellel puudub võimalus või tahe elektrooniliseks osaluseks; teiseks isikud, kellel on teatud takistused digiteenuste kasutamisel (nt eakad, madalama haridustaseme või majanduslike piirangutega inimesed) ning kolmandaks inimesed, kellel on püsivad füüsilised, vaimsed või sotsiaalsed erivajadused, mis raskendavad või välistavad digitaalse osaluse. Iga grupi puhul tuleb hinnata, millised on nende tegelikud vajadused ja riigi kohustused tagada neile ligipääs teenustele – sealhulgas arvestada, kas ja kuidas on õigustatud nende kohustamine digitaalsesse keskkonda astumiseks.

Digitaalses ühiskonnas on riigil kohustus tagada, et põhiõigused – nagu võrdsus, inimväärikus, eraelu puutumatus ja vabadus eneseteostuseks – oleksid kaitstud ka virtuaalses ruumis. See tähendab, et ligipääs avalikele teenustele ei tohi sõltuda inimese võimest või võimalusest olla *online*, eriti juhul, kui isikul on objektiivsed takistused digikeskkonda sisenemiseks.

Vt ka: <https://www.tpximpact.com/knowledge-hub/insights/open-and-public-data-explained/> ; https://edps.europa.eu/press-publications/press-news/blog/data-public-good-building-healthier-digital-future_en

³ Ingl k *analog life*.

⁴ Analoogelu definitsioon: <https://joernlengsfeld.com/en/definition/analog-life/>.

⁵ Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsioon (OECD). Understanding the digital divide.

Põhiõiguste tagamine nõuab, et riik arvestaks sotsiaalsete, majanduslike ja füüsiliste erivajadustega ning ei looks olukorda, kus osad inimesed jäävad oma õigustest ilma lihtsalt seetõttu, et nad ei saa või ei suuda kasutada digiteenuseid. Seega ei ole küsimus pelgalt teenuste kättesaadavuses, vaid põhiseaduslikus kohustuses tagada, et iga inimene saaks oma õigusi teostada sõltumata oma digitaalsetest võimetest.

Tehnoloogiast vaba elu ei ole Eesti õiguses otsesõnu reguleeritud, kuid selle eluviisi põhimõtteid ja väärtusi võib leida seadusandluse eesmärkides ja põhiseaduslikus mõtteraamis. Kuigi analoogelu kui eluviisi definitsiooni ei ole põhiseaduses selgesõnaliselt välja toodud, toetavad seda mitmed põhiõigused. Näiteks väljendusvabadus, kogunemisvabadus, südametunnistuse-, usu- ja mõttevabadus⁶ võimaldavad inimestel osaleda ühiskondlikus elus ka väljaspool digikeskkonda – näost-näku suhtluse, kirjalike dokumentide või traditsiooniliste meediakanalite kaudu. Lisaks toetavad analoogelu ka eraelu puutumatus põhimõte ning kultuurilise mitmekesisuse ja traditsioonide austamine. Riigil lasub kohustus neid õigusi kaitsta eriti just nende puhul, kes ei saa või ei soovi olla osa digitaalsest maailmast – et tagada nende kaasatus ilma, et nende inimväärikus või põhiõigused kannataksid.⁷

Demokraatlikus riigis on vabaduste ja õiguste tagamine iga riigikorralduse nurgakivi. Need põhimõtted kehtivad kõigis eluvaldkondades, sealhulgas üha enam digitaliseerivas ühiskonnas, kus tehnoloogilised uuendused ja digitaalsed lahendused on muutnud inimeste igapäevaelu.⁸ Digitaalmaailm on oma olemuselt pidevas arengus ja muutumises, tuues kaasa uusi võimalusi, kuid ka väljakutseid. Paraku liigub seadusandlus sageli tehnoloogiast samm maas, mistõttu võivad varasemad regulatsioonid, mis olid kohandatud vanemale tehnoloogiale, jääda ebapiisavaks, et vastata uute ja keerukamate digitaalsete süsteemide nõudmistele.⁹ Kuigi seadusandlus on jõudumööda kohanenud digitaalse arenguga, rakendades uusi regulatsioone, mis põhinevad inimeste põhiõiguste kaitse¹⁰, on oluline, et sama põhjalikult käsitletaksa ka analoogeluga seotud õigusi. Revolutsiooniliste uuenduste valguses tekib küsimus, kuidas hoida

---

⁶ Põhiseadus - RT I, 15.05.2015, 2. Põhiseaduse kommenteeritud väljaanne. Pohiseadus.ee

⁷ Euroopa Parlament. Teabeleht: Liidu kodanikud ja nende õigused. Veebis: [Liidu kodanikud ja nende õigused | Teabelehed Euroopa Liidu kohta | Euroopa Parlament](#). Kuigi EL tagab oma kodanikele teatud õigused, sealhulgas liikumisvabaduse, osaluse valimistel ja õigus esitada petitsioone, ei ole kõik need õigused tegelikult rakendatavad, kui inimesel puudub ligipääs vajalikele digitaalsetele tööriistadele või oskustele.

⁸ Dr Lorenz, B: Das Recht auf ein analoges Leben.

⁹ Fischman-Afori, O. Taking Global administrative Law one step ahead: Online giants and the digital democratic sphere. International Journal of Constitutional Law. Veebis:

<https://academic.oup.com/icon/article/20/3/1006/6843673>

¹⁰ Nt virtuaalkoosolekute võimalused äriseadustikus, kaugtõestamine notariaalseaduses jpm.

seadusandlus ajakohasena ja tagada, et see suudab kaitsta üksikisiku õigusi ka kõige uuemates tehnoloogilistes oludes.

Eesti e-riik, olles maailmas tuntud kui innovaatiliste digilahenduste teerajaja, on saavutanud märkimisväärseid edusamme mitmekesiste e-teenuste loomisel. Need lahendused on muutnud igapäevaelu lihtsamaks, pakkudes efektiivseid ja kiireid viise, kuidas hallata avaliku halduse ja eraelu erinevaid aspekte. Eesti edukus e-riigina on andnud paljudele inimestele võimaluse osaleda ühiskonnaelus lihtsustatud ja digitaliseeritud viisil.¹¹ Paljud avalikud ja eraõiguslikud teenused on nii Euroopa kui Eesti tasandil teabe kättesaadavuse ja mugava kasutuse eesmärgil viidud suures mahus digitaalsesse keskkonda¹², kuid see võib jätta kõrvale digitaalsete lahendustega kohanemiskustes või tõrjutud inimesed. Sellises kontekstis on oluline, et seadusandjad võtaksid arvesse alternatiivsete lahenduste vajadust, tagades kõigile juurdepääsu olulistele teenustele ja võimaldades analoogset eluviisi ka digitaalselt domineerivas keskkonnas. Seega on vajalik uurida ja arendada seadusandlikke meetmeid, mis aitaksid kaasa inimeste autonoomia säilimisele ja kindlustaksid, et digitaalne innovatsioon ei seaks ohtu indiviidi osalust ja jätkusuutlikkust ühiskonnaelus.¹³

Käesoleva töö põhieesmärgiks on uurida, kas kolmel eristataval ühiskonnagrupil so digivõimekusega isikutel, tehnoloogiliselt piiratud või sotsiaalselt haavatavatel inimestel lasub kohustus olla pidevalt *online* ning millised õigused ja garantiid sellest tulenevalt kehtivad. Erilist tähelepanu pööratakse põhiseaduse § 19-le, mis sätestab igäühe õiguse vabale eneseteostusele. See säte pakub juriidilise aluse arutamiseks, kas digitaalne eneseteostus võib muutuda mitte ainult võimaluseks, vaid ka ootuseks või lausa sunduseks.

Töö uurib, kuivõrd saab põhiseaduse § 19 tõlgendada nii, et see hõlmab ka õigust keelduda digitaalsest osalemisest ilma oma põhiõigusi ohverdamata. Töö analüüsib nende praktiliste elementide rakendust ja uurib, kuidas õiguskord tasakaalustab ühiskonna digitaliseerimist ja vajadust kaitsta nende isikute õigusi, kes digitaalsesse ühiskonda täielikult ei mahu. Peamisteks uurimisküsimusteks on: millised ühiskonnagrupid on digitaalsest osalusest osaliselt või täielikult välistatud ning miks? Kuidas suhestub Põhiseaduse § 19 ehk õigus vabale eneseteostusele digitaalse osaluse kohustusega? Millised on riigi positiivsed kohustused tagada

---

¹¹ Majandus ja kommunikatsiooniministeerium (MKM). 2024. aasta Euroopa innovatsioonitegevuse tulemustabel: Eesti tõusis tugevaks innovaatoriks. Veebis: <https://mkm.ee/uudised/2024-aasta-euroopa-innovatsioonitegevuse-tulemustabel-eesti-tõusis-tugevaks-innovaatoriks>

¹² Euroopa Komisjon. Digikompass 2030: Euroopa tee digikümnendil p 4. Veebis: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021DC0118&from=de>

¹³ Samas. Eesti digiühiskond 2030. Veebis: <https://www.mkm.ee/media/6791/download>

põhiõigused inimestele, kes ei saa või ei soovi digitaalselt osaleda? Kas kohustus olla “online” võib kujutada endast põhiseadusevastast survet või vabaduse piiramist?

Magistritöö põhineb mitmetasandilisel metoodikal, mis ühendab õigusteaduslikku analüüsi, võrdlevat käsitlust ning empiirilist materjali. Esmalt viiakse läbi õiguslik analüüs, keskendudes Eesti seadustele, kohtupraktikale ning põhiseaduslikele põhimõtetele, eriti eneseteostuse vabaduse (§ 19) ja sellega seotud põhiõiguste tõlgendamisele. Analüüsis tuginetakse ka õigusteaduslikele põhjendustele, mis võimaldavad hinnata, kuivõrd on tehnoloogiast hoidumine või piiratud osalus digitaalses keskkonnas kooskõlas põhiõiguste mõtte ja sisuga. Lisaks rakendatakse võrdlevat analüüsi, uurides eelkõige Saksamaa ja Prantsusmaa, aga ka teiste riikide lähenemisi digitaalse osaluse ja analoogsete õiguste küsimustes. See võimaldab asetada Eesti praktika rahvusvahelisse konteksti. Kolmanda komponendina kasutatakse empiirilist materjali: statistikat ja uuringuid, mis käsitlevad digitaalset lõhet eri ühiskonnagruppide vahel. Need andmed aitavad hinnata, kui laialdaselt probleem esineb ning millised rühmad on tegelikult digitaalsest ühiskonnast kõrvale jäänud, toetades analüüsi sotsiaalse reaalsuse ja õiguspoliitilise vajaduse vahelise seose kaudu.

Töö koosneb kolmest sisulisest peatükist, mis ühiselt käsitlevad digitaalset osalust, põhiõigusi ning vajadust tagada ligipääs teenustele ka neile, kes on ühel või teisel moel tõrjutud digitaalsest ühiskonnast. Esimeses peatükis eristatakse kolme peamist ühiskonnagruppi – tehnoloogiliselt võimekad, kel puudub võimalus või tahe digiosaluseks; piiratud digipädevusega isikud ning püsivalt digivälised või erivajadustega inimesed – ning analüüsib, kas igal grupil on õigus või kohustus osaleda digitaalses ruumis. Teine peatükk süveneb õigusteaduslikku käsitlusele, keskendudes eelkõige Põhiseaduse § 19 tähendusele ja ulatusele: kuidas tõlgendada eneseteostuse õigust olukorras, kus osa ühiskonnast ei saa või ei soovi digiteenustest osa võtta. Kolmas peatükk liigub praktilise tasandi juurde, tuues välja Eesti riigi praktika ja otsused, mis mõjutavad kolme grupi digitaalseid õigusi ja osalust. Sealjuures vaadeldakse ka võimalikke puudujääke ja arenguvõimalusi õigusloome ja halduspraktika tasandil. Kõik peatükid on omavahel seotud ühise küsimuse kaudu: kuidas tagada inimväärikus ja põhiõigused ajastul, mil osalemine ühiskondlikus elus eeldab sageli digitaalset kohalolu?

Magistritöö märksõnad: analoogelu, digialternatiiv, *digital-only*, *online*

1. peatükk: Kolme grupi eristamine ja digitaalsete kohustuste vajadus

1.1. Digitaalse lõhe mõiste ja mõju erinevatele rühmadele

Õigus analoogelule tähendab üksikisiku vabadust valida mitte-digitaalseid teenuseid, dokumente või suhtlusviise, ilma et see põhjustaks diskrimineerimist, takistaks teenuste kättesaadavust või asetaks isiku ebasoodsasse olukorda võrrelduna digitaalsete lahenduste kasutajatega. See hõlmab nii avalikke kui ka eraõiguslikke teenuseid ning tagab, et paberil või muul analoogsel kujul esitatud teavet ja dokumente käsitletakse seaduslikult kehtivatena. Õigus analoogelule on tihedalt seotud võrdse kohtlemise ja ligipääsetavusega, mida toetavad mitmed rahvusvahelised ja riiklikud õigusaktid. Näiteks Euroopa Liidu isikuandmete kaitse üldmäärus (IKÜM)¹⁴ rõhutab isikute õigust kontrollida oma andmeid, Euroopa Nõukogu on rõhutanud, et digiteerimine ei tohi piirata inimõigusi¹⁵, ning ÜRO-ga koostöös loodud puuetega inimeste õiguste konventsioon ja fakultatiivprotokoll¹⁶ tagab, et digiteerimine ei muuda avalikke teenuseid ligipääsmatuks. Lisaks sätestab Eesti põhiseadus (§ 12 ja § 14) riigi kohustuse tagada teenuste võrdne kättesaadavus nagu ka Prantsusmaa „anti-digital exclusion” seadus¹⁷ kohustab avalikke asutusi tagama alternatiivseid lahendusi neile, kes ei saa või ei soovi kasutada digitaalseid teenuseid. Eelmainitud õiguslikud alused rõhutavad, et õigus analoogelule ei ole pelgalt valikuvabadus, vaid inimõiguste ja ligipääsetavuse tagamise oluline aspekt.

Mõned inimesed ei saa digiteenustele ligi mitte oma tahtmatuse tõttu, vaid seetõttu, et neil puudub selleks tehniline võimalus.¹⁸ Eriti maapiirkondades või arengumaades on sageli probleemiks internetiühenduse puudumine, mis takistab igasugust digitaalset suhtlust või teenuste kasutamist. Isegi kui ühendus on olemas, võib see olla aeglane, ebausaldusväärne või tehnoloogia arengust maha jäänud, näiteks kui piirkonnas puudub kvaliteetne võrguteenus. Lisaks sellele on paljudel inimestel piiratud ligipääs vajalikele digiseadmetele, nagu arvutid või nutitelefonid. Ka majanduslikud takistused mängivad olulist rolli: seadmete ja

---

¹⁴ 27. aprill 2016 Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrus (EL) 2016/679. ELT L 119/1

¹⁵ Report by the Secretary General of the Council of Europe. State of Democracy, Human Rights and the Rule of Law: A Democratic Renewal for Europe. 2021, lk 5, 32, 69.

¹⁶ Puuetega inimeste õiguste konventsioon ja fakultatiivprotokoll - RT II, 04.04.2012, 6.

¹⁷ Prantsusmaa on teinud täiendavaid seadusandlikke algatusi, et tagada digitaalsete teenuste kõrval ka analoogsete teenuste kättesaadavus. Nn anti-digital exclusion seadus - (*Loi contre l'exclusion numérique* 2019) sisaldab meetmeid, mis kohustavad riigiasutusi ja eraettevõtteid tagama mitte-digitaalseid alternatiive neile, kes ei saa või ei soovi kasutada digiteeritud teenuseid. Veebis:

<https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000049563368>

¹⁸ Statistikaameti küsitluse andmetel on 2023 suve seisuga internetiühendus 93,2%-s Eesti kodudes, kellest valdav enamus on noored internetikasutajad. Eakad kasutavad e-teenuseid poole vähem, mõni vaid kord kuus. Küsitluse tulemused veebis: <https://stat.ee/et/uudised/infotehnoloogia-leibkondades-2023>.

internetipakettide hinnad võivad olla liiga kõrged, ning sageli puuduvad ka vajalikud maksevõimalused, näiteks pangakonto või digitaalsed maksevahendid. Mõnes piirkonnas ei pruugi olla isegi usaldusväärset elektri- või laadimisvõimalust, mis muudab digitehnoloogia kasutamise praktiliselt võimatuks.

Need tehnilised takistused loovad olukorra, kus ühiskonna üha kiiremini digiteerudes kasvab ka lõhe nende vahel, kes saavad digimaailmast osa võtta, ja nende vahel, kellel selleks võimalused puuduvad. Eriti murettekitav on see, et just need inimesed, kellel on kõige suurem vajadus riigi toetusteenuste järele - näiteks pensionärid, toimetulekuraskustes pered või haavatavad grupid - jäävad sageli digitaalsete kanalite kaudu pakutavast abist ilma. Olukord on paradoksaalne: samal ajal kui riik säästab ressursse teenuste üle viimisel digikanalitele, kasvavad nende teenuste kasutamise peidetud kulud just nendele inimestele, kes on abist kõige rohkem sõltuvuses. Näiteks võib maaelanikul tekkida vajadus sõita linnas asuvasse kontorisse, kuigi sama teenus oleks võrgus saadaval - kuid just tema ei pääse seda internetis kasutama. Lisaks tekib küsimus, kas digiteenuste sunduslik kasutuselevõtt ilma alternatiivsete kanaliteta ei riku põhiseaduslikke õigusi, sealhulgas võrdset kohtlemist ja sotsiaalset kaitset. Kas on õigustatud, et inimesed, kellel puuduvad tehnilised võimalused, peavad tegema oluliselt suuremaid pingutusi põhiteenuste saamiseks või on sunnitud oma privaatsuse ohverdama, näiteks pöördudes abi saamiseks naabrite või sugulaste poole?¹⁹

Teise grupina võib määratleda isikud, kellel on puue, vaimne mahajäämus või füüsiline takistus digitaalses elus osalemiseks. Näiteks eakad võivad digiteenuste kasutamisel kokku puutuda mitmete takistustega, nagu vähene tehnoloogiline kirjaoskus, keerulised kasutajaliidesed või kognitiivsed ja motoorsed piirangud, mis muudavad elektrooniliste seadmete kasutamise raskeks. Kuigi paljud eakad on digilahendustega kohanenud, eelistavad nad tihti tuttavaid ja usaldusväärseid vahetut suhtlust pakkuvaid teenuseid, nagu paberarved, pangakontoris kohapeal tehingute tegemine või isiklikult allkirjastatud dokumendid.²⁰

---

¹⁹ Riigi tugiteenuste keskuse uuringus "Riigiteenuste kättesaadavus maakondades" on välja toodud analooglahenduse põhiolemus: teenuskeskustes ametnike olemasolu ja nende teenindusvõimalused isiku vajadustest lähtuvalt. Veebis: https://www.fin.ee/sites/default/files/documents/2021-07/riigiteenuste_kattesaadavus_maakondades.pdf

²⁰ Sama tuli välja ka eelpoolmainitud uuringus, kus vastajad olidki pigem kesk- ja vanemaealised.

Üks suurimaid probleeme on digitaalsete keskkondade juurdepääsetavus. Paljud veebilehed ja rakendused ei vasta ligipääsustandarditele,²¹ jättes kasutajad ilma vajalikest funktsioonidest. Nägemispuudega inimesed võivad leida, et ekraanilugijad ei suuda tõlgendada piltide ilma alternatiivsete tekstideta. Kuulmispuudega isikute jaoks võib osutuda takistuseks videomaterjalide puuduvad subtiitrid või audiokirjed. Lisaks on sageli kasutajaliidesed disainitud keerukalt, näiteks väikeste nuppude või keerulise navigatsiooniga, mis teeb nende kasutamise raskeks mootorsete mahajäämustega inimestele.²²

Tehnoloogia kasutamine võib erivajadustega inimestele osutuda eriti keeruliseks. Näiteks veebisaidile liikumisel kohustuslikud turbetestid²³, mis nõuavad nägemist või kuulmist, võivad osutuda läbimatuteks takistusteks. Kuulmispuudega inimesed on tõrjutud videokõneste kasutuse korral, kui puuduvad automaatsed subtiitrid. Samas kognitiivsete raskustega isikutele võib liiga keeruline keel või segased menüüd teha digitaalsete teenuste kasutamise peaaegu võimatuks.

Digitaalsete teenuste vähene kohandatavus on veel üks suur probleem. Paljud rakendused ei võimalda kasutajatel isikupärastada liidest, näiteks suurendada teksti või muuta kontrasti, mis oleks oluline nägemis- või kognitiivsete raskustega inimestele. Lisaks on tugitehnoloogiad nagu ekraanilugijad või eriklaviatuurid sageli kallid, muutes need paljude jaoks kättesaamatuteks.

Sotsiaalne isoleeritus digitaalses ruumis on samuti murekoht. Mitmed kasutajatingimuste tekstid on pikad, täis keerulisi väljendeid ja arusaamatud ka tavalugejale. Tihtipeale antakse nõusolek enne, kui tüüptekst läbi töötatakse ja aru saadakse, millega üldse nõus ollakse. Vaimse mahajäämusega inimesed võivad kogeda raskusi keeruliste juhiste või tingimuste läbitöötamisel ja nende adumisel. Pikad tekstid ja ebaselged juhised heidutavad kasutajaid, sest need muudavad digiteenuste kasutamise segaseks, ajamahukaks ja tekitavad tunde, et tehnoloogia pole neile mõeldud. Turvalisus ja andmete kaitse on teine väljakutseid pakkuv teema. Keerulised paroolinõuded või biomeetriline autentimine võivad olla takistuseks

---

²¹ Euroopa Komisjoni rakendusotsus (EL) 2021/1339. Euroopa Liidu digiligipääsetavuse standard EN 301 549 ja Veebilehe ja mobiilirakenduse ligipääsetavuse nõuded ning ligipääsetavust kirjeldava teabe avaldamise kord. RT I, 31.12.2022, 15

Veebis leitav ka Tarbijakaitse ja tehnilise järelevalve ameti kodulehel: [Digiligipääsetavuse nõuded | Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Amet](#).

²² Teatud määral on lahendusi loodud: vaegnägijatele on loodud ekraanilugejad, veebilehed on kohandatud lisaks nägemisele ka kuulamiseks. Samuti on võimalus mootorse piiratuse korral kasutada erinevaid mehhaanilisi lahendusi. Vt [www.ligipääsuke.ee](#). Pakutakse ka digitaalset nõustamisteenust mitmetes raamatukogudes ja päevakeskustes.

²³ Nt Captcha - testid: [Captcha demo: Find out how captcha verification works on the example page](#)

motoorsete puuduste või nägemispuudega inimestele. Lisaks on vaimse mahajäämusega isikud sageli ohustatud veebipettuste suhtes, kuna neil võib olla raskusi pettuste äratundmisega.²⁴

Kolmanda grupina on võimalik piiritleda inimesed, kes ei osale digimaailmas mitte tehniliste või majanduslike takistuste tõttu, vaid pigem seetõttu, et neil puudub soov või oskus sellega suhestuda. Vastumeelsus võib tuleneda usaldamatusest tehnoloogia suhtes, kus muretsetakse turvalisuse ja privaatsuse pärast, või soovist jääda truuks harjumuspärastele, traditsioonilistele lahendustele, nagu paberkandjal teated ja käsitsi tehtavad toimingud. Sageli mängivad rolli ka psühholoogilised tegurid – näiteks hirm eksida või tehnoloogia ees üldiselt, mis võib muuta uute süsteemide kasutamise stressirohkeks. Teisalt on paljudel inimestel lihtsalt puudu vajalikest digioskustest, et uute lahendustega toime tulla. See puudutab eriti eakamaid inimesi, aga ka neid, kellel on keele- või hariduslikud raskused. Sellises olukorras on oluline pakkuda koolitusi ja lihtsaid, arusaadavaid juhendeid, mis aitaksid luua usaldust digikeskkonna suhtes ja tehnoloogia kasutamist samm-sammult õppida, vähendades ühtlasi tunnet, et digitaalne maailm on avatud vaid vähestele.²⁵

Privaatsus ja turvalisus on digiajastul üha olulisemad teemad, kuna isikuandmete kogumine, töötlemine ja jagamine toimub peamiselt digitaalsete süsteemide kaudu, mis on omakorda ühenduses terve maailmaga.²⁶ Analooglahendused võivad selles kontekstis pakkuda mitmeid eeliseid, andes inimestele suurema kontrolli oma isikuandmete üle ja vähendades riske, mis on seotud küberrünnakute ja massilise jälgimise või andmekogumisega. Isikuandmete kontroll on analoogkeskkonnas sageli lihtsam, kuna paberil või füüsilisel kujul hoitavad dokumendid ei ole kergesti jälitavad ega kopeeritavad ilma omaniku teadmata. Digitaalsetes süsteemides on aga isikuandmeid lihtne koguda, töödelda ja analüüsida ja tihti puudub ülevaade või kontroll, kes ja kuidas andmeid kasutab. Näiteks võib inimene privaatsuse eesmärgil eelistada esitada tundlikke dokumente paberkandjal, et vältida nende sattumist andmebaasidesse, kus need võivad olla küberohtudele vastuvõtlikud.²⁷

---

²⁴ Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsioon (OECD). Understanding the digital divide, lk 6.

²⁵ Eurostat statistika. Digital economy and society statistics - households and individuals. 12.2024. Veebis: [Digital economy and society statistics - households and individuals - Statistics Explained](#)

²⁶ Privaatsuse ja turvalisuse teemat digiajastul on käsitletud mitmesugustes rahvusvahelistes õigusaktides ja uuringutes, nagu IKÜM, Inimõiguste ülddeklaratsioon, Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsiooni suunised, Küberkuritegevuse konventsioon jm.

²⁷ Euroopa andmekaitseinspektori arvamus nr 4/2015. Uus digitaalne eetika. Andmed, inimväärikus ja tehnoloogia. 11.09.2015. Veebis: [15-09-11_data_ethics_et.pdf](#)

Küberrünnakud on digitaalsete süsteemide üks suurimaid ohte, kuna häkkerid, pahavara ja andmelekke juhtumid võivad põhjustada isikuandmete vargust või kuritarvitamist.²⁸ Paberdokumendid ja vahetud teenused ei ole sellistele rünnakutele vastuvõtlikud, mistõttu võib nende kasutamine teatud juhtudel olla turvalisem alternatiiv. Näiteks meditsiinilised andmed, finantsdokumendid või juriidilised lepingud võivad olla vähem haavatavad, kui need on säilitatud füüsilisel kujul ja mitte veebipõhistes andmebaasides, mis võivad sattuda küberrünnakute sihtmärgiks, põhjustades ulatuslikke andmelekkeid ja isikute privaatsusele pöördumatut kahju.²⁹

Digitaalse jälgimise, andmeanalüüsi ja andmete valimatu kogumise piiramine on veel üks oluline aspekt, millele digitaalsust vähendada sooviv ühiskonnagrupp oma rõhku asetab. Digitaalsete teenuste kasutamine jätab maha andmestikku ehk digitaalse jalajälje, mida saab analüüsida, müüa või kasutada liba- või ajutiste kasutajakontode loomiseks. Paljud veebiplatvormid ja e-teenused koguvad pidevalt teavet kasutajate käitumise, eelistuste ja identiteedi kohta, mida saab kasutada sihitud reklaami, poliitilise mõjutamise või muude eesmärkide tarbeks.³⁰ Analoogteenuste, näiteks sularahamakse, paberposti või isikliku asjaajamise kasutamine võib aidata vähendada jälgitavust ja säilitada isiklikku privaatsust.

Sõltumatus tehnoloogiast ning tuginemine analoogteenustele on infotehnoloogiat vältivale grupile oluline ka vaatepunktist, kus digitaalsed süsteemid on muutunud peamiseks tööriistaks nii igapäevaelus kui ka äri- ja avalikus sektoris, kuid on haavatavad mitmesuguste riskide suhtes. Küberrünnakud on vaid üks võimalik viis digitaalteenuste häirimiseks. Lisaks küberohtudele võivad digitaalseid teenuseid halvata tehnilised tõrked, nagu riistvara rikked, tarkvaravead või volukatkestused.³¹ Olukorrad, kus elektroonilised teenused muutuvad ajutiselt või püsivalt kättesaamatuks. Looduskatastroofid, nagu tormid, üleujutused või maavärinad võivad samuti kahjustada digitaalset taristut, muutes selle kasutamise võimatuks.

---

²⁸ Riigi Infosüsteemide ameti (RIA) Küberturvalisuse aastaraamatus 2024 toodi esile, et küberrünnakud on muutunud keerukamaks ja sihitumaks, mis suurendab ohu realiseerumise õnnestumistõenäosust. Veebis: <https://www.vm.ee/sites/default/files/documents/2024-04/RIA%20k%C3%BCberturvalisuse%20aastaraamat%202024.pdf>

²⁹ Paberdokumentide digiteerimine võib pakkuda täiendavaid eeliseid, nagu efektiivsus ja kiire juurdepääs, kuid see toob kaasa ka uusi turvariske, mida tuleb arvesse võtta. Euroopa Küberturvalisuse amet (ENISA). Identifying emerging Cyber Security threats and challenges for 2030, lk 13-17. Veebis: <https://www.enisa.europa.eu/sites/default/files/publications/ENISA%20Foresight%20Cybersecurity%20Threats%20for%202030.pdf>

³⁰ Samas.

³¹ Riigi Infosüsteemi Amet (RIA) registreeris 2023. aastal 3314 mõjuga küberintsidenti ehk 24 protsenti rohkem kui 2022. aastal. Küberturvalisuse aastaraamat 2024 (RIA).

Digitaalse arenguga kaasuv kübersõltuvus³², mis tähendab üha suuremat sõltuvust digitaalsetest lahendustest, suurendab oluliselt nende riskide mõju, kuna isegi väikesed rikked võivad põhjustada suuri probleeme, nagu majanduslikud kahjud, teenuste katkestused või avaliku korra ja rahu hoidmise häired.³³

Seega, kuigi digiteerimine toob kaasa mugavuse ja kiiruse, on analooglahenduste säilitamine oluline neile, kellel puuduvad tehnilised või mahajäämusest tekkinud võimalused digitaalses keskkonnas osalemiseks. Grupid, kes soovivad suuremat kontrolli oma andmete üle ja soovivad vähendada privaatsusriske, mis on seotud digitaalse jälgimise ja küberohtudega, eristuvad eelmisest kahest võimaluste poolest - neil on võimalus osaleda digitaalses ühiskonnas, kuid nad soovivad kasutada alternatiivsed meetodeid.

1.2. Riigi kohustused digitaalsete õiguste tagamisel

Digitaalühiskonna kiires arengus on interneti ligipääsetavus muutunud üheks põhiliseks vabaduseks ja eneseteostuse aluseks. Tänapäeval ei saa ühiskondlikus, majanduslikus ega kultuurielus täieõiguslikult osaleda ilma võrguühenduse ja digiteenuste kasutamise võimaluseta. See teeb juurdepääsu info- ja kommunikatsioonitehnoloogiatele põhiõiguse küsimuseks, mida tuleb kaitsta nii riiklikul kui rahvusvahelisel tasandil.³⁴

Eesti kontekstis saab digitaalse kaasatuse võimaldamist tuletada mitmest õiguslikust alusest, alates Põhiseaduse sätetest³⁵ kuni rahvusvaheliste lepinguteni³⁶. Põhiseaduse kohaselt on kõigil kodanikel võrdsed võimalused eneseteostuseks, mis tänapäeval hõlmab paratamatult ka digitaalset osalust.³⁷ Samas kinnitavad ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioon ja Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika, et juurdepääs infoühiskonnale kuulub inimõiguste hulka.

---

³² Internetisõltuvus on häire, mis esineb kogu maailmas, kuid peamiselt riikides, kus arvuti ja tehnoloogia on laialt levinud. Internetisõltuvust on seostatud mõõdetava depressiooni ja sotsiaalse isolatsiooni näitajatega. Shaw, M. Black, D.W.. Internet addiction: definition, assessment, epidemiology and clinical management.

³³ ENISA. Identifying emerging Cyber Security threats and challenges for 2030, lk 26-40.

³⁴ Ühinenud Rahvaste Organisatsioon (ÜRO). Office for Digital and Emerging Technologies. Digital economy and society statistics. Digital inclusion, lk 3-4.

³⁵ Peamiselt PS § 13-14, § 19, § 28; samuti avaliku teabe seadus, haldusseadus jt.

³⁶ ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioon (2006, Eestis jõustunud 2012); Veebilehtede juurdepääsetavuse direktiv (2016/2102); Euroopa digitaalsete teenuste juurdepääsetavuse määrus (2019/882); Euroopa Sotsiaalharta - RT II 2000, 15, 93; jt.

³⁷ PS § 19.

Riik saab luua tingimused, et kõik inimesed, sealhulgas puuetega isikud ja teised haavatavad grupid, saaksid digitaalsest arengust võrdselt kasu.

Õigus valida teenuse kasutamise vormi (digitaalne või analoogne) on tihedalt seotud Eesti põhiseaduses sätestatud põhiõigustega, mis tagavad kodanike vabaduse ja võrdsuse teenuste kasutamises. Eesti põhiseaduse § 19 ja § 29 koostoimes sätestavad, et igaühel on õigus valida oma tegevuse ja elukutse vabadus, mis tagab kodaniku õiguse valida, kuidas ta teenuseid tarbib, sõltumata tehnoloogilistest muudatustest. Õigust valida, kas kasutada digitaalset või analoogset teenust, tuleb arvesse võtta vabaduse ja isikliku valiku kaitsmisel, nagu on määratletud põhiõiguste mõttes.³⁸

Ühtlasi tagab § 12 võrdsuse põhimõte põhiseaduses kodanike võrdsuse seaduse ees ja keelab diskrimineerimise. Teenuste võimaldamine kodanikele, sõltumata nende võimest või soovist kasutada digitaalteenuseid, tagab teenuste võrdsuse ja ligipääsetavuse kõigile inimestele, sealhulgas neile, kes ei oma ligipääsu digitaalsetele lahendustele või ei ole nende kasutamiseks valmis.³⁹ Õigus valida teenuse kasutamise vormi (digitaalne või analoogne) on üks olulisemaid põhiõigusi, mis võiks olla abiks kodanike vabaduse ja võrdsuse teenuste kasutamises. Tänapäeva digiteerimise ja tehnoloogia kiire arengu kontekstis on oluline, et ühiskondlikus elus osalemise õiguse valik ei sõltuks ainult tehnoloogilisest arengust, vaid et oleks ligipääs teenustele ka nendel inimestel, kes ei saa või ei soovi kasutada digitaalset teenust.

Eesti on rahvusvaheliste lepingute ja EL õigusega arendanud digitaalsete õiguste kaitset ja ligipääsetavust. ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioon (mille Eesti ratifitseeris 2012. aastal) suunab võrdse ligipääsu leidmisele info- ja kommunikatsioonitehnoloogiates (artikkel 9). See tähendab meetmete rakendamist, nagu veebilehtede ja riigiteenuste kohandamine erivajadustega inimestele, tugitehnoloogiate kättesaadavuse tagamine ning digipädevuste arendamine.

Lisaks sätestab Euroopa Inimõiguste Konventsioon, et digitaalne areng ei tohi rikkuda põhiõigusi, sealhulgas eraelu (artikkel 8), vaba eneseteostuse (artikkel 19) ja diskrimineerimisest vaba kohtlemise (artikkel 14) põhimõtteid. Euroopa Liidu määrused⁴⁰

³⁸ Põhiseadus. Komm vlj § 19 p 6 jj, § 29 p 2 jj.

³⁹ Samas § 12 p 2 jj.

⁴⁰ Veebilehtede ja mobiilirakenduste juurdepääsetavuse direktiiv (2016/2102); Euroopa digitaalsete teenuste juurdepääsetavuse määrus (2019/882) ELT L 151/70.

piiritlevad omakorda konkreetsed tehnilised nõuded avalike teenuste pakkujatele. Eestis on need kohustused vormistatud Digiteenuste seaduses, Avaliku teabe seaduses ja Halduskoostöö seaduses, mis sätestavad avalike veebilehtede ja e-teenuste juurdepääsetavuse nõuded. Standardite täitmist hinnatakse regulaarselt, et digilahendused ei jätaks maha ühtki ühiskonnagruppi.

Tänapäeva ühiskonnas, kus suur osa igapäevasest suhtlusest, teabevahetusest ja avalikest teenustest on kolinud digikeskkonda, on interneti ligipääsetavus muutunud oluliseks tingimuseks teiste põhiõiguste reaalseks teostamiseks.⁴¹ See ei ole enam pelgalt tehniline või mugavusteenus, vaid kaasaegne elulise tähtsusega ressurss, mille olemasolu või puudumine määrab inimese võimekuse osaleda ühiskondlikus elus. Nii Eesti põhiseadus kui ka rahvusvahelised õigusaktid näevad ette, et on vaja luua riiklikult tingimused, mis võimaldavad kõikidel inimestel, sõltumata nende isiklikest või sotsiaalsetest eripäradest, digitaalses maailmas täisväärtuslikult osaleda.⁴²

Eesti põhiseadus näeb ette igäühe õiguse vabale eneseteostusele, mida tuleb tänapäeval tõlgendada ka läbi digitaalse osaluse spektri. See tähendab, et teenusepakkujad ja -platvormid ei saa piirduda üksnes passiivse lubamisega, vaid peavad aktiivselt soodustama võimalusi, et kõik inimesed – sealhulgas need, kes seisavad silmitsi majanduslike, tehniliste või sotsiaalsete takistustega – saaksid osa digiteenustest. Eneseteostus hõlmab näiteks õigust suhelda läbi e-kanalite, osaleda arvamusalaldustes ja ligipääsu infole, mis on olulised teadlike otsuste langetamiseks. Samuti tuleb sotsiaalseid põhiõigusi, nagu juurdepääs haridusele, tervishoiule ja sotsiaaltoetustele, võtta arvesse ühes nende järjest suurema digiteerumisega. Kui inimene ei pääse ligi e-tervise või e-hariduse platvormidele, ei saa ta neid õigusi tegelikult kasutada, mis tekitab varjatud ebavõrdsust. Samuti peab igäühel olema reaalne ja diskrimineerimisvaba võimalus suhelda riigiga ka digitaalses ruumis, mis on eriti oluline haldusmenetluste ja õiguskaitse kättesaadavuse seisukohast.⁴³

Rahvusvaheliselt on selge, et juurdepääs digimaailmale on osa laiemast inimõiguste kaitse süsteemist.⁴⁴ Euroopa Inimõiguste Kohus on oma praktikates korduvalt rõhutanud ligipääsu

---

⁴¹ Osula, A.M. jt. Inimõiguste raamat. Riigi kohustused põhiõiguste tagajana tehnoloogia tähtsuse suurenemisel.

⁴² Õiguskantsleri aastaülevaade 2023/2024. Haldusakti kättetoimetamine.

⁴³ Soo, K jt. Kuhu jäävad põhiõigused? Vastamata küsimused kättetoimetamise fiktsiooni laiendamisel.- Juridica 2024/2, lk 104-121.

⁴⁴ Ka Euroopa Parlament on oma käsitluses leidnud, et ligipääs internetile võiks olla üks inimõigustest. Mildebrath, H.. Internet Access as a Fundamental Right. Juuli, 2021. Veebis: [Internet access as a fundamental right](#).

loomist infoühiskonnale⁴⁵, sealhulgas infrastruktuuri arendamise, digioskuste edendamise ja haavatavate rühmade kaasamise kaudu. Samuti on Eesti võtnud kohustusi ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni⁴⁶ alusel, mille keskseks põhimõtteks on puuetega inimeste võrdne osalus kõigis eluvaldkondades, sealhulgas digitaalses keskkonnas. See tähendab, et tehnoloogiline areng ei tohi luua uusi tõkkeid ega süvendada ebavõrdsust, vaid peab olema kavandatud viisil, mis arvestab kasutajate erinevustega ja võimaldab kõigil selles keskkonnas toime tulla.

Samas tuleb digiarenduse tegevustes lähtuda ka proportsionaalsuse põhimõttest. Digitaalse kaasatuse suurendamiseks võetavad meetmed peavad olema suunatud legitiimse eesmärgi saavutamisele, nagu digitaalse lõhe vähendamine ja ühiskondliku kaasavuse suurendamine.⁴⁷ Samuti tuleb hinnata meetmete sobivust ja vajalikkust, vältides ebamõistlikke koormusi, ning tagada, et rakendatud lahenduste ühiskondlik kasu ületaks nende elluviimise kulud. See nõuab tasakaalustatud poliitikat, kus vaadatakse nii digitaalse innovatsiooni kui ka inimeste tegelike vajaduste poole.⁴⁸

Proportsionaalsuse põhimõte on oluline juriidiline ja poliitiline mõõdupuu, mis aitab tagada, et riigi sekkumine ei läheks kaugemale sellest, mis on vajalik ja õigustatud ühiskondlike eesmärkide saavutamiseks. Digitaalse kaasatuse kontekstis tähendab see, et igasugused meetmed, mida riik kasutab näiteks interneti ligipääsetavuse parandamiseks või digioskuste edendamiseks, peavad olema hoolikalt läbimõeldud ning suunatud kindla ja õiguspärase eesmärgi täitmisele.⁴⁹ Legitiimseks eesmärgiks võib siin pidada näiteks digitaalse lõhe vähendamist – olukorra parandamist, kus osa ühiskonnast jääb digiteenustest kõrvale tehniliste, majanduslike või sotsiaalsete takistuste tõttu. Samuti kuulub siia ühiskondliku õigluse edendamine ehk tagamine, et kõik inimesed, sõltumata vanusest, elukohast, erivajadustest või haridustasemest, saaksid osaleda digitaalses ühiskonnas täisväärtuslikult.⁵⁰

Selleks et meetmed oleksid proportsionaalsed, peab riik hindama nende sobivust ehk seda, kas need aitavad tegelikult püstitatud eesmärki saavutada. Näiteks kui riik arendab uusi

---

⁴⁵ EIKo 21575/08, *Jankovskis v. Lithuania*; EIKo 47121/06, 13988/07 ja 34750/07 *Mehmet Reşit Arslan and Orhan Bingöl v. Turkey*.

⁴⁶ Puuetega inimeste õiguste konventsioon ja fakultatiivprotokoll.

⁴⁷ Arenguseire keskus. Kuidas kaotada digilõhe. 17.12.2024. Veebis: <https://arenguseire.ee/pikksilm/kuidas-kaotada-digilõhe/>

⁴⁸ Puusalu, J. Digiriigi andmekasutusdilemmad: ühiskondliku turvalisuse ja isiku andmevabaduse keerukas vahekord. - *Juridica* 2024/5, lk 358-367.

⁴⁹ Madise, Ü jt. Põhiseaduse kommenteeritud väljaanne (2012) § 11 p 3.1, lk 158.

⁵⁰ Õiguskantsler: Arvamus põhiseaduslikkuse järelevalve asjas nr 3-18-477, lk 4-5.

digiplatvorme, tuleb kontrollida, kas need on ka piisavalt kasutajasõbralikud ja arvestavad erinevate sihtrühmade vajadustega. Sobivus üksi ei ole siiski piisav – lisaks tuleb hinnata ka vajalikkust ehk seda, kas samade eesmärkide saavutamiseks oleks võimalik kasutada mõnda vähem koormavat meetet.⁵¹ Kui näiteks digioskuste parandamiseks piisab kogukonnapõhistest koolitustest ja lihtsatest juhendmaterjalidest, siis ei tohiks rakendada oluliselt kallimaid ja keerukamaid lahendusi ilma mõjuva põhjuseta.⁵²

Viimaks peab kaaluma ka koormuse ja kasu suhet. See tähendab, et kui mingite meetmete rakendamine nõuab suuri avalikke ressursse, tuleb kriitiliselt hinnata, kas nende mõju ühiskonnale on piisavalt suur, et kulutust õigustada. Näiteks kiire ja stabiilse internetiteenuse rajamine maapiirkondades võib olla kallis, kuid kui selle tulemusena kasvab ligipääs e-teenustele, paranevad haridusvõimalused ja väheneb sotsiaalne tõrjutus, siis kaalub kasu üles kulud. Proportsionaalsuse põhimõtte järgimine ei tähenda, et riik peaks vältima digivaldkonnas tegutsemist, vaid pigem seda, et tehtavad otsused peavad olema läbimõeldud, põhjendatud ja arvestama inimeste erinevate olukordadega. Eesmärk ei ole üksnes tehnoloogiline areng, vaid see, et areng oleks kaasav, õiglane ja tõeliselt kõiki ühiskonnagruppe teeniv. Tasakaalustatud digipoliitika peab seega olema ühenduslülilik uuendusmeelsuse ja sotsiaalse vastutuse vahel, et digitaalne ühiskond ei muutuks privileegiks vaid jääks üldiseks hüveks.⁵³

Eestis on neid põhimõtteid põgusalt käsitletud erinevates seadusandlikes aktides. Digiteenuste seadus⁵⁴ sätestab, et avalikud veebilehed peavad olema läbipaistvad kõigile kasutajatele, sõltumata nende digitaalsest võimekusest. Avaliku teabe seadus⁵⁵ tagab, et oluline teave peab olema kättesaadav erinevates vormides, arvestades näiteks paberkandjal dokumentide esitamise vajadust. Samal ajal on loodud vaikimisi mudel, et digitaalsed teenused ei olegi ainus võimalus suhtlemiseks erinevate organite ja teenusepakkujatega – igapäevale on jäänud alles ka võimalus suhelda mitte-digitaalsetel viisidel, näiteks telefoni või füüsilise teeninduse kaudu.⁵⁶

---

⁵¹ PS komm vlj (2012) § 11 p 3.1.

⁵² Senini ei ole Euroopa Inimõiguste Kohus ega Euroopa Liidu Kohus otsesõnu väljendanud subjektiivset õigust internetiühendusele, mille alusel oleks üksikisikul võimalik kohtulikult nõuda riigilt ligipääsu internetile. Küll aga on mõlemad kohtud kaitsnud isiku võimalust iseseisvalt ja takistusteta kasutada internetiühendust ning sellele juurdepääsu, käsitledes seda väljendus- ja teabevabaduse lahutamatu osana. Nt EIKo C-70/10 – *Scarlet Extended v SABAM*, 24 november 2011 ja EIKo C-360/10, *SABAM v Netlog*, 16 February 2012.

⁵³ PS komm vlj (2012) p 3.2.; Mildebrath, H. Internet access as a fundamental right lk 18-21.

⁵⁴ Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act - DSA) 16.11.2022 artikkel 15 ja 24.

⁵⁵ Avaliku teabe seadus (AvTS) - RT I, 30.12.2024, 5. Nt § 17, teabenõude täitmise viis paberkandjal.

⁵⁶ Riigi tugiteenuste keskuse uuringus “Riigiteenuste kättesaadavus maakondades”.

Tegemist ei ole pelgalt üksikute seadusnormide rakendamisega, vaid laiemalt tervikliku digipoliitikaga, mis eeldab koostööd nii avaliku sektori, erasektori kui ka kodanikuühiskonna vahel. Digilahenduste kiire arendamise kõrval võiks säilitada ja arendada ka traditsioonilisi teeninduskanaleid, mis jääksid kättesaadavaks kõigile. Selline segasüsteem tagab, et üleminek digitaalsesse ühiskonda ei toimu kellegi arvelt, vaid toetab kõiki ühiskonnaliikmeid nende individuaalsete vajaduste ja võimete alusel.⁵⁷

Digitaalsete õiguste pakkumisel tuleb kujundada selline keskkond, kus tehnoloogiline areng ei tähenda kellegi väljajätmist. Selleks tuleb tagada, et e-teenuste kasutamine oleks mitte ainult tehniliselt võimalik, vaid ka sisuliselt ligipääsetav kõigile ühiskonnagruppidele. Eriti oluline on siinkohal pöörata tähelepanu erivajadustega inimestele ja neile, kellel puuduvad vajalike seadmete või oskuste tõttu võrdsed võimalused digitaalses ruumis toimetulekuks. Samal ajal ei tohi unustada, et osa inimesi võib teadlikult digikanalitest loobuda, mistõttu võib valikuvabaduse säilimine olla õigustatud. Väljakutseks on kohustus tasakaalustada digitaalne innovatsioon inimeste reaalsuse ja põhiseaduslike õigustega, et igaühel oleks võimalik osaleda ühiskonnas vastavalt oma võimetele, vajadustele ja eelistustele. Järeldusena võib öelda, et digiareng peab toetuma kaasamisele, mitte sundusele, ning ühiskondliku sidususe tagab vaid lähenemine, mis arvestab inimeste mitmekesisust.

1.3. Kas igal grupil on kohustus olla online?

Digitaalühiskonna kujunemine on seadnud avaliku võimu ette keerulise küsimuse: millises ulatuses võib kohustada kodanikke digikanalites osalema ning millal muutub selline kohustus põhiõigusi rikkuvaks? Ühest küljest toetavad digitaalsed teenused tõhusamat haldust ja paremat ligipääsu avalikule teabele, teisest küljest aga ei saa eeldada, et kõik inimesed on võrdsetel alustel valmis või võimelised digitaalses ruumis osalema. See probleem puudutab korraga nii sotsiaalset kaasatust kui ka põhiseaduslikke õigusi.

Eesti põhiseaduse kontekstis on kõnealuses küsimuses esikohal vaba eneseteostuse põhimõte (§ 19), mis annab igaühele õiguse otsustada oma elukorralduse ja eneseteostuse viiside üle. Kui kasutatakse süsteeme, milles digikanalite kasutamine on faktiliselt ainsaks võimaluseks oma

---

⁵⁷Mildebrath, H. Internet access as a fundamental right.

õiguste või teenuste kasutamiseks, tekib küsimus, kas inimene on tegelikult vaba valima. Kohustus kasutada ainult e-teenuseid võib osutada varjatud sunduseks, mis ei arvesta inimeste erinevate võimete ja vajadustega. Lisaks on võrdsest kohtlemisest (§ 14) ja sotsiaalsetest põhiõigustest (§ 28) tulenevalt vaja tagada, et teenused oleksid kättesaadavad ka neile, kelle tehnilised, füüsilised või sotsiaalsed tingimused ei võimalda digitaalses keskkonnas toime tulla. See vaade sisaldab ka teatavat usaldust: inimene ei pea olema IT-spetsialist või jurist, et oma õigusi saada. Ta võib loota, et loodavad süsteemid, mis toetavad tema toimetulekut, kaitsevad tema väarikust ning võimaldavad tal ühiskonnas osaleda võrdselt teistega – sõltumata vanusest, haridustasemest, tervise seisundist või elukohast.⁵⁸

Kohustuse ja vabaduse piirid digitaalses keskkonnas esindavad õigusliku tasakaalu leidmise protsessi, kus tõhusa ja läbipaistva halduskorralduse loomisel püüab indiviid säilitada oma vabadust ja õigust valida, kuidas osaleda avalikus elus, sealhulgas digitaalsetes kanalites. Digitaalne ühiskond pakub uusi võimalusi, kuid seab ka küsimuse alla, kuidas tagada, et digitaalsete teenuste kohustus ei piiraks inimeste õigusi või vabadusi, eriti neid, kellel puuduvad piisavad ressursid, oskused või ligipääs tehnoloogia kasutamiseks. Kohustuste kehtestamine digitaalsete teenuste kasutamisele aitavad kaasa halduse efektiivsusele, kulude vähendamisele ja teenuste kvaliteedi tõstmisele. Digitaalne haldus võib pakkuda suuremat mugavust, kiirust ja täpsust. Siiski tuleb igal sammul hinnata, kas digitaalsete teenuste rakendamine ei sea teatud gruppe, näiteks vanemaealisi inimesi, puuetega isikuid või neid, kellel puuduvad digioskused, ebavõrdsesse olukorda.⁵⁹

Vabaduse piiramine digitaalses keskkonnas võib tekkida siis, kui inimesel puudub valikuvabadus teenustele ligipääsuks – näiteks kui digiteenuse kasutamine on ainsaks võimaluseks. Teenused, mis on ainult digitaalsetes kanalites ligipääsetavad, võivad olla vastuolus individuaalse vabaduse ja valikuvabaduse põhimõtetega. Inimeste õigust mitte osaleda digitaalses suhtluses ei saa eirata – kui digitaalteenuste nõudmine muutub ainsaks ja vältimatuks võimaluseks, siis peab olema alternatiiv, mis ei piiraks tarbijate õigust kasutada alternatiivseid teenusepakkujaid või teenuste pakkumist mõistlikul ja sobival tasemel.⁶⁰

Kohustuste ja vabaduse piiride määratlemiseks tuleb riigil tagada, et digitaalse osaluse nõudmine oleks õigustatud, mitte diskrimineeriv ja kohandatud vastavalt sihtrühmade

---

⁵⁸ Õiguskantsleri aastaülevaade 2018/2019. Uued ülesanded.

⁵⁹ RIA. Eesti digiriigi ajalugu, lk 5 ja 12. Veebis: <https://www.ria.ee/sites/default/files/documents/2022-11/Eesti-digiriigi-ajalugu-2022.pdf>

⁶⁰ Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsioon (OECD). Understanding the digital divide, lk 4

erivajadustele. Kui digitaalsete teenuste rakendamine ei arvesta nende inimeste vajadusi, kes ei saa või ei soovi digitaalselt osaleda, võib see riivata põhiõigusi. Süsteem, kus on võimalus taotleda erandeid ja pakkuda alternatiive neile, kelle jaoks digitaalne suhtlus on ebaproportsionaalne koormus, tagab parema kaasavuse ühiskonnas. Kui enamik inimestest – sh vanemad, puudega inimesed ja digitaalselt vähem tugevad – saavad teenustest osa võtta ilma ebavajalike takistusteta, toob see kaasa võrdsema ühiskonna, suurema usalduse institutsioonide vastu ja tõhusama avaliku sektori teeninduse, mis on lõppkokkuvõttes kasulik kõigile.⁶¹

Kohtupraktika, sealhulgas Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendid, on toetanud arusaama, et digitaalseid lahendusi ei tohi kehtestada ainsa ja vältimatu võimalusena, eriti kui see piirab inimeste õigust saada riigiabi, osaleda haldusmenetlustes või kasutada muid avalikke teenuseid.⁶² Eesti kontekstis on kohtud rõhutanud vajadust säilitada ka mittedigitaalsed suhtluskanalid, et tagada võrdsed võimalused kõigile kodanikele. Avaliku teenuse osutamine peab toimuma viisil, mis ei eelda eelnevat tehnilist kirjaoskust ega materiaalsel võimekust digivahendite soetamiseks.⁶³

Kuigi kohtupraktika, sealhulgas Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendid, on toetanud mittedigitaalsete kanalite säilitamist, leidub ka olulisi argumente, mis rõhutavad digilahenduste prioriteetsust avalikus teeninduses. Need vastuargumendid ei eita vajadust ligipääsu tagamisest kõigile, kuid toetavad kiiret üleminekut digitaalsetele teenustele, põhjendades seda ühtsete eesmärkide, kuluefektiivsuse ja turvalisusega:

- Digitaalsed lahendused vähendavad oluliselt halduskulusid, kuna automatiseeritud menetlused nõuavad vähem inimressursse ja väldivad paberil põhinevate protsesside aeglustavaid kitsaskohti. Näiteks Eesti kohtusüsteemis on digimenetlused võimaldanud kahekordistada lahendatavate tsiviilasjade arvu ilma kohtunike arvu suurendamiseta. Kui tekiks kohustus paralleelselt säilitada analoogseid kanaleid, kaotaks see osa säästetud ressursse.

---

⁶¹ Samas, lk 6.

⁶² EIKo 34591/19, 42545/19 *Toplak and Mrak v. Slovenia*, kus inimõiguste kohus juhtis tähelepanu puudega isiku juurdepääsule valimisprotsessis; EIKo 17429/10 *Kalda vs Eesti* (2016), kus kohus märkis digitaalse ligipääsu tagamise vajadust vangidele; EIKo 3111/10 *Yildirim vs. Türgi* (2012), kus kohus leidis, et piirangud digitaalses keskkonnas peavad olema läbimõeldud ja proportsionaalsed.

⁶³ Kohtute aastaraamat 2020. Kohtumenetluse avalikkuse praktilised probleemid ja nende võimalikud regulatiivsed lahendused. Kohtumenetluse avalikkuse praktiliste probleemide käsitlemisel on rõhutatud vajadust tagada, et digitaalse toimikuga saaks tutvuda ka need isikud, kellel puudub isiklik juurdepääs e-toimikule. TTJA: Digiligipääsetavus avaliku sektori veebides ja mobiilirakendustes on paranenud, kuid puudujääke siiski jätkub.

- Ühiskond liigub paratamatult digitaalse suunas, mistõttu ühiskondlik eesmärk peaks olema pigem digioskuste edendamine kui vananenud meetodite säilitamine. Näiteks tehisintellekti kasutamine menetluses võib kiirendada menetlusi ja vähendada koormust ametnikele ja töötajatele. Kui jääda liiga kauaks mitme kanali strateegiale, võib see pidurdada innovatsiooni ja jätta ühiskonna digipöörde maha.

- Elektroonilised menetlused vähendavad inimlike vigu (näiteks eksimused ja näpuvead taotluste täitmisel) ja tagavad parema andmete säilivuse. Samuti on digiallkirjastamisel ja autentimisel selged eelised võrreldes paberil dokumendiga, mis võib kaduda või olla võltsitud.

- ELi strateegia näeb ette avalike teenuste digitaliseerimist kõigis liikmesriikides, et tagada ühtne ja efektiivne teenindus. Direktiivid nagu 2000/31/EÜ (infoühiskonna teenused) ja 2019/790 (autoriõigus digitaalsel turul) eeldavad, et riigid arendavad digikanaleid, mitte ei kasuta jätkuvalt vanu meetodeid. Kui säilitada kõigile gruppidele analoogsed lahendused, võib see pidurdada ELi ühtse turu eesmärkide saavutamist.

- Kui avalikud asutused pakuvad mõlemat lahendust (nii digitaalset kui paberipõhist), võib see viia ressursside hajumisele. Parema lahendus oleks suunata täiendavad vahendid digitaalse lõhe vähendamisele (näiteks koolitused, avalikud arvutipunktid) selle asemel, et kulutada ressursse topeltsüsteemidele.⁶⁴

Kohustused ja vabadused digikeskkonnas osalemisel ei ole aga absoluutsed ning neid tuleb tasakaalustada riigi õiguspäraste eesmärkide ja kodanike põhivabadustega. Seega, kuigi EIK ja Eesti kohtupraktika on rõhutanud ligipääsu tagamist kõigile, ei tähenda see automaatselt, et mittedigitaalsed kanalid peavad olema igaveseks säilitatud. Tuleks leida tasakaal, kus riik investeerib digioskustesse ja tugiteenustesse (nagu abi digitaalsete teenuste kasutamisel), kuid ei jää liiga kauaks sõltuvusse kulukatest topeltsüsteemidest. Euroopa Liidu õiguslik raamistik ja tehnoloogiline areng nõuavad pigem kiiret kohanemist kui vananenud süsteemide säilitamist.⁶⁵

Oluline on mõista, et riiklik digitaalne areng ei tohi muutuda aluseks sotsiaalse tõrjutuse süvenemisele. Digikohustus võib olla õigustatud üksnes siis, kui riik tagab samal ajal piisava arvu reaalseid alternatiive ning need alternatiivid on sobivad, vajalikud ja proportsionaalsed.

---

⁶⁴ Eichenhofer, J.. Digitale Verwaltung und soziale Teilhabe - Juristenzeitung 2023 nr. 23, lk 1052-1060.

⁶⁵ Eichenhofer, J.. Digitale Verwaltung und soziale Teilhabe.

Samuti peab digitaalne teenus olema juurdepääsetav erivajadustega inimestele ja nendele, kes vajavad tuge digivahendite kasutamisel. Kui need tingimused ei ole täidetud, muutub digikohustus mitte ainult ebaõiglaseks, vaid ka potentsiaalselt põhiseadusvastaseks.⁶⁶

Seega ei saa digitaalses ühiskonnas eeldada automaatselt, et kõigil on kohustus olla „online“. Kuigi digitaalsed lahendused võivad suurendada haldussuutlikkust ja mugavust, võiks nende kasutamine jääda vabaks valikuks, mida toetab riigi kohustus arvestada inimeste mitmekesisuse ja eluliste olukordadega. Digitaalne kaasatus võiks rõhuda mitte kohustusele, vaid võimalusele – võimalusele, mis on tagatud, kättesaadav ja inimväärne kõigile ühiskonnaliikmetele.⁶⁷

Kõik inimesed ei ole digitaalses ühiskonnas võrdses lähtepositsioonis. Osadel juhtudel takistavad digikanalite kasutamist objektiivsed tehnilised piirangud, nagu internetiühenduse või vajalike seadmete puudumine. Sellistes olukordades ei ole tegemist mitte inimeste vabatahtliku valikuga, vaid sundseisuga, kus digitaalne osalus pole lihtsalt võimalik. Samuti seisavad puuetega inimesed sageli silmitsi digikeskkonna barjääridega – kui lahendused ei ole ligipääsetavad, muutuvad nad eksklusiivseks ja diskrimineerivaks, süvendades ebavõrdsust. Ent isegi siis, kui tehnilised võimalused ja ligipääsetavus on tagatud, ei pruugi kõik inimesed soovida osaleda digimaailmas – olgu põhjuseks vanus, umbusk tehnoloogia vastu või teadlik valik jääda kõrvale. Sundimine eeldab, et kodanikul oleks olnud reaalne valikuvabadus. Kui aga digitaalsest osalemisest keeldumise taga on kas objektiivne takistus või isiklik veendumus, tuleb küsida, kas sellist keeldumist tohib karistada või piirata. Põhiõiguste austamine eeldab, et vastus on ei – riik ei saa sundida inimest osalema digitaalses suhtluses, kui see pole tema jaoks tegelikult kättesaadav või kui ta selle teadlikult tagasi lükkab.⁶⁸

Kohustus olla online võib põhiõiguste kontekstis tõstatada tõsiseid küsimusi. Põhiõigused, nagu vabadus valida oma suhtlusviisi ja eraelu privaatsuse hoidmine kaitsevad inimesi riigi sekkumise eest nende igapäevastes tegevustes. Digitaalne osalus ei tohiks olla sunduslik, kuna see võib riivata inimesi, kellel ei ole juurdepääsu vajalikele tehnoloogiatele või oskustele, et nendega hakkama saada. Samuti võib see viia diskrimineerimiseni, kuna sotsiaalsetes või füüsilistes rasketes olukordades olevad inimesed võivad olla sunnitud tegema valikuid, mis ei vasta nende vajadustele või elutingimustele. Samas, kui suudetakse pakkuda alternatiive ja

---

⁶⁶ PS komm vlj (2012) § 11 p 3.1.

⁶⁷ Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsioon (OECD). Understanding the digital divide.

⁶⁸ Samas.

tagada, et digitaalne osalus ei takista õigusi või võrdselt kohtlemist, võib digitaalsete teenuste arendamine olla õigustatud. Siiski tuleb pidevalt jälgida, et need teenused ei muutuks kohustuslikeks ega teeks osalust inimeste põhivabaduste arvelt.⁶⁹

Kohustus olla online võib tähendada mitte ainult ligipääsu puudumist avalikele teenustele, vaid ka sotsiaalsete ja majanduslike takistuste tekkimist. Inimesed, kes ei suuda või ei soovi kasutada digiteenuseid, võivad sattuda olukorda, kus nad ei saa osaleda olulistes ühiskondlikes protsessides, nagu näiteks valimised, riigiabi taotlemine või haridusse juurdepääs. Samuti võib digikeskkondade kohustuslik kasutamine süvendada juba olemasolevaid ebavõrdsusi, kuna kõik inimesed ei oma samasuguseid tehnilisi vahendeid ega oskusi. Lisaks tuleb arvestada, et digitaalne ligipääs ei ole pelgalt tehniline küsimus – see on seotud ka hariduse, majandusliku seisundi ja elukoha määratud võimalustega. Kui digitaalsete teenuste kasutamine ei ole vabatahtlik või kui alternatiivsete kanalite puudumine muudab teenused ligipääsetavaks ainult teatud gruppidele, siis võib see sekkuda isikute õigusesse valida oma suhtlusviisi ja takistada võrdsust ühiskonnas.⁷⁰

Samuti tuleks meeles pidada, et digitaalsete teenuste nõudmisega seoses tuleb kaaluda ka inimeste privaatsuse kaitset ja andmete turvalisust. Digitaalsete teenuste kasutamine võib suurendada riske, mis puudutavad isikuandmete kogumist ja töötlemist, ning kui inimestel ei ole teadlikkust ega kontrolli oma digitaalsete andmete üle, siis on suurenenud võimalus nende õiguste riiveks. Seetõttu on oluline tagada, et digitaalsete teenuste kehtestamine ei riku mitte ainult ligipääsetavuse ega võrdsuse põhimõtteid, vaid ka privaatsuse ja andmekaitse õigusi.⁷¹

Digitaalse asjaajamise ja teenuste laialdane kasutuselevõtt on kahtlemata osa kaasaegsest ja tõhusast riigikorraldusest. Siiski tuleb seda arengut hinnata põhiseaduslikust vaatenurgast, eriti seoses inimeste õiguste ja vabadustega. Kohustus olla "online" – st kasutada digitaalseid teenuseid – võib teatud tingimustel olla õiguspärane, kui see teenib õiguspäraseid eesmärke nagu halduskoormuse vähendamine või avalike teenuste efektiivsem korraldamine. Kuid selline kohustus peab olema kooskõlas põhiõigustega, eelkõige õigusega võrdsele kohtlemisele, enesemääramisele ning juurdepääsule teenustele.

---

⁶⁹ Mildebrath, H. Internet access as a fundamental right.

⁷⁰ Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsioon (OECD). Understanding the digital divide

⁷¹ Mikiver, M. Isikuandmeid riskisutav e-riik ja seadusereservatsioon. Kas efektiivsus tõrjub põhiseaduslikud nõuded? Riigiõiguse aastaraamat 4/2023, lk 54-92.

Kohtupraktika, sealhulgas Euroopa Inimõiguste Kohtu ja Eesti riigisiseste kohtute seisukohad, on rõhutanud, et digitaalseid lahendusi ei tohi kehtestada ainsa võimalusena, eriti kui see jätab kõrvale isikud, kes ei ole objektiivsetel põhjustel suutlikud nendes osalema – näiteks vanemaealised, puudega inimesed, tehniliselt oskamatud või majanduslikult haavatavad. Eesti õiguskantsler on korduvalt juhtinud tähelepanu vajadusele tagada ligipääsetavus ja mittedigitaalsete alternatiivide säilimine, rõhutades, et ainult nii on võimalik tagada põhiõiguste tegelik rakendamine. See tähendab, et pelgalt teenuste loomise ja digitaalse arenduse edendamise, kaasneb ka positiivne kohustus tagada, et kõik inimesed saaksid neid teenuseid kasutada sõltumata oma individuaalsetest piirangutest. Samas ei vabasta see üksikisikut täielikult vastutusest – inimesel lasub mõistlikul määral kohustus püüda ennast aidata, õppida vajalikke oskusi ning esitada põhjendusi, kui ta soovib kasutada erandlikke lahendusi.

Digitaalse kohustuse kehtestamine võib olla kooskõlas põhiõigustega ainult siis, kui see on proportsionaalne, paindlik ja ei välista sisuliselt kellegi ligipääsu riigi teenustele. Digitaalse ühiskonna areng peab toetuma mitte ainult tehnoloogilisele innovatsioonile, vaid ka õiguslikule ja sotsiaalsele kaasatusele – iga inimene peab tundma, et tal on koht selles süsteemis, sõltumata oma võimekusest olla pidevalt „online“.

2. peatükk: Analoogõigus ja vabaduspõhiõigus digitaalses keskkonnas

2.1. Analoogteenuste rakendamine kolme grupi kontekstis

Digitaalne ligipääs ei pruugi kõikidele elanikkonnagruppidele võrdselt kättesaadav, mistõttu analoogteenuste olemasolu muutub mitte pelgalt mugavuseks, vaid põhiseaduslikuks tagatiseks. Isikul peab olema reaalselt kasutatav võimalus suhelda avaliku võimuga viisil, mis vastab tema tegelikele võimetele ja olukorrale. Juhul kui digiteenus ei ole tema jaoks objektiivsetel põhjustel kättesaadav – olgu selleks tehnilised piirangud, puudega seotud takistused või digioskuste puudumine – peab olemas olemaa mõistlik alternatiiv. Ilma asendusvõimalusteta ei saa isik oma põhiõigusi sisuliselt teostada ega osaleda ühiskonnaelus võrdsetel alustel, mis omakorda võib kaasa tuua autonoomia, inimväärikuse ja võrdse kohtlemise põhimõtete rikkumise. Küsimus ei ole üksnes tehnoloogilises arengus, vaid

eelkõige inimõiguste ja avaliku võimu kasutamise õiguspärasuses, eriti olukorras, kus digiteenused muutuvad esmaseks või ainsaks suhtluskanaliks avaliku võimuga.⁷²

Isikute puhul, kellel puudub objektiivne võimalus digiteenuste kasutamiseks, näiteks internetiühenduse või vajalike seadmete puudumise tõttu, on analoogkanalite säilitamine esmatähtis Eesti Vabariigi põhiseaduse § 28 lõikes 2 sätestatud sotsiaalsete põhiõigustega. Igal inimesel peab olema kättesaadav ligipääs põhiteenustele, sh avaliku halduse teenustele. Kui digiteenus muutub ainsaks kättesaadavaks võimaluseks ning puudub reaalne alternatiiv, võib selline korraldus osutada ebaproportsionaalseks ning olla vastuolus õiguspärase ootuse ja sotsiaaliigi põhimõtetega.⁷³

Tulenevalt Eesti Vabariigi põhiseaduse § 28 lõikest 2 on igaühel õigus riigi ja kohaliku omavalitsuse abi korral, kui ta ei suuda end ega oma perekonda iseseisvalt toime tulla. See säte ei piirdu pelgalt rahalise või materiaalse abi osutamisega, vaid hõlmab ka juurdepääsu võimaldamist avalik-õiguslikele teenustele viisil, mis arvestab inimese tegelikke võimalusi ja vajadusi. Lisaks toetab seda kohustust § 14, mis sätestab, et riigivõimu teostamisel tuleb tagada õiguste ja vabaduste kaitse kõigile võrdselt. Kui avalikke teenuseid pakutakse ainult läbi digikanalite, kuid osa elanikkonnast on objektiivselt digitaalselt tõrjutud, rikub see nende võrdsust ning sisuliselt ka õigust haldusabi kättesaadavusele.⁷⁴

Juurdepääsu ja võrdsuse tagamise vaatepunktist on analoogsete ehk mittedigitaalsete teeninduskanalite säilitamine kõige tõhusam viis, kuidas tagada ligipääs teenustele ka neile inimestele, kellel puudub tehniline võimekus digiteenuste kasutamiseks. See on seetõttu parim lahendus, et see võimaldab pakkuda sisulist võrdsust ilma vajaduseta eristada isikuid nende võimete, sotsiaalse tausta või elukoha järgi. Analoogkanalite puhul on tegemist paindliku ja vajaduspõhise mudeliga, mis ei eelda tehnoloogilist infrastruktuuri ega eelda digioskuste olemasolu, võimaldades igal isikul ligipääsu õigustele sõltumata tema individuaalsetest eeldustest.⁷⁵

Alternatiivide puudumisel ehk ainult e-teenuste prevaleerimisel võib olukord muutuda ebaproportsionaalseks põhiseaduslike õiguste piiranguks. Proportsionaalsuse põhimõttest, mis on tuletatav põhiseaduse § 11 kaudu, tuleneb, et igasugune isiku põhiõiguste piiramine peab

---

⁷² Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsioon (OECD). Understanding the digital divide.

⁷³ Samas.

⁷⁴ PS komm vlj (2012) § 14 p 2.2.1; § 28 p 6-7.

⁷⁵ ÜRO inimõiguste deklaratsioon - RT II 2010, 14, 54. Kuigi juurdepääsetavust otsesõnu ei mainita, tuleneb selle mõte artiklite 2, 7, 21 ja 25 koostoimest.

olema sobiv, vajalik ja mõõdukas. Ainuüksi digiteenuste pakkumine võib olla küll tehniliselt sobiv ning isegi efektiivne, kuid kui see välistab osadel inimestel teenuse kasutamise võimaluse, ei pruugi see olla enam vajalik ega mõõdukas lahendus.⁷⁶

On ka teisi võimalusi, mida võib rakendada, et vältida digisundust ilma analoogvariantide täies ulatuses säilitamiseta. Näiteks võib arendada nn „ hübriidteenuseid“, kus teenus on tehnoloogiliselt digitaalsel kujul, kuid selle sisuline kasutamine toimub füüsilises ruumis (nt kohaliku teeninduspunkti kaudu, kus ametnik aitab inimest digitaalses keskkonnas). Samuti on võimalik arendada tugivõrgustikke (nt diginõustajad, mobiilsed infopunktid), mis aitavad inimestel digitaalses keskkonnas orienteeruda. Siiski tuleb mõnda, et isegi sellised lahendused ei tohi muutuda varjatud kohustuslikuks üleminekuks digikanalitele, vaid neid tuleb käsitleda toetava mehhanismina.⁷⁷

Puuetega inimeste kontekstis lisandub eeltoodule võrdse kohtlemise põhimõttest (§ 12 ja § 14) ning diskrimineerimiskeelu üldpõhimõttest pärinev digiteenustele sisulise juurdepääsu tagamine. Juhul kui e-teenus ei ole vastavuses universaalse disaini põhimõtetega või ei arvesta ligipääsetavuse standarditega, võib see iseenesest kujutada endast kaudset diskrimineerimist, mis on Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika kohaselt keelatud. Seega ei ole piisav, et teenus eksisteerib, vaid on oluline, kas see on kasutatav kõikide sihtrühmade poolt arvestades nende objektiivseid eripärasid.⁷⁸

Puuetega inimeste puhul omandab juurdepääs digiteenustele erilise õigusliku kaalu, sest sellega põimuvad nii formaalne kui materiaalne võrdsus. Kui avalik-õiguslik teenus on kättesaadav üksnes digitaalselt ning see ei ole kavandatud arvestades ligipääsetavuse nõudeid (näiteks puuduvad ekraanilugeri tugi, selge keelekasutus või klaviatuuri kaudu navigeerimine) võib see viia olukorrani, kus isik küll formaalselt „võib“ teenust kasutada, kuid sisuliselt jääb ta võimalusest ilma. Selline olukord on vastuolus võrdse kohtlemise põhimõttega (põhiseaduse § 12 ja § 14), sest isikute võrdne staatus seaduse ees eeldab, et neile tagatakse võrdsed tingimused oma õiguste ja vabaduste kasutamiseks.⁷⁹

---

⁷⁶ PS komm vlj (2012) § 11 p 3.1.

⁷⁷ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2018/1972 ELT L 321, millega kehtestatakse Euroopa elektroonilise side seadustik. Seletuskiri 17.12.2018, lk 36. Veebis: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?from=DE&uri=PI_COM%3AC%282020%298703&utm

⁷⁸ Dr. Ali, F. Digital Governance and distributed responsibility. 13.07.2024. Veebis: <https://fazalali.com/2024/07/13/digital-governance-and-distributed-responsibility/>

⁷⁹ Võrdlusena näiteks Saksamaa õigusest: Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, artikkel 3. Veebis: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html>. Saksamaa haldusõigus lähtub põhimõttest, et

Diskrimineerimisprobleem ei seisne seega pelgalt teenuse olemasolus, vaid selles, kas teenus on „tõhusalt kättesaadav“ – mõiste, mida on järjekindlalt kasutanud ka Euroopa Inimõiguste Kohus. Näiteks juhtum *Zehentner v. Austria* (2009)⁸⁰ rõhutas kohus, et ligipääsu takistamine protseduurilistel või tehnilistel põhjustel võib tähendada kaudset diskrimineerimist, kui see seab vaimse tervise häiretega isiku oluliselt ebasoodsamasse olukorda võrreldes teistega. Samuti on Euroopa Liidu Kohtu praktikas (nt *HK Danmark*, 2013)⁸¹ kinnitatud, et puuetega isikutele tuleb teha „mõistlikke kohandusi“, et võimaldada neil sisuliselt osaleda tööturul ja saada osa pakutavatest teenustest.

Diskrimineerimist välistav lähenemine ei eelda üksnes passiivset lubamist, vaid ka aktiivset kohandamist. Just selles kontekstis muutub oluliseks universaalse disaini põhimõte, mille kohaselt teenused ja keskkonnad tuleb kujundada viisil, mis sobib võimalikult paljudele kasutajatele ilma vajaduseta teha hilisemaid individuaalseid kohandusi. Kui teenus sellest printsiibist kõrvale kaldub ja puudub ka individuaalse kohandamise võimalus, siis võib tekkida risk, et tegemist on lubamatu kaudse diskrimineerimisega.⁸²

Alternatiivide olemasolu muutub sellises olukorras keskseks küsimuseks. Kui digiteenus ei ole ligipääsetav ja puudub samaväärne mittedigitaalne alternatiiv (nt isiklik teeninduspunkt, telefoni teel menetlemise võimalus või abistaja olemasolu), siis jääb puudega inimene ilma juurdepääsust oma õigustele. Sellisel juhul ei saa väita, et kohustus on täidetud pelgalt teenuse pakkumise kaudu – hinnata tuleb ka selle reaalselt kasutatavust. Õiguskantsler on Eestis mitmel korral rõhutanud, et näiteks veebipõhise sotsiaalteenuse või haridusteenuse pakkumine, mis ei arvesta ligipääsetavuse nõuetega, ei vasta põhiseaduslikule võrdsuspõhimõttele ja kujutab endast võimalikku rikkumist. See võib tähendada individuaalse abi pakkumist, mobiilseid teeninduspunkte, ligipääsetavaid dokumente (nt Braille, lihtsustatud keel), või kohalike tugisüsteemi, mis tagab, et digikeskkonnas ei jää keegi üksi.⁸³

---

avalikud teenused peavad olema ligipääsetavad kõigile kodanikele, sõltumata nende digitaalsest kirjaoskusest või võimalustest.

⁸⁰ EIKo 20082/02 *Zehentner vs Austria* (2009).

⁸¹ EKo C-335/11 *HK Danmark* - ECLI:EU:C:2013:222.

⁸² Erdtman, E jt. Universal Design as Guiding, Striving and Unifying: A Qualitative Study about how Universal Design is Understood, Practised and Realised in Contemporary Sweden. *Scandinavian Journal of Disability Research*. 2021/23, lk 158–168.

⁸³ Näiteks Õiguskantsleri 2018/2019. aastaülevaates märgitakse, et kui IT-arenduse käigus ei pöörata piisavalt tähelepanu kõigi kasutajate (sh erivajadustega kasutajate) vajadustele, võivad tekkida lahendused, mida kõik kasutada ei saa.

Isikud, kes ei soovi ja ei kasuta digiteenuseid tahtlikult võivad tugineda esmajärjekorras vaba eneseteostuse põhimõttele (§ 19), mille kohaselt on igal isikul õigus ise valida viis, mis vastab tema arusaamadele ja oskustele, tingimusel, et see ei kahjusta teiste õigusi ega riiva avalikku korda. Sundimine digikeskkonnas toimivale suhtlusele, kui see piirab inimese valikuvabadust või paneb talle ebaproportsionaalse kohustuse, võib riivata põhiõigusi. Lisaks tuleb siin arvesse võtta inimväärikuse printsiipi, mis eeldab, et isikut ei tohi haldustegevuses käsitleda pelgalt tehnilise funktsiooni täitjana, vaid kui otsustusvõimelist ja ainulaadset subjekti, kelle eelistused väärivad kaitset ka digitaalse innovatsiooni tingimustes.⁸⁴

Vaba eneseteostuse põhimõte (§ 19) ning inimväärikuse printsiip on tõepoolest keskse tähtsusega, kui hinnata, kas ja millises ulatuses võib nõuda isikult osalemist digitaalses suhtluses. Inimeste, kes kas ei taha või ei suuda digitaalselt suhelda, nende puhul tuleb kõrvuti kaaluda ühelt poolt isiku vabadusi ning teiselt poolt avaliku võimu õigustatud huve, nagu haldustegevuse tõhusus, kuluefektiivsus ja kaasaegse riigikorralduse areng.⁸⁵

Esmalt tuleb rõhutada, et § 19 annab isikule subjektiivse õiguse kujundada oma elu, sealhulgas viise ja meetodeid teenuste kasutamisel. See ei tähenda, et igas olukorras on isikul absoluutne õigus valida täpselt sobiv suhtlusvorm — nt keelduda igasugusest digitaalsest kontaktist, isegi kui see oleks lihtsustatud või toetatud kujul. Põhiõigused ei ole absoluutse iseloomuga ning võivad teatud tingimustel olla piiratud, kui see teenib legitiimset eesmärki ja vastab proportsionaalsuse põhimõttele.⁸⁶

Üks võimalik lähenemine, mida ka õiguskord teatud juhtudel võimaldab, on tingimuslik osalusnõue, kehtestades miinimumstandardi, mille piires digiosalus on eelduslikult nõutav, kuid võimaldada sellest erandeid juhul, kui isik suudab näidata, et digisuhtlus riivab tema põhiõigusi ebaproportsionaalselt. See võib olla põhjendatud näiteks tervislikel, usulistel, ealistel või sotsiaalsetel põhjustel. Sellisel juhul ei vabasta pelk subjektiivne soov mitte suhelda digitaalselt isikut automaatselt digikohustusest, kuid riik peab looma süsteemi, mille kaudu saab inimene taotleda erandit ning põhjendada, miks üldkohustus teda ebaproportsionaalselt

---

⁸⁴ PS komm vlj (2012) p 3-4..

⁸⁵ Euroopa Liidu põhiõiguste harta ELT C 202, 07.06.2016. Artikkel 1.

⁸⁶ PS komm vlj (2012) p 5.

koormab. Selline mudel vastab ka kohtupraktikale, kus on rõhutatud, et põhiõiguste piirang peab olema objektiivselt põhjendatud ja võimalikult vähekoormav.⁸⁷

Teisalt on võimalik väita, et proportsionaalne ja õigustatud huvi on nõuda vähemalt elementaarset digitaalset kontaktivõimet, näiteks e-posti aadressi olemasolu, iseteeninduskeskkonna kaudu registreerimist või info vastuvõtmist. Selline miinimumnõue võib olla õigustatud, kuisee on proportsionaalne isiku õiguste riivega, sellele on pakutud tuge või koolitust, erivajadustega inimestele on loodud kohandused ja nõudest on võimalik vabastada mõjuval põhjusel. Eriti juhul, kui digioskuste arendamisse panustatakse ja tagatakse, et nõutud miinimum ei ole tehniliselt liiga keeruline ega jäta välja sotsiaalselt haavatavaid grupe võib elementaarne digiosalus muutuda osaks sotsiaalsest kohustusest, millel on teatud analoogia nt maksukohustuste või elukoharegistreeringu täitmisega. Tuleb aga olla ettevaatlik, et elementaarsest osalusnõudest ei kujuneks varjatud sund, mis tegelikult tõrjub välja need, kellel puudub igasugune võime või võimalus. Seetõttu peaks iga osalusnõue olema läbipaistvalt põhjendatud, individuaalselt vaidlustatav ning tasakaalustatud alternatiividega.⁸⁸

Kokkuvõttes ei välista vaba eneseteostus ega inimväärikuse printsiip täielikult digitaalse osaluse kohustust, kuid see kohustus saab olla õiguspärane üksnes siis, kui see on mõõdukas, paindlik ning arvestab inimese objektiivseid võimeid ja vajadusi. Digitaalse eneseteostuse eeldamine ei saa muutuda ühtseks standardiks, mis ignoreerib ühiskondlikku mitmekesisust. Seega peab riik looma eristava mudeli, mis võimaldab rakendada kohustust osaleda digitaalses suhtluses, kuid samas kaitseb neid, kelle puhul see osalus tooks kaasa põhiõiguste põhjendamatu riive.

Ühtlasi võib järeldada, et analoogkanalite kättesaadavus ei ole pelgalt sotsiaalne meede või halduslik mugavus, vaid oluline õiguskindluse, võrdsuse ja enesemääramise garantii. Digitaalse halduse arendamisel tuleks vältida tehnoloogilist eksklusiivsust, et õigus teenustele oleks sisuliselt realiseeritav kõikidele ühiskonnagruppidele. Digiteenuste kasutamine ei saa olla õigussubjekti jaoks *de facto* kohustus, kui see seab teda olukorda, kus tema põhiseaduslikud õigused jäävad sisuliselt kaitseta.

---

⁸⁷ Mõte sarnaneb ühistranspordi tasuta sõidu õigusele, kus isikul on kohustus tasuta sõidu õigust tõendada. Näide: Tallinna ühistranspordis sõidu eest tasumise kord ja sõidupiletite hinnad § 5 - RT IV, 08.11.2024. Teisest küljest võib osutada tõendite esitamise isikule liigselt koormavaks, kui tingimused on väga detailsed ja nõuavad tundlike isikuandmete avalikustamist.

⁸⁸ Soo, K., jt. Kuhu jäävad põhiõigused? Vastamata küsimused kättetoimetamise fiktsiooni laiendamisel. Artikli kohaselt on minimaalne digitaalne kohustus olemuslikult juba kehtiv.

2.2. Põhiseaduse § 19 ja analoogelu seos

Põhiseaduse § 19 sätestab igäühe õiguse vabale eneseteostusele, mis tähendab võimalust kujundada oma elu, teha valikuid ning tegutseda kooskõlas isiklike väärtuste, huvide ja eesmärkidega. Selle õiguse ulatus ja sisu on ajas koos õigusega muutuv ning sõltub ühiskonna arengutasemest ja dünaamikast. Digitaalajastul tuleb eneseteostuse õigust tõlgendada viisil, mis hõlmab ka suhet digitaalsete keskkondade ja tehnoloogiatega.⁸⁹

Tänapäeva ühiskonnas ei piirdu eneseteostus enam üksnes füüsilise ruumi ja tegevustega, vaid laieneb ka digitaalsele sfäärile. See tähendab, et igäühel peab olema õigus otsustada, kas ja millisel määral osaleda digitaalsetes suhtlus- ja haldussüsteemides. Eelnevast nähtuvalt ei saa eeldada, et digitaalne eneseteostus on ainuvõimalik tee ühiskonnaelus osalemiseks, seetõttu ei saa täielikult sulgeda ligipääsu teenustele neile, kes soovivad jääda traditsioonilistele (analoogsetele) kanalitele. Samas ei tähenda see, et digitaalset osalust ei võiks teatud tingimustel soodustada või isegi nõuda, kuid see peab toimuma põhiõigusi austades.⁹⁰

Digitaalse enesemääramise mõiste on tihedalt seotud eneseteostuse põhiõiguse (§ 19) laiendatud tõlgendusega tänapäeva infoühiskonnas. Enesemääramine tähendab siinkohal isiku õigust ise otsustada, kuidas, millal ja mil määral ta kasutab digitaalseid vahendeid, sealhulgas e-teenuseid, isikuandmete haldamise süsteeme, suhtlusplatvorme ja muid digitaalseid riigiga suhtlemise keskkondi. See õigus eeldab, et inimene ei ole pelgalt tehnoloogiliste lahenduste passiivne kasutaja, vaid aktiivne subjekt, kelle valikuid ja otsustusi tuleb austada.⁹¹

Digitaalse enesemääramise aluseks on indiviidi autonoomia, mille kohaselt on inimesel õigus mitte üksnes valida, mida ta teeb, vaid ka mida ta ei tee – st tal peab olema vabadus keelduda digitaalsetest suhtluskanalitest, kui see ei ole tema huvides, arusaamades või oskustes põhjendatud. Kui riik kehtestab kohustuslikke digikanaleid näiteks avaliku teenuse taotlemisel, siis piirdub inimese roll sageli pelgalt vorminõuete täitmisega, mitte sisulise otsustusvõime

---

⁸⁹ Mildebrath, H. Internet access as a fundamental right lk 18-21. PS komm vlj (2012)p 6..

⁹⁰ Õiguskantsleri aastaülevaade 2023/2024. E-Eesti.

⁹¹ Eichenhofer, J.. Digitale Verwaltung und soziale Teilhabe.

teostamisega. See võib muutuda probleemseks, kui isiku ainsaks alternatiiviks jääb kas kohaneda või loobuda teenusest.⁹²

Demokraatlikus õigusriigis ei tohiks digitaalne osalus kujuneda uut tüüpi kodaniku normiks, mille vastu eksimine toob kaasa halduslikke või sotsiaalseid tagajärgi. Enesemääramine digikeskkonnas tähendab ka õigust mitte osaleda: näiteks kui inimene ei soovi, et tema andmeid kogutakse ja töödeldakse automaatselt⁹³, või kui ta eelistab suhelda avaliku võimuga suuliselt, kirjalikult või isiklikult. Õigus mitte olla digitaalne muutub eriti oluliseks vähemusgruppide puhul, kelle digioskused või ligipääs tehnoloogiale on piiratud – nende sundimine digitaalseks osalemiseks ei pruugi olla kooskõlas põhiseadusliku võrdsuse ja eneseteostuse põhimõttega.⁹⁴

Siin lasub topeltkohustus: ühelt poolt tuleks edendada digioskusi ja luua ligipääs kõigile (nt tasuta internetiühendus avalikes kohtades, abivahendid puuetega inimestele), kuid teiselt poolt tagada, et digikeskkonnas mitte osalemine ei muutuks takistuseks ühiskondlikus elus osalemisel. See nõuab tasakaalu, kus innovatsiooni ei käsitleta kui absoluutset väärtust, vaid kui vahendit, mis peab alluma isikuvabaduste raamistikule. Lisaks tuleb arvesse võtta tehnoloogilist neutraalsust, mis tähendab, et teenuse osutamisel ei tohiks eelistada ühte suhtlusvormi teisele viisil, mis muudab alternatiivid formaalseks või sisutuks. Kui näiteks seadus lubab esitada avalduse paber kandjal, kuid asutus ei võimalda seda reaalselt või raskendab protsessi eproportsionaalselt, võib tegemist olla digisunniga, mis kahjustab digitaalset enesemääramist.⁹⁵

Digitaalse enesemääramise põhimõte nõuab, et inimene säilitaks õiguse kontrollida oma osalust digitaalsetes süsteemides – mitte ainult andmete, vaid ka sotsiaalse ja haldusliku suhtluse tasandil. Tingimused, kus digitaalne osalemine on valik, mitte kohustus, aitavad suuresti kaasa isikuvabaduse säilitamisele koos tagatisega, et valik mitte osaleda ei too kaasa ebasoodsat kohtlemist ega õiguste kitsendamist. Digitaalne enesemääramine on seega oluline test demokraatliku õigussüsteemi küpsusele – kas see suudab tehnoloogia arenguga kaasas käies säilitada indiviidi vabaduse otsustada, kuidas ta tahab elada oma elu digiajastul.⁹⁶

---

⁹² Dr Lorenz, B. Das Recht auf ein analoges Leben. 24.02.2024.

⁹³ Isikuandmete kaitse üldmääruse artikkel 21 kohaselt saab ta esitada vastuväite oma andmete töötlemisele. Samuti tuleneb artikkel 22 profileerimise keeld.

⁹⁴ Õiguskantsleri aastaülevaade 2023/2024. E-Eesti.

⁹⁵ Dr Lorenz, B. Das Recht auf ein analoges Leben.

⁹⁶ Mikiver, M.. Isikuandmeid ristikasutav e-riik ja seadusereservatsioon. Kas efektiivsus tõrjub põhiseaduslikud nõuded?

Vaba eneseteostuse põhiõigus ei ole absoluutne. Selle kasutamine peab toimuma kooskõlas teiste isikute õiguste ja üldiste põhiseaduslike väärtustega. Näiteks ei saa isik oma eneseteostuse õigusele tuginedes nõuda piiramatut halduskoormust või õigustada käitumist, mis kahjustab avalikku korda või sotsiaalset õiglust. Vaba eneseteostuse põhiõigus, nagu sätestatud Eesti Vabariigi põhiseaduse § 19, annab igapäevasele õiguse vabalt arendada oma isiksust ja teha ise valikuid oma elu korraldamisel. See hõlmab ka õigust otsustada, kas ja kuidas suhelda riigi ja ühiskonnaga digitaalselt. Samas tuleb rõhutada, et see õigus ei ole absoluutne – selle kasutamine toimub alati tasakaalus teiste isikute õiguste ja ühiskonna õiguspärase huvidega. Digitaalajastul tähendab see ka seda, et kuigi isikul on õigus mitte kasutada digiteenuseid, ei tohi selle õiguse teostamine muutuda eproportsionaalseks takistuseks teistele ehk kui tekib vajadus säilitada kallid, vähese kasutusega analooglahendused üksnes väheste jaoks, tuleb hinnata, kas selline koormus on õigustatav.⁹⁷

Digitaalse enesemääramise õiguse teostamisel võib tekkida olukordi, kus üksikisiku valik mitte kasutada digiteenuseid seab kohustuse säilitada alternatiivseid lahendusi – nt paberil taotlused, füüsilised klienditeenindused, telefoni- ja kodunõustamised. Kui analoogteenuseid kasutab üksnes väike osa elanikkonnast, võib selliste kanalite ülalpidamine muutuda kulukaks ja ebaefektiivseks. Sel juhul kerkib esile küsimus, kas üksikisiku õigus mitte osaleda digitaalses keskkonnas võib piirata võimalusi tagada efektiivne ja kõigile kättesaadav teenus. Näiteks kui kümnest tuhandest inimesest kasutab analoogteenust üksainus, nõuab selle kanali säilitamine tööjõudu, infrastruktuuri ja ressursi, mille suunamine mujale võiks teenida suuremat üldist hüve. Selline olukord nõuab põhiõiguste proportsionaalsuse kaalumist – kas üksikisiku soov mitte kasutada digiteenuseid kaalub üles selle, et teenusepakkuja peab kannatama ebamõistlikku koormust, mis vähendab teiste inimeste õigust saada kiiret ja kvaliteetset avalikku teenust?⁹⁸

Õiguste tasakaalustamise printsiibi kontekstis, saab ühe isiku vabadusi piirata siis ja ainult siis, kui see on vajalik teiste isikute õiguste või põhiseaduslike väärtuste (nt avalik kord, õiguskindlus, sotsiaalne õiglus) kaitseks, ning et selline piirang oleks sobiv, vajalik ja proportsionaalne. Digikeskkonnas tähendab see, et kui analoogkanalite säilitamine põhjustab

---

⁹⁷ PS komm vlj (2012) § 19 p 3.1.1.

⁹⁸ Teenuste kättesaadavust on rõhutatud ka digitaalselt arenenud riigi kontekstis: RIA. E-Eesti rahvusvahelise maine uuring, lk 8-9.

Walle, S., Seibote, Z jt. Explaining non-adoption of electronic government services by citizens: A study among non-users of public e-services in Latvia, p 4.3, 5.1. Veebis: <https://www.track-in.eu/web/wp-content/cache/mendeley-file-cache/ebd99f1e-15f1-39f8-8f72-595a144b65d2.pdf>

liigset halduskoormust või ohustab teenuste üldist kvaliteeti, võib osutada vajalikuks kehtestada mõistlikud tingimused või piirangud, nagu füüsiliste teenuste säilitamine vaid teatud sihtrühmadele, digioskuste omandamise nõudmine, analoogteenuste pakkumine pikendatud tähtajaga või põhistatud juhtudel, mitte üldpõhimõttena.⁹⁹

Tasakaalu leidmisel ei piisa üksnes õiguslikust kaalutlusest – vajalik on ühiskondlik mõistmine ja kokkulepe, milles digiteerimise tempo ja ulatus arvestab nii tehnoloogilise arengu loogikat kui ka sotsiaalset õiglust. Enesemääramise põhimõtte austamine digiajastul ei tähenda, et riik peaks pidama lõputult alles kõiki võimalikke teenindusvorme, vaid et üleminek peab toimuma aeglaselt, läbipaistvalt ja kaasavalt, võimaldades inimestel kohaneda ning pakkudes tuge neile, kellel see on raskendatud. Enesemääramise vabadus digiajastul peab jääma õiguseks, mitte privileegiks – kuid see ei saa toimida viisil, mis ebaoproportsionaalselt kahjustab üldist haldusvõimekust või teiste inimeste õigusi. Mõistlike alternatiivide tagamine aitab hinnata nende toimivust ja kuluefektiivsust ning vajaduse korral seada piirid, mis on põhjendatud ja seaduspärased. Ainult nii on võimalik tagada, et digitaalne üleminek toimub õigusriigi ja sotsiaalse sidususe põhimõtteid austades.¹⁰⁰

Põhiseaduslikult on lubatud piirata eneseteostuse õigust, kui selleks on legitiimne eesmärk (nt haldustegevuse tõhusus, kulude optimeerimine, avalik huvi), piirang on vajalik ja proportsionaalne, ning see ei diskrimineeri. Seega võib riik kehtestada kohustuse kasutada digikeskkondi teatud ulatuses, kuid see peab olema paindlik ning võimaldama objektiivsetel põhjustel erandeid. Näiteks võib olla õiguspärane nõuda, et inimene esitab avalduse digitaalselt, kuid tingimusel, et puudega, digitaalselt kirjaoskamatul või muul moel haavataval isikul on võimalik taotleda alternatiivset viisi.¹⁰¹

Analoogteenuste säilitamine ei ole mitte pelgalt mugavuse küsimus, vaid tihedalt seotud põhiõiguste tegeliku tagamisega. Kui digitaalne suhtlus muutub ainsaks võimaluseks ning selle kasutamine eeldab oskusi või ressursse, mis kõigil ei ole kättesaadavad, siis ei saa enam rääkida reaalsest valikuvabadusest ega sisulisest eneseteostusest. Sellisel juhul muutub näiline võrdsus tegelikult süsteemseks tõrjutuseks ja võib viia kaudse diskrimineerimiseni, eriti sotsiaalselt

---

⁹⁹ Dr Lorenz, B. Das Recht auf ein analoges Leben.

¹⁰⁰ Mikiver, M. Isikuandmeid ristikasutav e-riik ja seadusereservatsioon. Kas efektiivsus tõrjub põhiseaduslikud nõuded?

¹⁰¹ Näitena võib tuua Sotsiaalhoolekande seaduse, mille kohaselt lähtutakse isiku vajadusest ja seejärel kohaldatakse sobivaid abimeetmeid (§ 3 sotsiaalhoolekande põhimõtted). Sotsiaalhoolekande seadus - RT I, 31.12.2024, 29.

haavatavates rühmades. Analoogõigus – õigus kasutada mitte-digitaalseid kanaleid – võib teatud juhtudel kujuneda põhiõiguslikuks garantiiks, kui see on ainus viis tagada, et inimene saab tegelikult osaleda ühiskonnaelus vastavalt oma vajadustele ja võimalustele.¹⁰²

Õigus piirata põhiõigusi – sealhulgas eneseteostuse vabadust (PS § 19) – tuleneb põhiseaduslikust põhimõttest, et õigused ja vabadused ei ole piiramatult ulatusega, vaid peavad toimima kooskõlas teiste isikute õiguste, ühiskonna õigustatud ootuste ja avaliku huviga. Nii on ka digitaalse eneseteostuse kontekstis õigustatavad teatud piirangud, mis toetavad haldustegevuse tõhusust, avalike ressursside säästlikku kasutamist ning õigusselgust. Nagu juba öeldud, on oluline siiski, et sellised piirangud oleksid seaduslikud, legitiimse eesmärgiga, vajalikkuse ja proportsionaalsuse põhimõttega kooskõlas ning mitte diskrimineerivad.¹⁰³

Põhiõigused ei ole üksnes nõudeõigused riigi suhtes – need eeldavad ka isiku vastutust osaleda ühiskonnas viisil, mis ei kahjusta teiste õigusi ega ühishüve. Eneseteostuse vabadus ei tähenda seega õigust riigilt piiramatut teenust või isikupärast halduskorraldust, vaid tähendab ka kohustust arvestada õiguspärase piirangutega, mida õigusselguse ja ühiskondliku korra huvides on kehtestatud. Kui isik, kes keeldub digiteenuste kasutamisest ilma mõjuva põhjuseta (nt meditsiiniline piirang, puudest tulenev erivajadus), ei saa nõuda, et spetsiaalseid analoogteenuseid säilitataks üksnes tema jaoks. See ei oleks kooskõlas õiguspärasuse ja võrdsuse põhimõttega. Samas on kohustus hinnata, kas isikul on objektiivne takistus digiteenuste kasutamisel – olgu see puudulik ligipääs internetile, tehnilised oskused, vanuseline või tervislik piirang. Alles siis, kui selline hinnang kinnitab tegelikku vajadust, võiks võimaldada alternatiivseid lahendusi.¹⁰⁴

Põhimõtte peab olema mõlemalt poolt tasakaalustatud: riik loob võimalused, aga isikul lasub kohustus vähemalt pingutada, et neid võimalusi kasutada. Näiteks, kui riik pakub tasuta digioskuste koolitust või kergendab tehnilist juurdepääsu (kasutajasõbralikud platvormid, abiinfod), siis võib eeldada, et keskmise suutlikkusega isik võtab ise samme oma digipädevuse arendamiseks. Kui inimene seda teadlikult ja põhjendamatult ei tee, ei saa ta alati nõuda alternatiivseid viise samas ulatuses nagu digiteenuseid pakutakse.¹⁰⁵

---

¹⁰² Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsioon (OECD). Understanding the digital divide.

¹⁰³ PS kamm vlj (2012) p 2-3 ja 7-8.

¹⁰⁴ Gallistl, V. Rohner, R jt. Doing digital exclusion – technology practices of older internet non-users. ScienceDirect 2021/59, lk 3-5.

¹⁰⁵ Mildebrath, H. Internet access as a fundamental right, lk 29-30.

Sellest lähtuvalt võib õiguspäraselt kehtestada piiratud digitaalse osaluse kohustuse, näiteks: kohustus kasutada digikanaleid, kui see on üldiselt mõistlik ja kättesaadav (nt eeltäidetud vormide esitamine, teatav infootsing), samas jättes võimaluse taotleda erandit, kui isik suudab põhjendada, et digitaalne suhtlus riivab tema põhiõigusi (nt puudest või vanusest tulenev piirang). Selline paindlik, kuid põhimõttekindel lahendus aitab säilitada nii haldussuutlikkust kui ka isikute põhiõiguste tegelikku kaitset, võimaldades põhiõiguste piirangute õiguspärast kohaldamist ilma, et see muutuks diskrimineerivaks või sotsiaalselt ebaõiglaseks.¹⁰⁶

Eriti oluline on kaudse diskrimineerimise vältimine. Kui digiteenused on formaalselt kõigile avatud, ent realselt eeldavad tehnilist oskust, ligipääsu või kognitiivseid võimeid, mis teatud rühmadel puuduvad, siis muutub näiline võrdsus sisuliseks tõrjutuseks. Sellisel juhul ei saa enam rääkida sisulisest eneseteostusest, vaid kujuneb olukord, kus protsessuaalselt eeldatakse üht tüüpi inimest – digitaalpädevat, keeleliselt võimekat, kiiret kohanejat. Põhiseaduslikult võib selline olukord olla lubamatu: õiguste kasutamise tingimused ei tohi olla sellised, mis süstemaatiliselt välistavad või kahjustavad sotsiaalselt haavatavate gruppide võimalusi. Seetõttu ongi analoogteenuste kättesaadavus mitte pelgalt mugavuse, vaid võrdse kohtlemise ja inimväärikuse küsimus.¹⁰⁷

Digitaalne enesemääramine ei tohi muutuda valikuks, mis karistab erinevust – samas ei saa see olla ettekäene keelduda osalemast ühiskondlikes kokkulepetes. Isikul on õigus keelduda digisuhtlusest, aga see õigus peab olema tasakaalus nii tema enda objektiivse olukorra kui ka üldise haldusvõimekusega. Igal erandjuhul on kohustus hinnata, kas piirangud on vajalikud ja põhjendatud, kuid isikul lasub kohustus aktiivselt põhjendada oma vajadust erandi järele, mitte lihtsalt keelduda osalemast. See võimaldab kujundada tasakaalustatud ja õiguspärast süsteemi, kus digitaalse osaluse kohustused ja vabadused eksisteerivad kõrvuti, täiendades teineteist, mitte tekitades vastandusi. Piirangud, mis puudutavad üksikisiku valikuvabadust digisuhtluses, võivad olla demokraatlikus ühiskonnas lubatud üksnes juhul, kui need on kooskõlas põhiseaduslike väärtustega ning tuginevad legitiimsetele eesmärkidele – näiteks avalike ressursside tõhus kasutus, haldusmenetluse kiirus ja läbipaistvus. Samas ei tohi need piirangud muutuda vahendiks sotsiaalse või digitaalse kihistumise süvendamiseks.

---

¹⁰⁶ RIA. Walle, S. Seibote, Z jt. Explaining non-adoption of electronic government services by citizens: A study among non-users of public e-services in Latvia, p 4.3, 5.1.

¹⁰⁷ Euroopa Parlament. Teabeleht: Liidu kodanikud ja nende õigused. Veebis: [Liidu kodanikud ja nende õigused](#) | Teabelehed Euroopa Liidu kohta | Euroopa Parlament.

Seaduslikkus tähendab, et igasugune piirang peab põhinema selgel ja ettenähtaval õigusnormil. Põhjendatus nõuab, et piirangu kehtestamine lähtuks tegelikust vajadusest – näiteks olukorrast, kus alternatiivsete lahenduste ülalpidamine ei ole proportsionaalne. Vajalikuks loetakse piirangut siis, kui see on kõige vähem koormav vahend seatud eesmärgi saavutamiseks ning kui on hinnatud ka alternatiivide sobivust ja mõju.

Isiku õigus digitaalsele enesemääramisele ei tohi muutuda staatiliseks privileegiks, vaid peab olema osa pidevast ühiskondlikust dialoogist. See tähendab, et kui inimene soovib jääda digiteenustest kõrvale, peab tal olema võimalus taotleda erandit, kuid seda tuleb teha argumenteeritult ja läbipaistvalt. Seega ei ole vaja ainult kehtestada reegleid, vaid ka hinnata iga piirangu põhjendatust ning tagada, et kehtestatud normid ei tooks kaasa ebavõrdset kohtlemist ega põhjustaks haavatavates rühmades tõrjutust.

Lõppkokkuvõttes on demokraatliku ühiskonna tugevus selles, kui ta suudab oma tehnoloogiliste uuenduste kõrval hoida elujõulisena ka inimkeskse mõõtme – mitte üksnes õiguste andmise kaudu, vaid läbi vastutustundliku ja proportsionaalse reguleerimise, mis arvestab inimeste erinevaid vajadusi ja võimalusi.

2.3. Riigi kohustused ja võimalused digitaalse eraldatuse vähendamisel

Positiivsed kohustused moodustavad olulise osa põhiseaduslikust riigikorraldusest, eriti sotsiaaliigi põhimõtte valguses. Eesti põhiseaduse § 28 lõike 4 kohaselt peab riik abistama inimesi, kes ei ole võimelised end ise või oma perekonna kaudu piisavalt ülal pidama, kõne alla tulevad ka PS § 37 ja § 51, mis sätestavad hariduse ja avaliku teenuse põhimõtted. Need sätted loovad kohustuse mitte üksnes tagada formaalne juurdepääs teenustele, vaid tagada ka sisuline kasutatavus – sealhulgas kohandada teenused erinevate vajadustega inimestele arvestades nende füüsilisi, vaimseid, sotsiaalseid või digitaalseid piiranguid.¹⁰⁸

Kuigi positiivsed kohustused on kahtlemata olulised sotsiaaliigi põhimõtte elluviimisel, ei saa nende kohustuste täitmine tähendada, et üksikisiku enda vastutus jääb tahaplaanile. Põhiseaduse § 28 lõike 4 sõnastus, mille kohaselt peab aitama neid, kes ei ole võimelised end ise või oma perekonna kaudu piisavalt ülal pidama, viitab selgelt, et esmase vastutuse oma

---

¹⁰⁸ PS komm vlj § 28, § 37, § 51.

toimetuleku ja heaolu eest kannab siiski inimene ise. Alles juhul, kui isikul puuduvad objektiivsed võimalused, astub riik abistajana vahele. Selline konstruktsioon peegeldab üldpõhimõtet, et põhiõigused ei ole pelgalt nõudmised riigile, vaid eeldavad ka isikupoolset aktiivsust ja kohusetunnet.¹⁰⁹

Digitaalsete teenuste kontekstis tähendab see, et kodanikelt võib isiku vastutusele tuginedes teatud määral eeldada valmisolekut omandada elementaarsed digioskused või vähemalt teha pingutusi, et tagada ligipääs ühiskonnaelus osalemiseks vajalikele teenustele. Ühiskonna digitaliseerumine ei ole pelgalt tehnoloogiline trend, vaid ka kulude, aja ja ressursside tõhusam kasutamine – see on osa avaliku halduse arengust. Kui kõiki teenuseid peaks lõputult kohandama igale üksikule soovile või tõrkele, tekib oht, et see muudab süsteemi ülekoormatuks, aeglaseks ja ebaefektiivseks, mis omakorda võib kahjustada teiste isikute õigusi või õigustatud ootusi.¹¹⁰

Samuti tuleb rõhutada, et õiguste sisuline kasutamine eeldab isiku valmisolekut neid realiseerida, mitte pelgalt oodata, et kõik tehakse tema eest ära. Näiteks kui inimene keeldub subjektiivsetel põhjustel igasugusest digitaalsest suhtlusest, kuigi tal puudub objektiivne takistus (nt tervislik, majanduslik või sotsiaalne barjäär), ei saa eeldada, et talle lõputult hoitakse ja pakutakse kalleid ja vähemkasutatavaid alternatiivkanaleid. Sellisel juhul oleks tegemist mitte enam õiguse, vaid privileegi nõudmisega. Järelikult ei saa riigi kohustus olla absoluutne ega automaatne – see peab sõltuma inimese tegelikust olukorrast ja pingutusest oma olukorra parandamiseks. Vastutusvabadus ühiskonnas osalemisel viib mitte solidaarsuse, vaid passiivsuse süvenemiseni, mis võib lõpuks kahjustada ka sotsiaalriigi kestlikkust. Seega on õigustatud, et riik seab sisse mehhanismid, mis eristavad objektiivset abivajadust pelgast eelistusest, ning nõuab kodanikelt mõistlikku koostööd ja isiklikku panust oma õiguste realiseerimisel.¹¹¹

See tähendab, et näiteks haridus- ja tugiteenuste puhul ei pruugi nende abstraktne kättesaadavus olla piisav – teenused peavad olema tegelikult kasutatavad iga inimese jaoks. See omakorda eeldab sihtrühmade vajaduste hindamist ning proaktiivsete meetmete rakendamist, et eemaldada takistused teenustele ligipääsul. Hariduse puhul tähendab see, et tuleb võimaldada erivajadustega lastele juurdepääs kaasavale haridusele ja toetavatele tugisüsteemidele. Euroopa

---

¹⁰⁹ PS komm vlj (2012) § 28.

¹¹⁰Gallistl, V. Rohner, R jt. Doing digital exclusion – technology practices of older internet non-users, lk 6.

¹¹¹ÜRO. Office for Digital and Emerging Technologies. Digital economy and society statistics. Digital Inclusion.

Inimõiguste Kohtu praktika, sealhulgas nt *Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark* (1976), rõhutab samuti, et hariduse andmine peab olema mitte ainult kättesaadav vaid ka sisuliselt toimiv ja sobiv.¹¹²

Inimese enda roll ei pea piirduma pelgalt teenuse ootamise või selle saamisega – põhiseaduslikest õigustest tuleneb ka kohustus neid õigusi aktiivselt kasutada ja soovi korral nende rakendamisse ise panustada. Haridus- ja tugiteenuste kontekstis tähendab see, et inimene või lapse puhul tema seaduslik esindaja, peaks võtma aktiivse rolli, et teenuseid mõtestatult ja tulemuslikult kasutada. See hõlmab nii teavitamist oma vajadustest kui ka koostöövalmidust riigi või kohaliku omavalitsusega sobivate lahenduste leidmisel. Näiteks kui erivajadustega lapsele pakutakse võimalust kaasavale haridusele, siis on oluline, et vanemad teeksid koostööd kooli ja spetsialistidega, osaleksid vajadusel aruteludel ning annaksid ausa ülevaate lapse võimetest ja raskustest. Ainult sel viisil saab riik ja haridusasutus kohandada teenused nii, et need tõepoolest vastaksid konkreetse lapse vajadustele.¹¹³

Sarnaselt, kui inimene vajab ligipääsetavust toetavaid tugiteenuseid, nagu individuaalset transporti, digioskuste õpet või psühhosotsiaalset tuge eeldab see temalt valmisolekut neid teenuseid kasutada ja vastavalt võimalustele ennast arendada. Õiguse kasutamine ei saa jääda täielikult passiivseks, see eeldab teatud määral initsiatiivi, eneseteadlikkust ja pingutust. Muidu ei oleks võimalik hinnata, kas tegelikult probleemiks on ligipääsu puudumine või inimese enda poolne huvipuudus. Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika, sh *Kjeldsen jt vs Taani* (1976), küll rõhutab, et haridus peab olema sisuliselt toimiv ja mitte formaalselt kättesaadav, ent kaudselt eeldatakse selleski, et isikul on kohustus aidata kaasa selle õiguse tegelikule teostumisele. Õigused ja kohustused ei eksisteeri vaakumis, vaid on osa vastastikusest sotsiaalsest leppest, kus indiviidil lasub kohustus osaleda oma õiguste elluviimises mõistlikul ja konstruktiivsel viisil. Seega on inimene ise kontrollpositsioonil oma õiguste kasutamisel: tema aktiivsus, koostöövalmidus ja soov end arendada või tuge otsida on need elemendid, mis aitavad teenustel täita oma eesmärgi. Riigi roll on luua raamistik ja pakkuda tuge, kuid üksikisiku panus on vältimatu, et õigused muutuksid eluliseks, mitte pelgalt deklaratiivseks.¹¹⁴

---

¹¹² Samas.

¹¹³ Haridus ja teadusministeerium. Toe vajadusega õpilased: õppekorraldus ja tugiteenused. Haridusvaldkonna aregukava 2021-2035, lk 15 jj.

¹¹⁴ Osula, M. jt. Inimõiguste raamat. Tehnoloogiaajastu tuumikpõhimõtted; The Tunis Agenda for the Information Society 2005.

Ka positiivsed kohustused ei ole absoluutsed – neid võib tasakaalustada teiste isikute õigustega ning riigi objektiivsete võimalustega. Seetõttu on põhiseaduslikult aktsepteeritavad ka mõningased piirangud. Põhiõiguste piiramine peab vastama neljale põhitingimusele: see peab olema sätestatud seaduses, taotlema legitiimset eesmärki, olema vajalik demokraatlikus ühiskonnas ning proportsionaalne. Seda kinnitab ka Põhiseaduse § 11, mille järgi võib õigusi ja vabadusi piirata ainult kooskõlas põhiseadusega ning selliselt, et need piirangud on demokraatlikus ühiskonnas vajalikud. Näiteks juhul, kui riik otsustab viia suure osa avalikust haldusest digikeskkonda, võib see iseenesest taotleda legitiimset eesmärki ehk halduskoormuse vähendamist, kuluefektiivsust või teenuste tõhusamat toimimist. Siiski tuleb iga sellise meetme puhul hinnata, kas see ei koorma ebaproportsionaalselt teatud isikurühmi, eriti neid, kellel puuduvad oskused, vahendid või võimekus digikeskkonnas osaleda.¹¹⁵

Samas ei tähenda õiguste olemasolu automaatselt seda, et riik peab alati kogu vastutuse inimese heaolu ja osaluse eest endale võtma. Põhiõigustele toetumine eeldab teatavat tasakaalu: kui eksisteerib kohustus võimaldada ligipääs teenustele, siis vastandub sellele isiku kohustus neid võimalusi mõistlikult kasutada ja oma õiguste teostamiseks mõistlikke pingutusi teha. Eelnevast järelduvalt kui digikeskkond muutub riiklikult oluliseks suhtlusvormiks, siis eeldatakse, et inimene vähemalt püüab omandada põhioskused või kasutab talle pakutavat tuge, näiteks tasuta koolitusi või nõustamist. Kui inimene keeldub täielikult koostööst või ei soovi mingilgi määral oma oskusi arendada ega esita objektiivseid põhjuseid, miks see pole võimalik, võib hindamise tulemusel järeldada, et tema erikohtlemine ei ole põhjendatud.¹¹⁶

Samuti, kui puuduvad kestvad või tõendatavad takistused (näiteks tervislikud või sotsiaalmajanduslikud piirangud), tuleb eeldada, et inimene ise otsib abi, küsib tuge ja võtab vastutuse oma toimingute eest. Põhiõiguste kaitse ei tähenda õigust passiivsusele – see eeldab aktiivset osalust ja koostöötahet. Näiteks juhul, kui isik soovib kasutada analoogkanalit, peaks ta suutma esitada põhjenduse, miks digilahendus talle ei sobi ja mitte lihtsalt viitama isiklikule eelistusele või asjasse mittepuutuvatele aspektidele. Selline lähenemine võimaldab põhiõiguste kaitset, mis on paindlik ja kaasav, ent välistab alusetu koormuse riigile olukordades, kus inimene saaks tegelikult ise toime tulla või tuge vastu võtta. Seega tuleb digihalduses arvestada mitte ainult kohustusega pakkuda sisuliselt ligipääsetavaid teenuseid, vaid ka indiviidi

---

¹¹⁵ PS komm vlj (2012) § 11.

¹¹⁶ Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsioon (OECD). Understanding the digital divide.

vastutusega osaleda enda õiguste rakendamises ning võtta mõistlikul määral iseenda areng ja osalus ühiskonnas oma kätte.¹¹⁷

Võrdlus teiste riikide konstitutsiooniliste raamistikuga näitab, et sarnased põhimõtted kehtivad ka mujal. Näiteks Saksamaa põhiseaduse artikkel 20 (sotsiaaliigi põhimõte) ja artikkel 3 (võrdne kohtlemine)¹¹⁸ loovad aluse riigi kohustusele tagada sisuline võrdsus ja juurdepääs teenustele. Samuti on Rootsi¹¹⁹ ja Soome¹²⁰ konstitutsioonides rõhutatud mitte üksnes formaalset, vaid ka sisulist ligipääsu avalikele teenustele, eriti sotsiaal- ja haridusvaldkonnas. Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 21 (diskrimineerimise keeld) ning artikkel 26 (puuetega inimeste integratsioon) rõhutavad kohustust edendada võrdsust mitte ainult neutraalse kohtlemise kaudu, vaid aktiivsete meetmetega, mis võtavad arvesse inimeste erinevaid vajadusi.¹²¹

Mitmes riigis on põhiseaduslikult ja rahvusvahelistes õigusaktides selgelt väljendatud põhimõte, et kõigile kodanikele tuleb tagada reaalne ja mitte ainult formaalne ligipääs avalikele teenustele. See tähendab konkreetselt, et ei piisa vaid ühtse digilahenduse pakkumisest, vaid peab arvestama erinevate elanike eripäraste võimaluste ja vajadustega. Saksamaa põhiseadus sätestab sotsiaaliigi põhimõtte ja võrdõiguslikkuse, mis kohustavad mitte lihtsalt vältima diskrimineerimist, vaid aktiivselt looma tingimusi, kus kõik inimesed saaksid võrdselt osaleda ühiskonnaelus. See hõlmab ka alternatiivsete teeninduskanalite pakkumist neile, kes digilahendustega toime tulla ei saa.¹²²

Rootsi ja Soome põhiseaduslikud sätted lähtuvad sarnasest loogikast, rõhutades, et avalike teenuste kättesaadavus peab olema tagatud mitmel viisil, arvestades erinevaid gruppe. See hõlmab konkreetselt paberil, telefonitsi või isikliku kontakti kaudu osutatavaid teenuseid digitaalsete lahenduste kõrval.¹²³

---

¹¹⁷Näitena Euroopa Inimõiguste Kohtu otsus asjas *Kalda vs. Eesti*, kus kohus leidis, et Eesti riik rikkus konventsiooni artiklit 10 (sõnavabadus), kuna ei võimaldanud kinnipeetaval juurdepääsu kolmele veebilehele.

¹¹⁸ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, artikkel 3 ja 20.

¹¹⁹ Rootsi põhiseadus. Riksdag Act. Veebis: <https://www.riksdagen.se/>

¹²⁰ Soome põhiseadus. Suoma Perustuslaki. Veebis: <https://oikeusministerio.fi/>

¹²¹ Mokfeti, M.T.. Euroopa Liidu põhiõiguste harta kohaldumine liikmesriigi tegevuse või tegevusetuse korral. *Juridica* 2023/8 Lk 619-626

¹²² Lucherini, F.. *The Constitutionalization of Social Rights in Italy, Germany, and Portugal: Legislative Discretion, Minimal Guarantees, and Distributive Integration*. Cambridgecore. 27.02.2024.

¹²³ Soome kontekstis kehtib alates 1. aprillist 2019 Digitaalteenuste osutamise seadus (306/2019), mis kohustab avalikku sektorit ja osa era- ning kolmanda sektori organisatsioone tagama oma digitaalteenuste ligipääsetavuse.

Euroopa Liidu tasandil kinnitab Põhiõiguste harta diskrimineerimise keelu ja puuetega inimeste õigusi, mis sisaldavad kohustust tagada mitte ainult teoreetiline, vaid ka praktiline ligipääs teenustele.¹²⁴ See nõuab liikmesriikidelt aktiivset lähenemist, kus ebavõrdsuse vähendamiseks rakendatakse konkreetseid meetmeid. Järelikult on üldtunnustatud põhimõte, mille kohaselt teenuste kättesaadavus peab põhinema inimese tegelikel võimalustel, mitte pealesurutud ühtsel lahendusel. Analoogteenuste säilitamine ei ole seega üksnes heatahtlik valik, vaid rahvusvaheliste standardite ja põhiseaduslike põhimõtete kohane võimalus.

Kokkuvõttes ei saa piirduda pelgalt normatiivse teenuse olemasolu deklareerimisega, peab looma reaalseid ja toimivaid mehhanisme, mis tagavad teenustele sisulise juurdepääsu kõigile, sõltumata inimese sotsiaalsetest, geograafilistest, füüsilistest või digitaalseist piirangutest. See tähendab, et tuleb minna kaugemale formaalsest kättesaadavusest ning olema suunatud ka takistuste tuvastamisele ja kõrvaldamisele, mis võivad teenuste tegelikku kasutamist pärssida.

Piirangud teenuste kasutusviisides, nagu kohustus kasutada digitaalseid kanaleid, võivad olla õigustatud, kui need täidavad legitiimset eesmärki, nagu halduskoormuse vähendamine, kulutõhusus või süsteemi tõhus toimimine. Ent sellised piirangud peavad olema seaduslikud, selgelt sõnastatud, objektiivselt põhjendatud ja proportsionaalsed. Oluline on, et need ei viiks kaudse diskrimineerimiseni ega välistaks haavatavaid gruppe teenuste kasutamisest.

Võrdlus teiste riikide konstitutsiooniliste raamistikuga, näiteks Saksamaa, Rootsi ja Soomega, kinnitab sarnaseid põhimõtteid. Saksamaa põhiseaduse artikkel 3 (võrdne kohtlemine) ja artikkel 20 (sotsiaaliigi põhimõte) loovad aluse kohustusele tagada sisuline võrdsus ja kaasatus. Rootsi ja Soome konstitutsioonilised normid samuti rõhutavad, et teenuste pakkumine peab olema universaalne ning arvestama elanikkonna mitmekesisust. Euroopa Liidu Põhiõiguste harta artiklid 21 ja 26 lisavad kohustuse mitte ainult diskrimineerimist vältida, vaid ka edendada aktiivsete meetmetega inimeste osalemist ühiskonnas.

Seetõttu on oluline tagada, et teenused ei muutuks kättesaadavaks ainult neile, kes suudavad või tahavad digitaalses keskkonnas osaleda. Põhiõiguste kaitse tähendab ka kohustust vajadusel

---

Rootsi puhul on 2018. aastal vastu võetud seadus (2018:1937) digitaalsete avalike teenuste ligipääsetavuse kohta, mis rakendab ELi veebisisu ligipääsetavuse direktiivi. Seadus kohustab avalikke asutusi tagama, et nende veebilehed ja mobiilirakendused oleksid ligipääsetavad kõigile kasutajatele.

¹²⁴ Artikkel 21 sätestab diskrimineerimise keelu, keelates igasuguse diskrimineerimise muu hulgas puude alusel. See tähendab, et ELi institutsioonid ja liikmesriigid peavad tagama, et nende tegevus ei põhjustaks otsest ega kaudset diskrimineerimist.

Artikkel 26 tunnustab ja austab puuetega inimeste õigust saada kasu meetmetest, mis tagavad nende sõltumatuse, sotsiaalse ja tööalase integratsiooni ning osalemise kogukonnaelus.

kohandada teenuseid, sealhulgas säilitada või arendada alternatiivseid suhtluskanaleid, et kõik saaksid osaleda ühiskondlikus elus võrdsel alusel. Digitaalne areng peab käima käsikäes õiguspärasuse, kaasatuse ja inimväärikuse austamisega.

3. peatükk: Eesti praktika ja analoogõiguse kujunemine

3.1. Digitaalsete teenuste ja ligipääsetavuse olukord Eestis

Seadusandlus ja sellega kaasnevad muudatused on liikunud suunas, kus kodanikul on võimalus esitada ja saada ametlikke dokumente alternatiivina paber kandjal, isegi kui digitaalne teenus on kättesaadavam või eelistatum. See hõlmab kõiki avalikke teenuseid, sealhulgas sotsiaalkindlustust, maksundust, tervishoidu ja haridust, ning annab kodanikele kindluse, et neil on valikuvabadus. Näitena võib välja tuua maa-, haldus- ja ringkonnakohtu kantselei kodukorra § 69¹ lg 2, et kui isik ei saa kasutada avalikku e-toimikut, väljastab kohtuametnik toimiku väljavõtte paber kandjal või võimaldab sellele juurdepääsu elektrooniliselt kohtu kantseleis.¹²⁵ See näitab, et võimalus paber kandjal dokumentide kasutamiseks, kus digitaalne ligipääs pole võimalik, on täiesti realistlik.

Sellise õiguse järgimine aitab tagada, et inimesed, kellel puudub ligipääs digitaalsetele teenustele või kellel puuduvad tehnilised teadmised või vahendid nende teenuste kasutamiseks, ei satuks isolatsiooni või ei jääks ilma elutähtsatest teenustest. Digitaalsete teenuste kasutamine on väljakutseks neile, kes ei ole digitaalse keskkonnaga harjunud, nagu vanemad inimesed või need, kellel on piiratud juurdepääs internetile või sobivatele seadmetele.¹²⁶ Seetõttu on oluline, et need inimesed saaksid endiselt teenuseid kasutada tavapärasel viisil, ilma et neid sunnijõuga pannakse kohanema digitaalsete süsteemidega, mille kasutamine võib neile olla keeruline või isegi võimatu.

Lisaks on oluline tagada, et analoogteenuste kasutamine ei oleks kodanikele ebamugav või koormav. See tähendab, et kui inimesed valivad analoogse teenuse, siis ei tohiks nad sattuda olukorda, kus nad peavad seisma silmitsi pikkade järjekordade, kõrgete teenustasude või teistsuguste ja pahatihti koormavate tingimustega võrreldes digitaalsete teenustega. Teenuste tasakaalu saavutamine aitab vähendada takistusi kodanike õigusele valida sobivat teenuse vormi. Paberdokumentide esitamine ja vastuvõtmine ei saa olla seotud ebasoodsate tingimuste, lisakoormuse või muude seatavate piirangutega, mis muudaks analoogteenused vähem soodsamaks või raskesti ligipääsetavaks.¹²⁷ Seega on õigusloome keerulises olukorras: tagada

---

¹²⁵ Maa-, haldus- ja ringkonnakohtu kantselei kodukord - RT I, 16.12.2021, 21.

¹²⁶ E-Eesti rahvusvahelise maine uuring, lk 8-9.

Gallistl, V. Rohner, R jt. Doing digital exclusion – technology practices of older internet non-users, lk 5-6.

¹²⁷ Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsioon (OECD) on rõhutanud riigi proaktiivsust digiteenuste valikul, märkides et eesmärgiks peab olema usalduse saavutamine kodanike ja riigi vahel. Parim viis kasutajate usalduse

tuleb mitte ainult valikuvabadus, vaid ka kindlustada, et analooglahendused on hõlpsasti ligipääsetavad ja konkurentsivõimelised. See tähendab, et analoogsete teenuste osutamine võiks olla samaväärselt saadaval, kvaliteetne ja taskukohane kui digitaalsed teenused, ilma et kodanikud peaksid tundma, et neil on valikuvabadus ainult teatud tingimustel.

Riigi seisukohalt toob analoogteenuste säilitamine ja pakkumine kaasa mitmeid väljakutseid, kuna see eeldab täiendavaid investeeringuid infrastruktuuri, personali ja teenuste korraldusse, mis võivad suurendada teenuse osutamise kulusid, samas kui digitaalteenuste üks eeliseid on nende tõhus ja tulus toimimisviis, kus aja- ja ressursikokkuhoid on kuluefektiivsuse tagamisel üliolulised.¹²⁸ Paberdokumentide töötlemine, trükkimine, ladustamine ja transportimine on ajakulukad ja võivad nõuda suuri investeeringuid töötajatesse ja teenuste korraldamisse. Erilised väljakutsed võivad tekkida, kui analoogteenuseid tuleb pakkuda laialdaselt ja kogu riigis, kuna selleks on vaja tagada teenuste ligipääsetavus kõikidele inimestele.

Lahendusteks oleks ressursside optimeerimine, kus näiteks mõningaid paberdokumentide töötlemise ja arhiveerimise protsesse automatiseeritakse. Lisaks võib kasutada näiteks teenuseid, kus paber kandjal dokumendid algselt koostatakse ja hiljem säilitatakse digitaalses vormis, et vähendada kulusid ja samas tagada hõlbus ligipääsetavus. Riigi toetus ja rahastamine kohalike omavalitsuste ja teenusepakkujate teenuste kättesaadavuse eesmärgil aitab neil säilitada analoogteenuseid ning pakkuda ressursse, mis on vajalikud analoogsete teenuste kvaliteedi tagamiseks ja nende ligipääsetavuse tagamiseks.¹²⁹

Teise probleemkohana tõusetub ajakohasus. Analoogteenused, nagu paberdokumendid ja muud traditsioonilised lahendused, võivad aeglustada teenuste osutamist. Ajakohastamine võib olla keeruline, kuna analoogteenuste haldamine võib olla vähem paindlik ja efektiivne kui digitaalsete teenuste puhul. Lisaks võib liigne sõltuvus analooglahendustest tekitada

---

suurendamiseks on pakkuda kasutajatele sujuvat ja rahuldavat kogemust teenuste kasutamisel ning tagada, et nende vajadusi on ette nähtud ja nendega on asjakohaselt arvestatud. Six dimensions of a digital government (2020), peatükk 7.

Veebis: https://www.oecd-ilibrary.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2020/10/the-oecd-digital-government-policy-framework_11dd6aa8/f64fed2a-en.pdf

¹²⁸ Jančová, L. Fernandes, M. uurimuses “Digitalization and administrative law” rõhutatakse, et digitaalteenustele üleminek võib avaliku sektori asutustele kaasa tuua kulude kokkuhoiu. Samuti märgitakse, et digiteerimine ja muud ajakohastamise meetmed võivad olla seotud eelarvepiirangutega, eriti piirkondlikele ja kohalikele asutustele, kuid investeeringud digiteerimisse aitavad tulevikus vähendada halduskulusid.

¹²⁹ Analoog- ja digitaaldokumentide haldamise koostoimet on käsitlenud Michela Pellicelli teoses: “The Digital Transformation of Supply Chain Management”. ScienceDirect 2023, lk 3-33. Selles rõhutatakse, et traditsioonilised dokumendi- ja arhiivihalduse protsessid on omavahel tihedalt seotud ning toimuvad sageli paralleelselt, rõhutades ühtlasi terminite digiteerimine, digitaliseerimine ja digitaalne muutmine erinevusi.

bürokraatia kasvu, kuna paberdokumentidega asjaajamine võib olla aeganõudev ja halduskoormused võivad seeläbi suureneda.¹³⁰

Üks toimiv lahendus on analoogteenuste digitaalne täiendus viisil, mil need ei muudaks teenuste osutamist aeglasemaks ega keerulisemaks. Eestis kasutatakse peamiselt segamudelit, kus teenuseid osutatakse nii digitaalsete kui ka analooglahenduste kaudu, võimaldades kodanikel valida, millist teenuse vormi nad eelistavad, kuid teenusepakkuja toimetab valdavalt digitaalkeskkonnas. Analoogteenuste puhul võib rakendada lihtsustatud vorme ja automatiseeritud protsesse, mis aitaksid vähendada käsitsi töötlemise vajadust. Enamik riiklike teenuseid, nagu e-Maksuamet¹³¹ ja e-Äriregister¹³², on digitaalsed, kuid dokumente saab esitada ka füüsiliselt¹³³. Tervishoius on kasutusel digiresept¹³⁴ ja e-terviseportaal¹³⁵, kuid paberandjal retsepte väljastatakse endiselt. Samuti saab arsti vastuvõtte broneerida nii digitaalselt kui telefoni teel¹³⁶. Hariduses on eKool¹³⁷ ja Stuumium¹³⁸, kuid traditsioonilised õpikud ja pabertunnistused on endiselt kasutuses. Õigus- ja kohtusüsteemis on digitaalne kohtumenetlus¹³⁹, kuid paberdokumente aktsepteeritakse samuti. Panganduses on laialdaselt kasutusel internetipangandus¹⁴⁰, kuid sularaha ja paberdokumendid on teatud olukordades endiselt olemas. Segamudelis pakuvad teenusepakkujad korraga nii traditsioonilisi analoogteenuseid kui ka digitaalteenuseid, kuid need teenused ei ole omavahel alati integreeritud. Segamudel ei eelda, et digitaalne ja analoogteenus peaksid olema ühendatud ühes teenuses; pigem pakutakse mõlemat teenust sõltumatult.¹⁴¹

Teine lahendus on hübriid ehk digitaalse ja analoogteenuse koeksisteerimine. Hübriidmudelis on digitaalsed ja analoogteenused omavahel tihedalt integreeritud ja töötavad koos. See oleks digitaalse ja analooglahenduse kombinatsioon, kus tehnoloogiad täiendavad üksteist sujuvalt, kus mõlemad teenusevormid – digitaalne ja analoogne – eksisteerivad samal

---

¹³⁰ Euroopa Komisjoni digitaalrajanduse ja -ühiskonna indeks (DESI) 2019. DESI jälgib Euroopa üldist digivõimekust ja liikmesriikide edusamme. Veebis: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/et/policies/desi>

¹³¹ <https://www.emta.ee/>

¹³² <https://www.rik.ee/et/e-ariregister/e-ariregistri-portaal>

¹³³ Näide Maksu- ja Tolliameti dokumentide käsitlemisest: <https://www.emta.ee/ariklient/amet-uudised-ja-kontakt/dokumendid-isikuandmed>.

¹³⁴ <https://www.tervisekassa.ee/inimesele/ravimid/digiresept>

¹³⁵ <https://www.terviseportaal.ee/>

¹³⁶ Regionaalhaigla avalehel <https://www.regionaalhaigla.ee/> saadaval nii digiplatvorm kui telefoninumbrid ja aadress isiklikuks pöördumiseks.

¹³⁷ <https://www.ekool.ee/>

¹³⁸ <https://stuumium.com/>

¹³⁹ <https://www.rik.ee/et/e-toimik/e-toimiku-tutvustus>

¹⁴⁰ <https://www.swedbank.ee/business/d2d/ebanking/internet?language=EST>

¹⁴¹ Gallistl, V. Rohner, R jt. Doing digital exclusion – technology practices of older internet non-users, lk 5-6

ajal, pakkudes kodanikele igal sammul valikut.¹⁴² Eestis ei ole hübriidmudelit, kuna digitaalsed ja analoogteenused on sageli eraldiseisvad, mitte tihedalt läbi põimunud. Eestile omases segamudelil pakutakse mõlemat teenust sõltumatult, kus inimesed saavad valida kas digitaalset või analoogset teenust, kuid need ei toimi ühes süsteemis. Näiteks digiretsepte saab kasutada eraldi paber kandjal retseptidega, kuid need teenused ei ole omavahel tihedalt seotud, nagu hübriidversioon ette näeks.

Üks suuremaid väljakutseid on küsimus, kas täielik digiteerimine on õigustatud teatud teenustes ja tingimustel või kas analoogvariant peaks alati ja igas olukorras olema tagatud kui isik soovib selle kasuks otsustada. Mõnel juhul on digitaalsete lahenduste kasutamine väga tõhus ja sobiv, kuid teistes valdkondades võivad analooglahendused endiselt olla vajalikud, et tagada teenuse kergesti ligipääsetavus või tagada õiglane ja võrdne kohtlemine, näiteks vanemate inimeste või tehnoloogiliselt vähem teadlike kodanike puhul. Mõned riiklikud teenused, mis peaksid jääma analoogseks, on need, kus on oluline isiklik kontakt või keerukamad teenused, nagu sotsiaalteenused, tervishoiu erakorraline abi, õigusteenused ja keerukamad pensioni- või kindlustuskohtumised lähtuvalt isiku võimetest ja võimalustest. Samuti eakate ja puuetega inimeste teenused, kus digitaalsete lahenduste kasutamine võib olla raskendatud, vajavad tihti vahetut suhtlust, et tagada teenuste kergem ligipääsetavus ja isiklik tugi.¹⁴³

Siinjuures võib abiks olla valdkondlik lähenemine ehk analooglahenduste kohaldamine ainult teatud valdkondades ja teenustes, kus on tõestatud vajadus traditsiooniliste lahenduste järele. Nii keskendutakse konkreetse valdkonna eripäradele, teadmistele ja praktikale ja isik saab täpseid ja asjakohaseid lahendusi või teenuseid, mis on talle sobivad ja vajalikud. Valikuvabadus võimaldab ühtlasi paremini arvestada iga valdkonna eripärade ja teenuse kasutajate vajadustega, tagades täpsemad ja asjakohasemad teenused. Näiteks hariduses, tervishoius või sotsiaalteenustes võivad analooglahendused olla sobivad neile, kellel on piiratud ligipääs digitaalsetele teenustele. Samuti võiks kaaluda valdkondi, kus täielik

---

¹⁴² Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv (EL) 2018/1972, millega kehtestatakse Euroopa elektroonilise side seadustik (ELT L 321, 17.12.2018, lk 36) Seletuskiri. Veebis: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?from=DE&uri=PI_COM%3AC%282020%298703&utm

¹⁴³ Sama tuli välja ka eelpoolmainitud Riigi tugiteenuste keskuse uuringus “Riigiteenuste kättesaadavus maakondades”, kus vastajad olidki pigem kesk- ja vanemaealised.

digiteerimine ei ole veel piisavalt arenenud või kus digiteerimisprotsess võib tekitada turvariske (nt meditsiinilised andmed).¹⁴⁴

Õigus analoogelule tagab üksikisikule vabaduse valida mitte-digitaalsed teenused või suhtlusviisid, ilma et see tooks kaasa diskrimineerimist või pärsiks teenuste kättesaadavust võrreldes digitaalsete lahendustega. Ühtlasi on see seotud võrdse kohtlemise ja ligipääsetavuse põhimõttega, mida toetavad mitmed rahvusvahelised ja riiklikud õigusaktid. Digitaalsed teenused võivad teatud gruppide jaoks olla raskesti ligipääsetavad, nagu eakad või puuetega inimesed, kusjuures analooglahendused pakuvad turvalisust, privaatsust ja vähem tehnoloogilist sõltuvust. Eesti põhiseadus tagab kodanike õiguse valida teenuse vormi ja mitte olla diskrimineeritud, mis on aluseks, et analoogteenuseid ei seostataks ebamugavuste või kõrgemate kuludega võrreldes digitaalsete teenustega. Eestis pakutakse nii tervishoiu-, hariduse-, kui ka sotsiaalsfääris sageli segamudeleid, kus on võimalik valida digitaalne või analoogne teenus, kuid nende süsteemid ei ole alati läbi põimunud.

Analoogilise teenuse puhul on inimlik kohalolek ja otsuste tegemine otseselt seotud isikliku vastutusega, kuna otsuseid langetavad inimesed, kellel lasub ka vastutus oma tegevuste ja nende tagajärgede eest. Vastutuse roll on tähtis teenuse protsessi osa, kuna tehtud otsuseid peab olema võimalik kontrollida, vaidlustada või vajadusel muuta. Erinevalt täiesti automatiseeritud süsteemidest, kus vastutus võib olla hajutatud või ebaselge, pakuvad inimlikud otsustamisprotsessid suuremat läbipaistvust ja õiglust. Vahetu teenuse osutamine on seega vajalik, et säilitada vastutus, vältida süsteemseid vigu ja kindlustada õiglus, eriti olukordades, kus automaatsed süsteemid võivad anda ebaõiglaseid (diskrimineerivaid) või ebatäpsed tulemusi.¹⁴⁵

Tasakaalu leidmine analoogse ja digitaalse vahel tähendab, et peab arvestama tehnoloogia arenguga, samas säilitades inimliku mõõtme ja vastutuse. Kui digitaalsete süsteemide initsieerimine on vajalik, siis peab olema tagatud, et need süsteemid oleks piisavalt läbipaistvad. Kasutajad ja organisatsioonid peavad suutma mõista, kuidas need toimivad ja kuidas otsuseid tehakse. Teise tahuna tuleb jälgida, et inimeste õigused ja vabadused oleksid tagatud, hoolimata tehnoloogilise arenguga kaasnevatest muudatustest.

---

¹⁴⁴ Mitrou, L. Karyda, M. EU's Data Protection Reform and the Right to be Forgotten: A Legal Response to a Technological Challenge? Researchgate 02.2012.

¹⁴⁵ Dr.Ali, F. Digital Governance and distributed responsibility.

Analoogsed teenused ehk vahetud teenused, kus inimestega suheldakse otse, pakuvad sageli turvalisemat ja usaldusväärsemat teenuse kogemust, kuna need ei sõltu digitaalsetest andmetest, algoritmidest või süsteemide tõrkest. Samuti pakuvad analoogsed teenused kõrgemat privaatsuse taset, kuna ei toimu digitaalsete andmete kogumist ega jälgimist. Avalikus sektoris peaks olema ruumi mõlema lahenduse jaoks, et tagada teenuste kergem ligipääs ja vältida inimeste isolatsiooni tehnoloogia arengust.¹⁴⁶

Analoogelu valik tagab üksikisikule võimaluse kasutada mitte-digitaalseid teenuseid või suhtlusviise, ilma et see tooks kaasa diskrimineerimist või pärsiks teenuste kättesaadavust võrreldes digitaalsete lahendustega. Ühtlasi on see seotud võrdse kohtlemise ja ligipääsetavuse põhimõttega, mida toetavad mitmed rahvusvahelised ja riiklikud õigusaktid. Digitaalsed teenused võivad teatud gruppide jaoks olla raskesti ligipääsetavad, nagu eakad või puuetega inimesed, kusjuures analooglahendused pakuvad turvalisust, privaatsust ja vähem tehnoloogilist sõltuvust. Eesti põhiseadus tagab kodanike õiguse valida teenuse vormi ja mitte olla diskrimineeritud, mis on aluseks, et analoogteenuseid ei seostataks ebamugavuste või kõrgemate kuludega võrreldes digitaalsete teenustega. Eestis pakutakse nii tervishoiu-, hariduse-, kui ka sotsiaalsfääris sageli segamudeleid, kus on võimalik valida digitaalne või analoogne teenus, kuid nende süsteemid ei ole alati läbi põimunud.

3.2. Probleemsed juhtumid ja nende analüüs

Eestis on ilmnunud mitmeid juhtumeid, kus digiteenuste kättesaadavus on tekitanud raskusi eelkõige erivajadustega inimeste jaoks, paljastades puudujääke senises digimurrangus ja teenuste kättesaadavuse lihtsustamises. Nii mõneski olukorras on digiteenuste ainukeseks kättesaadavuse viisiks jäänud veebipõhine lahendus, mis ei arvesta piisavalt ligipääsetavuse nõudeid ega kasutajate erivajadusi. See on tõstatanud küsimuse, kas *digital-only* ehk vaid digitaalsele teenusmodelile tuginemine on põhiseaduslikult piisav ja kooskõlas põhiõiguste tagamise kohustustega.¹⁴⁷

---

¹⁴⁶ Euroopa Küberturvalisuse amet (ENISA). Identifying emerging Cyber Security threats and challenges for 2030, lk 13-17

¹⁴⁷ Tehnoloogiliselt on e-teenused teinud Eestist vaieldamatult eesrindliku digiriigi: X-tee lahendused, E-identiteet, E-residentsus, E-valimised, Digiregistratuur, E-kool ja Stuudium - Majandus ja kommunikatsiooniministeerium. Eesti digiühiskonna arengukava 2030.

Üheks oluliseks probleemiks on olukorrad, kus digiteenuste ligipääsetavus on jäetud teenusepakkujate enda otsustada, kuna puuduvad siduvad regulatsioonid, mis annaksid kindla kohustuse arvestada ligipääsetavuse standarditega. Selline olukord on loonud ebaselgust ja vastuolusid – ühelt poolt tunnevad teenusepakkujad ebakindlust ja tõlgendamisruumi, teiselt poolt võivad kasutajad tunda, et nende õigused on jäänud kaitseta. Praktikas võib see tähendada, et mõni teenus on ühes omavalitsuses või asutuses ligipääsetav, kuid teises mitte, mis kahjustab õiguste ühetaolist ja võrdselt rakendatavat iseloomu.¹⁴⁸

Eesti on tõesti e-riik, kus enamik riigiteenuseid on digitaalsed ja asjaajamine kiire ning mugav. Kuid just digiteenuste laialdase kasutuselevõtu tõttu tekib küsimus, kas kõik inimesed suudavad sellest arengust võrdselt kasu saada. Viimastel aastatel on tõusetunud probleemkoht, et digitaalse kättetoimetamise laienemine võib jätta mõned kodanikud õigustest ilma, kuna nad ei pruugi digikanaleid piisava sagedusega või üleüldse kasutada või olulisi teateid märgata. Paljud digitaalselt vähem tugevad inimesed ehk ei pruugi osata riigiportaale kasutada või ei kontrolli neid piisavalt tihti, mistõttu võivad nad jääda olulisest teabest ja teenustest ilma. Erivajadustega isikud, näiteks nägemispuudega inimesed, võivad digiteenuste kasutamisel kokku puutuda tehniliste takistustega. Samuti võivad välismaalased jääda infost kõrvale keelebarjääri tõttu, mis vähendab nende teadlikkust oma õigustest ja võimalustest ühiskonnas täisväärtuslikult osaleda.¹⁴⁹

Digilahenduste eel saadeti kohtuteated ja tähtsad dokumendid postiga, mille kättesaamist sai kontrollida. Tänapäeval aga loetakse mõned teated automaatselt kättesaamiseks juba siis, kui need saadetakse riigi e-portaali või isikukontole¹⁵⁰. Kui inimene ei vaata neid kanaleid regulaarselt nagu vanemad inimesed, vähem haritud või erivajadustega isikud võib ta jääda olulistest teadetest ilma. Sellest tulenevalt võib ta kaotada võimaluse osaleda kohtumenetluses või esitada kaebust, kuigi tegelikult ei olnud teadlik oma õigustest. Kui inimene ei saa õigeaegselt teada kohtumenetlusest või riigipoolsetest nõuetest, võib see tõsiselt ohustada tema põhiõigusi. See puudutab eelkõige õigust õiglasele kohtumenetlusele: inimene ei saa end kaitsta, kui ta ei tea, et talle on esitatud nõue. Samuti võib see rikkuda võrdse kohtlemise põhimõtet, kui digitaalselt oskamatud inimesed satuvad ebasoodsasse olukorda pelgalt seetõttu, et nad ei oska või ei saa kasutada e-teenuseid. Lisaks tõstatab probleem ka andmekaitsealased küsimused: kas

---

¹⁴⁸ Mitmed ettevõtted on vähendanud kontorite lahtiolekuaegu (pangad), sõlmitavad lepingud on üksnes digitaalsed (telekomiettevõtted), samuti tervishoiuteenused (terviseportaal) ja suhtlus koolidega (e-kool, stuudium) on digitaalses vormis kiirem ja tulemuslikum.

¹⁴⁹ Soo, K. Kuhu jäävad põhiõigused? Vastamata küsimused kättetoimetamise fiktsiooni laiendamisel.

¹⁵⁰ Siin on mõeldud Eesti.ee platvormi.

riik suudab tagada, et olulised isiklikud teated jõuavad turvaliselt ja kindlasti õigete adressaatideni ega satu kolmandate isikute kätte?¹⁵¹

Näitena võib veel välja tuua juhtumid veebipõhiste suhtlusplatvormide või teenuste taotlemise portaalidega, kus sotsiaaltoetuste või tervishoiuteenuste taotlemine on võimalik ainult digitaalselt, kuid teenusepakkujad ei paku sellele ühtegi analoogset alternatiivi, eeldades vaikimisi, et kõik kodanikud on digitaalselt võimekad. Nii on näiteks olnud segadusi toetuste või pensioni väljamaksetel, kuna isik ei ole kas uuendanud taotlust, esitanud täiendavaid andmeid või kinnitanud andmete õigsust lihtsalt seetõttu, et tal puudub ligipääs või ta ei saa aru, et peab kontrollima digitaalset keskkonda. Samuti on olnud probleeme tervise teenuse valdkonnas, kus puuduva digipädevusgea isik ei oska terviseportali kaudu dokumente esitada või enda kohta käivat teavet kontrollida. Nii võivad isikud jääda ilma toetustest, vajalikust ravist ja abistavatest meetmetest.¹⁵²

Sellised juhtumid osutavad selgelt vajadusele luua läbimõeldud süsteem, mis tagaks digiteenuste kättesaadavuse kõigile ühiskonnaliikmetele. Tänapäevases digiriigis, kus üha enam avalikke ja eraõiguslikke teenuseid liigub üksnes veebikeskkonda, ei piisa pelgalt tehnoloogilisest arendusest, vaja on ka õiguslikke garantiisid, mis määratleksid selgelt, millal ja milliste tingimuste korral tuleb pakkuda analoogseid alternatiive ning millised on vastutusmehhanismid, kui need nõuded jäävad täitmata.¹⁵³

Ilma läbipaistva ja siduva reeglistikuta tekib olukord, kus teenusepakkujad võivad jätta digitaalse ligipääsetavuse ja alternatiivsete lahenduste pakkumise vabatahtlikkuse tasandile. See aga ei taga võrdsust ega õiguskindlust. Inimesed, kellel puudub ligipääs digiteenustele kas vanuse, erivajaduste, digikirjaoskuse või sotsiaalmajandusliku olukorra tõttu, võivad jääda ilma olulistest teenustest ja õigustest, millele neil oleks muidu seaduslik alus. See pole lihtsalt tehniline ega halduslik probleem, vaid on sügavalt seotud inimväärikuse, võrdsuse ja sotsiaalse kaasatuse põhimõtetega.¹⁵⁴

---

¹⁵¹ Soo, K. Kuhu jäävad põhiõigused? Vastamata küsimused kättetoimetamise fiktsiooni laiendamisel.

¹⁵² Mõned näited, mis on ka meediast läbi käinud: Äripäev. Tarkvara häirib peretoetuste väljamaksmist. Riik: paraku tekib ettenägematuid probleeme. 08.01.2024. Eesti Rahvusringhääling. Riik plaanib sotsiaalse rehabilitatsiooni senisel kujul lõpetada. 29.01.2024.

¹⁵³ Eestis on vastu võetud Toode ja teenuste ligipääsetavuse seadus (RT I, 15.06.2022), 1, mis kohustab alates 28. juunist 2025 osutajaid tagama teatud digiteenuste ligipääsetavuse. Seadus hõlmab e-kaubandust, finantsteenuseid, elektroonilist piletimüüki ja audiovisuaalmeedia teenuseid. Ligipääsetavusnõuete rikkumise eest võib füüsilist isikut karistada rahatrahviga kuni 100 trahviühikut ja juriidilist isikut kuni 20 000 euroga.

¹⁵⁴ Mildebrath, H. Internet access as a fundamental right.

Regulatiivne raamistik võiks sätestada selgelt, millised teenused peavad olema kättesaadavad ka analoogsel kujul. See tähendaks, et digiteenustega paralleelselt peab inimestel olema võimalus kasutada neid samu teenuseid ka füüsilisel või muul mittedigitaalsel viisil ning seda eriti olukordades, kus teenuste sisu puudutab põhiseaduslikke õigusi nagu sotsiaaltoetused, tervishoiu- või õiguskaitseteenused. Ilma sellise nõudeta võivad digitaalsed lahendused tahtmatult välistada inimesi, kellel puudub vajalik tehniline võimekus või ligipääs elektroonilistele vahenditele.¹⁵⁵

Samuti peab õiguslik raamistik ühemõtteliselt määrama, kellel lasub vastutus ligipääsetavuse tagamise eest ning kuidas seda praktikas korraldatakse. Olgu selleks riigiasutused, omavalitsused või eraõiguslikud teenusepakkujad – oluline on, et vastutuse kandjad oleksid selgelt määratletud ning nende kohustused juriidiliselt siduvad, mitte pelgalt soovituslikud. Ligipääsetavuse tagamine ei tohi jääda vaid hea tahte küsimuseks, vaid peab olema selge nõue, mida on võimalik ka järelevalve kaudu kontrollida.¹⁵⁶

Kuigi digitaalsete teenuste ligipääsetavus peaks olema tagatud kõigile, ei saa täielikult vabastada isikut tema enda vastutusest tehnoloogia kasutamisel. On oluline mõista, et kodanikel on ka oma osa kohustustest, et tagada sujuv suhtlus ja osalus digitaalses ühiskonnas. Kodanikel lasub teabejärelevalve kohustus asutustega suhtlemisel. Mitmesuguseid kanalid on loodud lihtsustamaks suhtlust ja koondades info, nagu eesti.ee, klienditeenindus ja SMS-teavitused, kuid lõppkokkuvõttes on kodanikul endal vastutus jälgida ja lugeda neid teateid. Kui näiteks maksuamet saadab e-kirja ja SMS-i, kuid inimene ei ava neid mitu kuud, ei saa asutus vastutada selle eest, et oluline teade jäi tähelepanuta. Inimene peab aktiivselt kontrollima oma teateid ja teavitusi, et olla teadlik oma õigustest ja kohustustest.¹⁵⁷

On mõistetav, et tänapäeva ühiskonnas on algtaseme digioskused nagu e-kirjade lugemine või ID-kaardi kasutamine sama olulised kui lugemis- ja kirjaoskus. Olgugi, et pakutakse mitmeid abimeetmeid ja koolitusi peab lõppkokkuvõttes iga inimene ise huvi tundma ja oma oskusi arendama. Ühiskondlik vastutus ei saa olla täielikult kellegi teise probleem, individuaalne panus digioskustesse on vajalik, et ühiskond saaks jätkata digiriigina edukalt toimimist. Isikul on võimalus ka tunnistada oma oskamatus ja võimetust digikeskkonnas toimetada ning paluda

---

¹⁵⁵ Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsioon (OECD). Digitaaliigi kuus dimensiooni.

¹⁵⁶ Riigi tugiteenuste keskuse uuringus “Riigiteenuste kättesaadavus maakondades” kajastatakse teenuse pakkumist isiku vajadustest lähtuvalt. See näitab, et eeldused analoogteenuse pakkumiseks on põhimõtteliselt olemas ja leiavad ka kasutust.

¹⁵⁷ Soo, K. Kuhu jäävad põhiõigused? Vastamata küsimused kättetoimetamise fiktsiooni laiendamisel.

abi. Vastutus abi küsimata jätmise eest jääb igal juhul inimese enda kanda, sest digioskamatu abivajadust on tihtipeale raske kui mitte võimatu märgata.¹⁵⁸

Analooglahenduste pakkumisel on varjatud paradoks: liigne hoolitsemine võib vähendada kodanike iseseisvust. Kui teenusepakkuja hakkaks iga inimese eest kontrollima, kas ta on digiteateid lugenud, muutuks haldus ebaefektiivseks ja kalliks. Näiteks paberil teadete saatmine kõigile, ka neile, kes ei vaja seda teenust, suurendab mitte ainult kulutusi, vaid ka keskkonnamõju. Kõik see viitab sellele, et kohustuseks ei saa muuta analoogteenuse pakkumist võrdväärseks ja samas mahus digiteenusega, kuna eesmärk ei ole igale inimesele üksi kõiki toiminguid tagada, vaid pigem luua tingimused ja pakkuda võimalusi, kuidas kodanikud saaksid oma õigusi ja kohustusi täita kui neil on tõepoolest puudujääk või vajadus.¹⁵⁹

Kui inimene ei saa digiteenustega hakkama, on tal olemas võimalus küsida abi. Digitaalse osaluse tagamiseks on loodud tugivõimalusi, nagu klienditeeninduspunktid, sotsiaaltöötajad, nõustajad ja raamatukogud, kus pakutakse digiabi. Probleem tekib siis, kui inimene ei kasuta neid võimalusi, ehkki need on olemas ja ligipääsetavad. Eriti puudutab see neid inimesi, kes ei ole tehnoloogiliselt vilunud – näiteks eakad või inimesed, kellel on madalam digipädevus. Mõned võivad lihtsalt tunda, et ei taha või ei julge küsida abi, kuna nad ei tunne ennast mugavalt või ei soovi teisi koormata. Teised ei pruugi mõista, et neid teenuseid on üldse olemas, kuna nad ei ole harjunud digimaailmaga suhtlema ja on seni suutnud toime tulla analoogkujul või ei ole teenuseid üldse vaja läinud.¹⁶⁰

Näiteks võib juhtuda, et eakas inimene, kellel on raskusi pensioniteenuse taotluse täitmisega, ei soovi pöörduda raamatukokku või kohalikku teeninduspunkti, kuna tal on häbi oma digioskuste puudumise üle. Selle asemel jätab ta teenuse taotlemata, mistõttu loobub ta oma õigustest ja ka võimalusest. Samuti võib sarnase olukorra tõttu kaotada inimene õigeaegselt sotsiaaltoetused või vajaliku tervishoiuteenuse, kuna ta ei ole suutnud digikeskkonas oma andmeid uuendada ega õigeaegselt teateid lugeda. Ühtlasi pelgavad eakad ja erivajadusega isikud liigset negatiivset tähelepanu, mida nende oskamatus võib kaasa tuua.¹⁶¹

---

¹⁵⁸ Euroopa komisjon. Digioskuste algatused.

¹⁵⁹ ÜRO. Office for Digital and Emerging Technologies. Digital economy and society statistics. Digital Inclusion.

¹⁶⁰ Riigi tugiteenuste keskuse uuringus "Riigiteenuste kättesaadavus maakondades".

¹⁶¹ EIK 34591/19, 42545/19 *Toplak and Mrak v. Slovenia* tõi päevavalgele ligipääsetavuse probleemkohad ja varjatud poole.

Teine probleem on üha enam kasutatavad automatiseeritud otsustussüsteemid (AI, masinõpe), eriti valdkondades, kus sellel võib olla kaugeleulatuv mõju. Kui automatiseerimine ja tehisintellekt muutuvad otsustusprotsessides nii domineerivaks, et inimesest saab justkui kõrvaltegelane, tekib tõsine küsimus inimliku kontrolli kadumise üle, seda just valdkondades, kus otsused puudutavad otseselt inimõigusi, tervist või õiglust.¹⁶²

Tervishoiusüsteemis võib automatiseeritud otsustusprotsess lubada kiiremat ja täpsemat diagnoosimist, kuid seejuures ei tohi unustada, et inimene ei ole pelgalt andmete kogum. Patsientide lood on täis nüansse, mida algoritmid ei pruugi suuta mõista – olgu selleks psühhosotsiaalne taust, kultuurilised eripärad või patsiendi enda tunnetus oma seisundist. Kui otsused sünnivad täisautomaatselt, ilma arsti või spetsialisti empaatilise hinnanguta, võib kannatada nii ravi kvaliteet kui ka patsiendi usaldus süsteemi vastu.¹⁶³

Kohtusüsteemis on see probleem juba tõstatatud. Õiglane kohtupidamine, objektiivne kaalutusõigus ja võimalus vaielda oma õiguste eest eeldab, et otsuseid langetab inimene, kes suudab konteksti arvestada ja otsuseid põhjendada, mitte must-valge reeglil põhinev algoritm. Kui süü või õiguse küsimuses langetab lõpliku otsuse süsteem, mis ei suuda mõista emotsioone, motivatsiooni või kahetsust, võib ka kõige täpsem süsteem jääda ebaõiglaseks.¹⁶⁴

Automatiseerimise edenedes on vaja igakordselt lahendada tasakaalu küsimus: kuidas kasutada tehnoloogia võimsust, samal ajal säilitades inimliku kontrolli ja vastutuse? Otsused, mis omavad inimesele, õigustele ja tulevikule kaugeleulatuvat mõju, vajavad alati ka inimlikku mõõdet, mitte ainult faktilist õigsust, vaid ka eetilist ja emotsionaalset arvestust. Tehnoloogia peaks aitama inimestel teha paremaid otsuseid, mitte neid otsustest kõrvale tõrjuma. Kontrolli säilitamine ei ole pelgalt tehniline küsimus, vaid inimväärikuse kaitse.¹⁶⁵

Kokkuvõttes näitavad ilmnunud probleemid, et digiteenuste senine areng ei ole alati olnud kooskõlas võrdsuse ja inimväärikuse põhimõtetega. Eriolukorrad, kus digiteenus on ainus kättesaadav variant, ilma et oleks tagatud analoogne alternatiiv, võivad oluliselt piirata teatud

---

¹⁶² Pilving, I. Krati komistuskivid ja riigivastutus automatiseeritud haldusmenetluses. *Juridica* 2022/6 Lk 400-414.

¹⁶³ Näitena: tervisenõustamine kliinik.ee lehel märgib, et portaali vahendusel edastatav teave, sh arstilt saadud tervisealane nõu, on üksnes informatiivne ega asenda regulaarset ega erakorralist tervisekontrolli, mis näitab ilmekalt, et veebipõhine nõustamine tervise teemadel on mõeldav kergemate tervisemurede korral, kuid ei asenda arstiga näost-näku kohtumist.

¹⁶⁴ Pilving, I. Krati komistuskivid ja riigivastutus automatiseeritud haldusmenetluses.

¹⁶⁵ Wachter, S. Mittelstadt, B. A right to reasonable inferences: Re-thinking data protection law in the age of big data and AI, lk 2. SSRN 05.10.2018.

elanikkonnarühmade ligipääsu oma õigustele. Eriti teravalt kerkivad need küsimused esile erivajadustega inimeste, eakate ja digioskusteta kodanike puhul, kelle võimalused osaleda ühiskonnas ja kasutada avalikke teenuseid võivad seeläbi jääda ebapiisavaks. Kasvav automatiseerimine kaasa uued väljakutsed kui otsustusprotsesside jätmine masinlikele algoritmidele võib vähendada inimlikku kaalutlusõigust valdkondades, kus see on hädavajalik, näiteks tervishoius ja õiguses vm kaugeleulatuvate tagajärgedega otsuses. Seetõttu tuleb säilitada inimlik kontroll ja vastutus, et tagada otsuste õiglus ja empaatiline mõõde. Sellest tulenevalt on selge, et digiriigi edasine areng peab tuginema õiguslikult siduvatele ja sisuliselt kaasavatele raamtingimustele. Analoogsete teenuskanalite pakkumine ei saa olla pelgalt hea tahte väljendus, vaid osa õiguspärasest ja võrdsel kohtlemisel põhinevast mudelist.

3.3. Tulevikuperspektiivid ja soovitused

Eesti digiriigi areng on olnud kiire ja mitmes mõttes eeskujulik, ent üha selgemaks saab, et tehnoloogiline edasimineku peab käima käsikäes sotsiaalse vastutustundega. Ühiskonna mitmekesisus, sealhulgas erivajadustega inimeste, eakate, sisserändajate ja digikirjaoskamatute kaasamine, nõuab teadlikumat ja kaasavat lähenemist. Kui soovime tagada demokraatliku ühiskonna aluseks olevad põhiõigused ja tagada inimväärikuse austamise kõigile, tuleb digitaalsete teenuste arendamisel ja pakumisel pöörata rohkem tähelepanu ligipääsetavuse ja võrdsuse aspektidele.¹⁶⁶

Esiteks ilmneb käesoleva töö tulemustest selge vajadus täpsemate ja õiguslikult siduvate regulatsioonide järele, mis käsitleksid digiteenuste ligipääsetavust laiemalt kui üksnes tehnilise vastavuse kaudu. Kuigi olemasolevad standardid, näiteks WCAG (Web Content Accessibility Guidelines)¹⁶⁷, pakuvad olulisi suuniseid digisisu tehnilise ligipääsetavuse tagamiseks, ei ole need piisavad hindamaks, kas teenus on sisuliselt ja praktiliselt erinevate kasutajarühmade jaoks tegelikult kasutatav. Teisisõnu, pelk tehniline vastavus ei pruugi tagada, et teenus on ka mõistetav, kergesti kasutatav ning sobiv näiteks eakatele, kognitiivsete erivajadustega inimestele või madala digipädevusega kodanikele.¹⁶⁸

---

¹⁶⁶ PS kamm vlj (2012). § 28 p 5-6.

¹⁶⁷ Veebis: [Web Content Accessibility Guidelines \(WCAG\)](#)

¹⁶⁸ Wachter, S. Mittelstadt, B. A right to reasonable inferences, lk 5.

Seetõttu peaks seadusandlus käsitlema ligipääsetavust mitte ainult kitsalt tehniliselt, vaid ka sisulisest ja sotsiaalsest vaatenurgast, arvestades inimeste erinevaid võimeid, ressursse ja eelistusi. Selleks oleks vajalik ülevaade, mis määratleb selgelt, millised avalikud teenused peavad olema kättesaadavad ka analoogsel kujul – näiteks paberkanal, telefoni teel või vahetu suhtluse kaudu – ning millistel juhtudel võib digitaalne vorm olla piisav ja ainus õiguspärane lahendus.¹⁶⁹

Selline normatiivne selgus annaks nii asutustele kui ka teenusekasutajatele parema õiguskindluse, aitaks vältida arusaamatusi ja tõlgendamisraskusi ning vähendaks ohtu, et teatud sihtrühmad satuvad ebavõrdsesse olukorda pelgalt digivahendite olemasolu ja kasutuse eelduse tõttu. Samuti looks see selgema aluse järelevalveks ja õiguskaitseks juhtudel, kus ligipääs avalikele teenustele on takistatud. Seega ei ole tegemist mitte ainult tehnilise täiustamise vajadusega, vaid küsimusega õiglusest, võrdsusest ja inimõiguste tagamisest digiajastul.¹⁷⁰

Teiseks on äärmiselt oluline, et digiteenuste ligipääsetavuse tagamine ei jääks pelgalt formaalseks ega piirduks üksnes nõuete täitmise või kontrollnimekirjade järgimisega. Ligipääsetavus peab saama digiteenuste arendamise lahutamatuks ja sisuliseks osaks, mitte saama parandavaks tagajärjeks. See tähendab, et kasutajakogemuse planeerimine peaks lähtuma universaalsuse põhimõtetest ehk teenused tuleb planeerida ja ellu viia nii, et need oleksid alates algusest kõigile kasutajatele võimalikult võrdselt kasutatavad, sõltumata vanusest, puudest, digipädevusest või muudest eripäradest.¹⁷¹

Universaalne lähenemine ei tähenda siin üht ja sama lahendust kõigile, vaid pigem paindlikkust ja kohandatavust: võimalust kasutada teenust eri viisidel (nt tekstiline ja suuline sisu), mugavat lähenemisviisi, selget ja lihtsat keelekasutust ning visuaalseid elemente, mis arvestavad kognitiivsete ja sensorsete erinevustega. Selline lähenemine ei toeta üksnes erivajadustega inimesi, vaid tõstab teenuse kvaliteeti kõigi kasutajate jaoks, muutes selle arusaadavamaks, intuitiivsemaks ja kasutajasõbralikumaks. Lisaks võiks digiteenuste arendamisel rakendada regulaarselt kaasava testimise praktikat. See tähendab, et erinevate sihtrühmade – sealhulgas eakate, puuetega inimeste, madala digioskusega kasutajate ja muukeelsete elanike – kogemust peaks süsteemselt kaasama teenuste loomisse, testimisse ja hindamisse. Selline otsene tagasiside aitaks tuvastada kitsaskohti, mida arendajad ise ei pruugi märgata, ning võimaldaks

---

¹⁶⁹ Wachter, S. Mittelstadt, B. A right to reasonable inferences.

¹⁷⁰ Helsper, E J; Reisdorf, B C. The emergence of a “digital underclass” in Great Britain and Sweden: Changing reasons for digital exclusion. Sagejournals 3.03.2016.

¹⁷¹ Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsioon (OECD). Understanding the digital divide.

teha sihipäraseid parandusi, mis omakorda parandavad teenuste kasutatavust ja vastavust tegelikele vajadustele.¹⁷²

Teenuste arendamine kaasamise abil ei ole üksnes kasutajasõbralikkuse küsimus – see on otseselt seotud ühiskondliku ühtsuse, võrdsuse ja demokraatliku osaluse võimaldamisega. Kui digiteenused luuakse eeldusel, et kõik kasutajad on kõrgelt digipädevad, võimendatakse digilõhet ja välistatakse tahtmatult need, kelle vajadused ei mahu valdavasse normi. Seetõttu on sisuline ligipääsetavus eeldus mitte ainult tõhusale avaliku sektori toimimisele, vaid ka inimõiguste ja inimväärikuse tagamisele digitaalses ühiskonnas.¹⁷³

Tähelepanu tuleb seadusandlike muudatuste kõrval pöörata ka praktilisele tugisüsteemile, mis toetaks digitaalse ülemineku käigus nende inimeste kaasatust, kellel võib olla raskusi uute tehnoloogiate omaksvõtuga. Õigusnormide olemasolu ei taga isenesest teenuste kättesaadavust, kui puudub reaalne toetus nende kasutamiseks. Seetõttu peab ligipääsetavuse edendamine hõlmama ka toimivat ja hästi organiseeritud tugivõrgustikku.¹⁷⁴

Üheks oluliseks suunaks võiks olla juba olemasolevate kogukonnapunktide ja -teenuste edasiarendamine ning süsteemsem kasutuselevõtt. Näiteks oleks vähemusgruppidele suureks abiks kui raamatukogudes, kogukonnakeskustes, sotsiaaltöökeskustes ning kohalike omavalitsuste teenindusbüroodes pakutav diginõustamine muutuks püsivaks ja laiapõhjaliseks teenuseks. See eeldab piisavat rahastust, personali koolitust ning selget rollijaotust erinevate asutuste vahel. Kohalikul tasandil toimiv digiabi võib mängida kesksel rollil digilõhe vähendamisel, kuna see võimaldab inimestel saada abi vahetult, tuttavas keskkonnas ja neile sobival viisil.¹⁷⁵

Eriti olulist rolli mängiks siinkohal kohustuslik nõustamisteenus nendes eluvaldkondades, kus digitaalsed lahendused on muutunud ainsaks või esmaseks viisiks asjaajamisel. Näiteks sotsiaaltoetuste taotlemine, riiklikud registrid, kohtuteated või suhtlus maksuameti ja töötukassaga eeldavad sageli digitaalset pädevust, mille puudumine võib viia olukorrani, kus isik ei saa talle seaduslikult ettenähtud teenuseid või jääb olulistest tähtaegadest ilma.

---

¹⁷² Mitrou, L. Karyda, M. EU's Data Protection Reform and the Right to be Forgotten: A Legal Response to a Technological Challenge?, lk 4.

¹⁷³ Samas.

¹⁷⁴ Gallistl, V. Rohner, R jt. Doing digital exclusion – technology practices of older internet non-users, lk 5-6

¹⁷⁵ Riigi tugiteenuste keskuse uuring "Riigiteenuste kättesaadavus maakondades".

Kohustuslik nõustamine võiks sellistes valdkondades olla kas automaatselt pakutav või selgelt kättesaadav ilma, et inimene jääks abist ilma, kuna ei tea kuhu pöörduda.¹⁷⁶

Oluline on ka mõista, et abi küsimine ei ole kõigile võrdselt teostatav. Paljud inimesed ei pruugi olla teadlikud, et neile on üldse tugi kättesaadav, või nad võivad tunda häbi, kartust või usaldamatust abi otsimise ees. Seetõttu peab tugisüsteem olema mitte ainult olemas, vaid ka nähtav ja usaldusväärne. See eeldab aktiivset ja jätkusuutlikku teavitustööd, mis suunab inimesi õigete teenusteni, selgitab nende olemust ja vähendab stigmat seoses digiabi vajadusega. Kommunikatsioon peab toimuma eri kanalites, eri keeltes ja eri sihtrühmadele kohandatud kujul – alates traditsioonilisest trükimeediasy ja kogukonnakoosolekutest kuni sotsiaalmeediani.¹⁷⁷

Tugisüsteemide usaldusväärsus on tugevalt seotud sotsiaalse usaldusega institutsioonide vastu. Kui riik ja omavalitsused näitavad järjepidevat pühendumust ja hoolivust oma teenuste ligipääsetavuse tagamisel, aitab see inimeste tunnet, et neid ei jäeta üksi, tugevdada. Seeläbi suureneb ka valmidus uusi oskusi omandada ja teenuseid kasutada. Praktikas tähendab see, et tehnoloogiline innovatsioon ei tohi käia kiiremini kui ühiskonna valmisolek seda vastu võtta ning tugisüsteemide roll on aidata järele neid, kes muidu jääksid maha.¹⁷⁸

Eriti peab silmas pidama, et digiteenuste ligipääsetavuse küsimust ei käsitletaks ainult tehnoloogilise või haldusliku probleemina, vaid nähtaks selles ka inimõiguste, sotsiaalse õigluse ja kaasatuse dimensiooni. Iga inimene peaks saama osaleda ühiskondlikus elus ja kasutada oma õigusi sõltumata sellest, millised on tema tehnilised oskused või võimekus. Kaasav digikeskkond ei tähenda mitte ainult efektiivsust ja automatiseerimist, vaid ka inimkesket lähenemist, mis arvestab sellega, et mitte kõik ei liigu ühtlases tempos.¹⁷⁹

Kokkuvõtlikult näitab analüüs, et pelgalt tehniliste standardite kehtestamine ei ole piisav digiteenuste tegeliku ligipääsetavuse tagamiseks. Vajalik on terviklik lähenemine, mis hõlmab õiguslikke, tehnilisi ja sotsiaalseid meetmeid. Analoogete teenusevormide säilitamine peab olema teadlik valik, mitte ajutine erand või ajale jalgu jäänud nähtus. Digitaalsete lahenduste

---

¹⁷⁶ Mildebrath, H. Digital Inclusion.

¹⁷⁷ Riigikantselei. Asjakohased kommunikatsioonikanalid ja -formaadid märgib, et sotsiaalmeedias tegutsemine võimaldab jõuda paremini, kiiremini ja operatiivsemalt sihtgruppideni, on näoga kodanike poole ning on samas kiire ja visuaalne lühivorm.

¹⁷⁸ Helsper, EJ; Reisdorf BC. The emergence of a “digital underclass” in Great Britain and Sweden: Changing reasons for digital exclusion.

¹⁷⁹ Mildebrath, H.. Digital Inclusion.

kõrvale on vaja luua usaldusväärne ja proaktiivne tugisüsteem, mis toetab neid ühiskonnagruppe, kellel võib olla raskusi tehnoloogilise kohanemisega. Samuti tuleb edendada universaalse kasutuse põhimõtteid ja kaasata sihtrühmi teenuste arendusse juba varases staadiumis, et vältida süsteemset tõrjutust.

Edasised uurimissuunad võiksid keskenduda näiteks sellele, kuidas digipöördega kohanemine erineb eri sotsiaalmajanduslikes või kultuurilistes kontekstides ning millised institutsionaalsed mudelid on kõige tõhusamad kaasamise ja õiguste kaitse seisukohalt. Samuti väärib eraldi tähelepanu küsimus, kuidas digiteenuste arendamisel saab siduda tehnoloogilist innovatsiooni inimõiguste ja sotsiaalse õigluse põhimõtetega, et tagada igäühe võrdne osalus kaasaegses ühiskonnas. Ainult sellise mitmetasandilise ja kaasava lähenemise kaudu on võimalik tagada, et digiajastu areng ei too kaasa uusi kihistumisi, vaid loob võrdsemad võimalused kõigile.

Kokkuvõte

Magistritöö "Uued õigused tulekul? Õigus sisukale inimlikule kontaktile ja õigus mitte olla profileeritud, mõõdetud, analüüsitud, juhendatud ega nügitud ning nende õiguste realiseerimisest Eesti e-riigis" uuris, kas ja millisel määral on digitaalselt eesrindliku riigi kohustus tagada analoogsete teenusvormide kättesaadavus ühiskonnagruppidele, kaitstes seeläbi põhiõigusi nagu eneseteostus, võrdsus, eraelu puutumatus ja sotsiaalteenuste juurdepääs. Uurimistöö keskmes oli küsimus, kas õigus analoogsetele alternatiividele võiks kujuneda kaasaegse infoühiskonna tingimustes oluliseks õigustehniliseks vahendiks inimväärikuse ja ühiskondliku ühtsuse tagamisel.

Analüüs näitas, et kuigi digitaalsete lahenduste kasutamine suurendab halduslikku tõhusust ja võimaldab uut moodi ligipääsu riiklikele teenustele, võib see teatud sihtrühmadele – näiteks eakatele, puuetega inimestele, keelelise või kultuurilise taustaga isikutele ning madala digipädevusega kodanikele – kujuneda takistuseks, mis pärsib nende õigusi ja süvendab sotsiaalset tõrjutust. Sellest tulenevalt ei saa digitaalsete teenuste arendamist käsitleda neutraalse või üksnes tehnilise protsessina, vaid see peab tuginema inimõigustel ja sotsiaalse õigluse põhimõtetel.

Kuigi Euroopa Liidu ja Eesti õigusruumis eksisteerivad teatud määral digiteenuste ligipääsetavust puudutavad regulatsioonid (nt Euroopa digiteenuste määrus, ligipääsetavuse direktiiv ja isikuandmete kaitse üldmäärus), ei kata need alati olukordi, kus digivorm on muutunud vaikimisi ainukeseks võimaluseks. Seetõttu on vajalik õigusraamistiku täiendamine viisil, mis tagaks, et olulised avalikud teenused oleksid põhimõtteliselt kättesaadavad ka neile, kes ei saa või ei soovi digitaalseid kanaleid kasutada. Õigus analoogsele alternatiivile võiks täita siin õiguskindlust suurendavat funktsiooni ning kuuluda laiemasse ligipääsuõiguste süsteemi

Samal ajal on selge, et analoogsete lahenduste säilitamine ei tähenda digiarengu pidurdamist, vaid digiriigi arendamist selliselt, et see oleks kaasav, inimkeskne ja ligipääsetav võimalikult paljudele. Tulevikku vaatavalt on oluline toetada universaalse disaini põhimõtteid, tugevdada digiabi süsteeme ja teavitust, kaasata teenuste arendamisse sihtrühmi endid ning täiendada õigusraamistikku, mis aitaks vältida uute digitaalsete tõrjutuse vormide tekkimist.

Seega võib kokkuvõtvalt öelda, et õigus analoogsetele alternatiividele ei ole pelgalt konservatiivne vastureaktsioon digitaalsele arengule, vaid oluline instrument, mille kaudu saab toetada sotsiaalset võrdsust, kaitsta inimväärikust ja tugevdada demokraatlikku osalust. Just see muudab analoogsete võimaluste säilitamise või taastamise mitte valikuliseks mugavuseks, vaid vajadusel ka põhiseaduslikuks kohustuseks..

Töö esimeses peatükis käsitletakse digitaalse lõhe mõistet ja selle mõju erinevatele ühiskonnagruppidele, keskendudes sellele, kuidas digilõhe loob sotsiaalseid erinevusi ning kuidas see võib jätta osa inimesi digiteenustest kõrvale. Digitaalne lõhe, mis tuleneb erinevatest juurdepääsuvõimalustest tehnoloogiale, ei ole pelgalt tehniline probleem, vaid laiaulatuslik sotsiaalne ja majanduslik küsimus, mis võib mõjutada inimeste igapäevaelu ja juurdepääsu põhiteenustele. Kui osa inimesi on digitaalsete teenuste kergesti kergendatud ja kiirelt kergendatud, siis teised, kellel on piiratud ligipääs tehnoloogiale, jäävad sageli tõsiselt kannatama. See tõstatab küsimuse, kas digiteenuste kergendatud kergendamine on õigustatud ning kas riik peaks sekkuma, et tagada kõigile võrdsed võimalused.

Digilõhe mõju ühiskonnale on ulatuslik. Selle käigus võivad tekkida uued sotsiaalsed ja majanduslikud kihistused, kus üks osa elanikkonnast pääseb ligi kõikidele digitaalsetele teenustele, samas kui teine osa jääb nendest ilma, mitte ainult tehnoloogiliste piirangute tõttu, vaid ka hariduse, majandusliku olukorra või geograafiliste tegurite tõttu. Näiteks eakad inimesed, puuetega isikud või need, kellel puudub vajalik digitaalse kirjaoskuse tase, võivad jääda ühiskonnast tõrjutuks tänu digivõhikikkusele. Tehnoloogiliste või majanduslike piirangutega inimesed võivad jääda ilma eluks vajalikest võimalustest, kui teenused on saadaval ainult digitaalses keskkonnas.

Kõigi ühiskonnaliikmete põhiõiguste kaitse ulatub kaugemale traditsioonilistest teenustest, mistõttu tuleb arvesse võtta digitaalsete teenuste kohandamist. Juurdepääs mitte-digitaalsele teenusele ei saa olla ja ei ole ainult eelistusepõhine, vaid võib osutada vajalikuks vähemusgruppide kaasamiseks. Eriti oluline on see, et inimesed ei kaotaks oma õigusi või ligipääsu teenustele ainult seetõttu, et nad ei suuda või ei saa osaleda digitaalsetes keskkondades. Kui põhiteenuseid pakutakse ainult digitaalses vormis ja ei võimaldata analoogvariante või alternatiivseid teenusevorme, võib see tähendada, et osa inimesi ei saa teenuseid kasutada ega teostada oma põhiõigusi.

Seetõttu tõstatub küsimus, kas igal eeltoodud grupil on kohustus olla online. Tehnoloogia areng loob uusi võimalusi, mis siiski ei tohiks see tähendada, et kõigile inimestele on seatud kohustus olla pidevalt *online* või tehnoloogiliselt seotud. Kohustus on hoida tasakaalu, et keegi ei jääks ilma samaväärsest digitaalses keskkonnas pakutavaga ega jääks ilma teenustest või õigustest, mis on vajalikud nende elu kvaliteedi tagamiseks. Üks osa sellest tasakaalu leidmisest seisneb ka analoogsete teenuste tagamises inimestele, kellel ei ole võimekust või põhjendatud soovi digiteenustes osaleda.

Esimese peatüki analüüs tõestas, et digitaalne lõhe on enam kui tehniline küsimus, tuues esile sotsiaalse ja õiguskaitse väljakutse, mis mõjutab ühiskonnagruppide võrdset osalust infoühiskonnas. Digitaalsete lahenduste areng näitab, et tehnoloogia kasutamine on nüüdses seisukorras eelduseks põhiõiguste, ka sotsiaalsete õiguste tegelikuks teostamiseks. Uurimuse all olid kolm ühiskonna rühma: tehnoloogiliselt suutlikud, kuid digitaalses osaluses oskamatud inimesed; piiratud digivõimekusega inimesed sh erivajadusega; ja inimesed, kellel püsivaid takistusi ei ole, kuid kes lihtsalt ei soovi digitaalkeskkonnas osaleda. Analüüsist tulenes, et saadud kohustus osaleda digitaalses keskkonnas ei saa kõigi rühmade puhul olla põhjendatud ning proportsionaalne, eriti juhtudel kus pole pakkuda reaalselt alternatiivi. Analoogteenuste säilitamine ja arendamine on vajalik, et kaitsta inimväärikuse, võrdõiguslikkuse ning sotsiaalset kaasamist ühiskonnas, kus digitaalne osalemine ei ole objektiivselt kõigile kättesaadav ja sobiv.

Teises peatükis analüüsitakse õigust analoogvariantidele läbi vabaduspõhiõiguse digitaalses keskkonna alternatiivina. Analoogteenuste rakendamine kolme grupi kontekstis on oluline, et tagada nende inimeste õigused, kes ei saa või mõjuval põhjusel ei soovi digiteenustest osa võtta. Põhiseaduse § 19 sätestab igaühe õiguse vabale eneseteostusele, mis tähendab võimalust kujundada oma elu, teha valikuid ning tegutseda kooskõlas isiklike väärtuste, huvide ja eesmärkidega. Digitaalse eneseteostuse mõiste on tihedalt seotud eneseteostuse põhiõiguse laiendatud tõlgendusega tänapäeva infoühiskonnas. Riigi kohustused digitaalse eraldatuse vähendamisel ja positiivsed kohustused moodustavad olulise osa põhiseaduslikust riigikorraldusest, eriti sotsiaalriigi põhimõtte valguses.

Digitaalse eneseteostuse mõiste on tihedalt seotud tänapäeva infoühiskonnas toimivate digitaalsete muutustega. Kui me räägime eneseteostusest, siis on see mitte ainult füüsiline ja sotsiaalne osalus, vaid ka digitaalsete teenuste kaudu enese väljendamise ja oma elu kujundamise küsimus. Digitaalses keskkonnas osalemine on muutunud üha enam igapäevaelu

osaks ning seda tuleb käsitleda kui ühe olulise põhivabaduse osa. Kui ühiskond liigub aina enam digiteenuste kasutamise suunas, siis võivad need, kes ei saa või ei soovi teataval põhjustel digitaalkeskonda kasutada, jääda tõrjutuks piiratud võimaluste tõttu. Seetõttu muutub õiguse tagamine mitte ainult füüsilises, vaid ka digitaalses ruumis järjest olulisemaks.

Kohustused digitaalse eraldatuse vähendamisel on seotud põhiseaduslike kohustustega tagada kõigi kodanike võrdsed õigused ja võimalused, sõltumata nende tehnoloogilistest või majanduslikest piirangutest. Digitaalne lõhe võib tekitada uusi kihistusi ühiskonnas, jättes teatud rühmad välja olulistest sotsiaalsetest, hariduslikest ja majanduslikest võimalustest. Positiivne kohustus seisneb mitte ainult digitaalse süsteemi loomises ja digitaalsete teenuste pakkumises, vaid ka analoogteenuste väljatöötamises ja pakkumises, et kõik ühiskonnagruppide liikmed saaksid oma õigusi teostada, olenemata sellest, kas nad valivad digitaalsete teenuste kasutamise või mitte.

Põhiõiguste kaitse, sealhulgas õigus analoogelule, ei ole absoluutne vaid nõuab tasakaalustamist riigi võimaluste ja teiste õigustega. Põhiseadus lubab õiguste piiramist nelja tingimuse korral: see peab olema seadusega sätestatud, teenima legitiimset eesmärki, olema vajalik demokraatlikus ühiskonnas ning proportsionaalne. Kuigi ligipääs teenustele peab olema tagatud võrdselt, kaasa arvatud digivõhikutele, ei vabasta see isikut enda vastutusest oma õiguste teostamisel. Inimesel on kohustus teha mõistlikke pingutusi digioskuste omandamiseks, kasutades pakutavaid tugimeetmeid ja võimalusi. Samas peaks tagama alternatiivid neile, kellel on objektiivsed takistused digikanalite kasutamiseks.

Rahvusvahelises kontekstis kinnitavad teiste riikide ja Euroopa Liidu õigusaktid põhimõtet, et diskrimineerimise vältimiseks ja õiguste tagamiseks peab pakkuma mitte formaalse, vaid reaalse ligipääsu avalikele teenustele, arvestades erinevaid vajadusi. Sotsiaaliigi põhimõte kohustab aktiivselt vähendama ebavõrdsust, kuid ei nõua piiramatut koormamist. Seega tuleb digihalduses leida tasakaal mõistlike alternatiivide kohustuse ja isiku vastutuse vahel teha mõistlikke pingutusi oma õiguste teostamiseks. Kodanike õiguste kaitse ei tohi muutuda passiivseks sõltuvuseks, vaid peab olema tasakaalustatud mõlemapoolne koostöö, tagades samal ajal kaasava, kuid põhjendatult paindliku digitaalse progressi.

Teise peatüki analüüsist järeldub, et, et analoogteenuste kättesaadavus ei ole pelgalt mugavus, vaid oluline inimõiguste ja põhivabaduste tagamise seisukohalt. Digitaalteenused küll võimaldavad suuremat efektiivsust ja ressursisäästu, kuid ligipääsupiirangud, millel on mõju

eriti haavatavatele ühiskonnagruppidele, nagu eakad, puuetega isikud ja madala digipädevusega inimesed, halvavad nende võimalused elada täisväärtuslikku ühiskondlikku elu.

Segamudeli kasutamine, kus digitaalsete variantide kõrval säilitatakse ka analoogteenused, osutus sobivaimaks lahenduseks. See võimaldab vältida kohustusliku digitaliseerimisega kaasnevat tõrjutust ja tagab parema ligipääsetavuse erinevatele sihtrühmadele. Analoogteenuste säilitamine toetab ainsana võimalikult suures mahus võrdsust ja väldib diskrimineerimist, lähtumata seejuures üksnes halduslikust mugavusest. Digiteenuste arendamisel on oluline rakendada terviklikku lähenemist, mis arvestab lisaks tehnilistele nõuetele ka inimeste tegelikke vajadusi. Alternatiivsete teenuste valimine ei tohi kaasa tuua lisaraskusi ega piirata ligipääsu, ning tehnoloogiliste lahenduste arendamisel ja rakendamisel tuleb säilitada inimlik mõõde, tagada läbipaistvus ning õiguskaitse. Seega rõhutab teine peatükk, et digitaalse ja analoogse teenuse koosseisestamine võiks tugineda õiguspõhimõtetele, mitte ainult efektiivsuse kaalutlustele.

Kolmandas peatükis analüüsitakse Eesti praktikat, kitsaskohti ja analoogõiguse kasutamise kujunemist. Olgugi, et mitmetes valdkondades on kasutusel segamudeli variant, kus kõrvuti pakutakse nii digitaalseid kui analoogseid teenuseid, tekivad siiski kitsaskohad, kus jääk digitaalsus ei anna teed paindlikele alternatiividele. Probleemsed juhtumid, nagu digiteenuste kättesaadavus puuetega isikutele ja regulatsioonide puudumine, on tekitanud vaidlusi selle üle, kas *digital-only* lähenemine on piisav. Tulevikuperspektiivid ja soovitused rõhutavad vajadust täpsemate regulatsioonide järele ja erivajadustega inimeste kaasamist.

Digiteenuste pakkumise kõige suurem puudujääk ongi paindlikkuse ja alternatiivvõimaluste puudumine, mistõttu jäävad mõned ühiskonnagrupid ilma vajalikest teenustest. Näiteks puuetega isikud seisavad sageli silmitsi takistustega, kuna paljud digiteenused ei ole piisavalt ligipääsetavad nende vajadustele kui puudub piisav tugi erivajadustega inimestele mõeldud kasutajaliidestest ja funktsioonidega. Samuti on puudu regulatsioonidest, mis tooksid selgelt esile teenusepakkuja kohustuse tagada digitaalsete teenuste ligipääsetavus kõikidele kodanikele, sealhulgas erivajadusega inimestele.

Vajadus oleks täpsete regulatsioonide järele, et tagada digiteenuste pakkumise tasakaalustatus. Ehkki Eesti on olnud digiteenuste arendamisel esirinnas, tuleb arvestada, et kõik ühiskonnagrupid ei suuda ja võib-olla ka ei soovi mõjuvatel põhjustel digitaalsetes teenustes

osaleda. Seetõttu on oluline kehtestada regulatsioone, mis kohustaksid teenuste pakkujaid pakkuma analoogteenuseid või vähemalt tagama, et digiteenused oleksid ligipääsetavad kõigile.

Esmajoones on tähtis erivajadustega inimeste kaasamine teenuste arendusse. Teenuste pakkujad võiksid välja töötada paindlikke lahendusi, mis arvestavad erinevate inimeste vajadustega, sealhulgas puuetega inimestele mõeldud lahendused. Isikud, kes ei soovi olla online, peaksid olema välistatud digiteenuste kasutamisest vaid mõjuval põhjusel. Tahtepõhist digitaalsest osalusest hoidumist ei saa aga iseenesest pidada piisavaks põhjuseks digitaalsete teenuste alternatiivide eelistamisel. Põhjendatud keeldumine võib tuleneda väärtuskonfliktidest, privaatsuskaalutlustest, usaldamatust digitaalsüsteemide vastu või muudest isiklikest olulistest põhjustest, mida tuleks hinnata individuaalselt ja proportsionaalsuse põhimõtte järgi. Piirangud peavad põhinema konkreetsetel, objektiivsetel ja põhiseaduslike nõudeid rahuldavatel argumentidel, säilitades samal ajal põhiõiguste sisulise tähenduse.

Eristades kaks olukorda: isikud, kes ei suuda digitaalselt osaleda praktilistel põhjustel (näiteks puudulike oskuste või tehniliste võimaluste tõttu) ja isikud, kes teadlikult ja põhjendatult loobuvad digiosalusest tuleks just viimaste puhul analoogteenuse kasutamise välistamist pidada õigustatuks vaid mõjuval põhjusel. Põhjuseks võib olla näiteks avaliku korra ja turvalisuse tagamine ehk kui digitaalne identiteedikontroll on hädavajalik teenuse osutamisel (nt tervishoiu- või julgeolekuteenused); või teenuse olemusliku sisu säilitamine ehk juhtudel, kus analoogmeetodid ohustaksid teenuse kvaliteeti või toimivust; või kuluefektiivsusest lähtuvalt ehk kui alternatiivsete kanalite pakkumine oleks ebaproportsionaalselt kulukas võrreldes kasuga; või teiste isikute õiguste kaitseks, nagu andmekaitse nõuete täitmine, mida ei ole võimalik tagada mittedigitaalses vormis. Igal eelneval juhul peab tõestama, et digitaalse kanali kohustuslik kasutamine on vajalik demokraatlikus ühiskonnas ja et puuduvad vähem piiravad alternatiivid. Lisaks tuleb tagada, et sellised piirangud ei tekita isikule ebaproportsionaalset koormust.

Kolmanda peatüki analüüs kinnitas, et Eesti digiriigi praktika toetab küll üldjoontes segamudelit ehk pakub valdkondlikult nii digitaal- kui analoogteenuseid, olulisi puudujääke esineb ligipääsetavuse ja erivajadustega inimeste arvestamise osas.

Kolmas peatükk heidab valgust vajadusele täiustada olemasolevaid regulatsioone ja tugevdada erivajadustega või väheste oskustega inimeste osalust digiteenuste arendamises, et vältida digilõhe suurenemist ja ühiskondlikku tõrjutust.

Analoogteenuste säilitamine ja pakkumine võiks olla mõistlik ja paindlik alternatiiv mitte ajutine meede, kuna see on seotud inimväärikuse, enesemääramise ja demokraatliku osaluse kaitsega. Kui digitaalne osalus on ainsaks võimaluseks põhiteenuste (nt haridus, tervishoid, sotsiaalteenused) kasutamiseks, siis võib see kujutada endast põhiseadusevastast survet. Eriti juhul, kui digitaalne osalus ei ole vabatahtlik või kui alternatiivseid teenuste võimalusi ei pakuta.

Magistritöö rõhutab vajadust tasakaalustada digitaalse ja analoogse eluviisi vahel, et kõik ühiskonnagrupid saaksid oma õigusi teostada sõltumata digitaalsest võimekusest. Õiguste ja vabaduste kaalutud rakendamine on ühine vastutus. Töö järeldeb, et digitaalse ühiskonna kiire areng nõuab pidevat õiguslikku kohandumist ning et sõltuvalt indiviidi eripärast tuleb teatud kontekstis luua tingimused, mis võimaldavad kõikidel inimestel, sõltumata nende isiklikest või sotsiaalsetest eripäradest, digitaalses maailmas täisväärtuslikult osaleda jäädes samas paindlikuks ka analoogteenuse vajaduse tõusetumisel.

New Rights Coming? The Right to Meaningful Human Contact and the Right Not to Be Profiled, Measured, Analyzed, Guided, or Nudged, and the Realization of These Rights in e-Estonia

Summary

Master thesis "New Rights Coming? The Right to Meaningful Human Contact and the Right Not to Be Profiled, Measured, Analyzed, Guided, or Nudged, and the Realization of These Rights in e-Estonia" discusses the relationship between digital and analog rights and their realization in the Estonian e-state. The thesis identifies three dominant groups within society: digitally enabled individuals without the desire or opportunity for participating online; digitally less enabled individuals; and digitally anchored outside of the digital sphere or with special needs.

The nature of the concept of the digital divide and its effects on various groups is the topic of the first chapter. Social inequalities are the result of the digital divide and exclude some people from digital life. The role of the state is to provide for basic rights even in the cyber world, and the thesis goes on to examine whether there is a duty from every group to go online and whose rights ensue therewith.

Chapter two discusses analog rights and basic freedoms in the digital age. The application of analog services under the three categories model is important to guarantee the rights of the individuals who cannot or do not want to engage in digital services. Article 19 of the Constitution enshrines the right of all individuals for free self-realization, i.e., the right to form one's own life, make decisions, and act on the basis of one's own values, interests, and aspirations. The self-realization in the digital space is straight away related to the broadened comprehension of the basic right to self-realization of the modern information society. Positive obligations and the duty of the state to combat digital loneliness are a fundamental part of the constitutional order, above all in light of the welfare state principle.

Chapter three discusses Estonian practice and analog rights development. Estonian practice demonstrates the use of a mixed model, where digital and analog services are offered simultaneously. Hard cases, including those of accessibility to digital services by people with disabilities and the absence of legislation, have sparked controversies on whether a single

digital model is sufficient. Future projections and proposals stress the necessity of more specific legislation and the input of individuals with special needs.

One of the most significant concerns that have arisen with online service delivery is that many services are delivered solely in digital form, thereby denying some sections of society essential services. For instance, individuals with disabilities tend to have barriers because most online services are not fully accessible to them, and there is no assurance of proper support for user interfaces and functions for people with special needs. There also are not sufficient laws clearly defining the service provider's duty to ensure that digital services are accessible to every citizen, including those with special needs.

In terms of future perspective and suggestions, the thesis lays much stress on the necessity of proper regulation to bring about proper balance of supply of digital services. While Estonia has been a pioneer in creating digital services, it is important to keep in mind that not everyone might be capable or may even wish to engage in digital services. Hence, the laws should be passed that compel the provision of analog services or, at the very least, the provision of digital services to all.

Above all, it is important to mainstream individuals with special needs into service planning. Service providers need to come up with flexible solutions that address the varied needs of people, including disabled people. This calls for investment in developing awareness in accessibility and materials that enable service providers to prioritize quality and provide equal opportunities for everyone.

Those who do not want to be online can be excluded from online services for good reasons. The ground of exclusion could be the independence of the individual and the freedom to select the lifestyle one wants, and the common good of society, which would satisfy the test of proportionality under the constitution. All individuals have the right under the constitution to select their lifestyle, including not participating digitally. This right is based on Section 19 of the Estonian Constitution, which enshrines personal freedom, and Article 8 of the European Convention on Human Rights, which enshrines privacy. Nonetheless, non-participation in digital matters cannot be considered good cause for recourse to substitute digital services.

Distinguishing between two cases: users who are unable to access digital services due to pragmatic reasons (e.g., insufficient skills or technological capabilities) and users who avoid digital engagement willingly and justifiably, the latter should be precluded from accessing analog services for good reasons alone. Reasons could include that public order and safety are

preserved where digital identification is required for delivering services (e.g., security or health services); the core substance of the service is preserved, where analog delivery would be detrimental to the quality or functionality of the service (e.g., real-time group working tools); cost-benefit trade-offs, where making alternative channels available would be disproportionately expensive compared to the value; or protecting the rights of others, e.g., adhering to data protection regulations which cannot be upheld offline.

It should be noted that in both instances, it should be established that the compulsory use of the digital channel is necessary in a democratic community and that there are no less restrictive alternatives. It should also be ensured that such restriction does not impose disproportionate burdens on the individual.

Voluntary avoidance of online involvement cannot, on its own, form a ground for refusing service. Restrictions need to be based on specific, objective, and constitutionally sufficient reasons while maintaining the substance of fundamental rights.

Estonia has not yet developed a completely regulated system that ensures that digital services are readily available in analog form to everyone, including individuals with special needs. This has been contentious because the majority of the citizens who are unable to engage in digital services have found it difficult to access services and have been denied social life. Different citizen groups and institutions have questioned whether a digital-only strategy is enough and whether it guarantees people's rights.

Master's thesis focuses on the importance of balancing digital and analog ways of life to make all segments of society provide their rights irrespective of their digital aptitude. Use of freedom and rights is everyone's responsibility. The thesis concludes that the law must constantly adapt to rapid development in the digital society and that, based on individual characteristics, circumstances must be provided in a specific setting wherein all individuals, regardless of individual or social characteristics, can access the digital sphere on equal terms but with elasticity in requests for analog services.

Allikad

Publikatsioonid:

1. Arenguseire keskus. Kuidas kaotada digilõhe. 17.12.2024. Veebis: <https://arenguseire.ee/pikksilm/kuidas-kaotada-digilohe/>
2. Dr Lorenz, B. Das Recht auf ein analoges Leben. Veebis: [Das Recht auf ein analoges Leben](#)
3. Dr. Ali, F. Digital Governance and distributed responsibility. Veebis: <https://fazalali.com/2024/07/13/digital-governance-and-distributed-responsibility/>
4. Erdtman, E jt. Universal Design as Guiding, Striving and Unifying: A Qualitative Study about how Universal Design is Understood, Practised and Realised in Contemporary Sweden. Scandinavian Journal of Disability Research. 2021/23
5. Euroopa andmekaitseinspektori arvamus nr 4/2015. Uus digitaalne eetika. Andmed, inimväärikus ja tehnoloogia. 11.09.2015. Veebis: [15-09-11_data_ethics_et.pdf](#)
6. Euroopa Komisjon. Digikompass 2030: Euroopa tee digikümnendil. Veebis: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021DC0118&from=de>
7. Euroopa Komisjoni digitaalrajanduse ja -ühiskonna indeks (DESI) 2019. Veebis: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/et/policies/desi>
8. Euroopa Küberturvalisuse amet (ENISA). Identifying emerging Cyber Security threats and challenges for 2030. Veebis: <https://www.enisa.europa.eu/sites/default/files/publications/ENISA%20Foresight%20Cybersecurity%20Threats%20for%202030.pdf>
9. Euroopa Nõukogu. Internet põhiõigusena. Veebis: [Internet access as a fundamental right](#).
10. Euroopa Parlament. Teabeleht: Liidu kodanikud ja nende õigused. Veebis: [Liidu kodanikud ja nende õigused | Teabelehed Euroopa Liidu kohta | Euroopa Parlament](#).
11. Fischman-Afori, O. Taking Global administrative Law one step ahead: Online giants and the digital democratic sphere. International Journal of Constitutional Law. Veebis: <https://academic.oup.com/icon/article/20/3/1006/6843673>
12. Gallistl, V. Rohner, R jt. Doing digital exclusion – technology practices of older internet non-users. ScienceDirect 2021/59
13. Haridus ja teadusministeerium. Toe vajadusega õpilased: õppekorraldus ja tugiteenused. Haridusvaldkonna aregukava 2021-2035

14. Helsper, EJ; Reisdorf BC. [The emergence of a “digital underclass” in Great Britain and Sweden: Changing reasons for digital exclusion](#). Sagejournals 3.03.2016.
15. Johannes, E. Digitale Verwaltung und soziale Teilhabe - Juristenzeitung 2023 nr. 23
16. Kohtute aastaraamat 2020. Kohtumenetluse avalikkuse praktilised probleemid ja nende võimalikud regulatiivsed lahendused.
17. *Loi contre l'exclusion numérique* (Anti-digital exclusion law 2019). Veebis: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000049563368>
18. Lucherini, F. The Constitutionalization of Social Rights in Italy, Germany, and Portugal: Legislative Discretion, Minimal Guarantees, and Distributive Integration Cambridgecore. 27.02.2024.
19. Majandus ja kommunikatsiooniministeerium (MKM). 2024. aasta Euroopa innovatsioonitegevuse tulemustabel: Eesti tõsis tugevaks innovaatoriks. Veebis: <https://mkm.ee/uudised/2024-aasta-euroopa-innovatsioonitegevuse-tulemustabel-estitousis-tugevaks-innovaatoriks>
20. Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium (MKM). Eesti digiühiskond 2030. Veebis: <https://www.mkm.ee/media/6791/download>
21. Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsioon (OECD). The OECD Digital Government Policy Framework. Six dimensions of a digital government (2020). Veebis: [OCDE-Digital-Government-Policy-Framework.pdf](#)
22. Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsioon (OECD). Understanding the digital divide. https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/understanding-the-digital-divide_236405667766
23. Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsioon (OECD). Rights in the digital age: challenges and ways forward.
24. Michela Pellicelli. “The Digital Transformation of Supply Chain Management”. ScienceDirect 2023.
25. Mikiver, M. Isikuandmeid riskasutav e-riik ja seadusereservatsioon. Kas efektiivsus tõrjub põhiseaduslikud nõuded? Riigiõiguse aastaraamat 2023.
26. Mikiver, M. Isikuandmeid riskasutav e-riik ja seadusereservatsioon. Kas efektiivsus tõrjub põhiseaduslikud nõuded? Riigiõiguse aastaraamat 4/2023
27. Mildebrath, H.. Internet Access as a Fundamental Right. Juuli, 2021. Veebis: [Internet access as a fundamental right](#).

28. Mitrou, L. Karyda, M. EU's Data Protection Reform and the Right to be Forgotten: A Legal Response to a Technological Challenge? Researchgate 02.2012.
29. Mitrou, L. Karyda, M. EU's Data Protection Reform and the Right to be Forgotten: A Legal Response to a Technological Challenge?
30. Mokfeti, M.T. Euroopa Liidu põhiõiguste harta kohaldumine liikmesriigi tegevuse või tegevusetuse korral. Juridica 2023/8.
31. Osula A. M jt. Inimõiguste raamat. Riigi kohustused põhiõiguste tagajana tehnoloogia tähtsuse suurenemisel.
32. Pilving, I. Krati komistuskivid ja riigivastutus automatiseeritud haldusmenetluses. Juridica 2022/6.
33. Puusalu, J. Digiriigi andmekasutusdilemmad: ühiskondliku turvalisuse ja isiku andmevabaduse keerukas vahekord. - Juridica 2024/5.
34. Report by the Secretary General of the Council of Europe State of Democracy, Human Rights and the Rule of Law: A Democratic Renewal for Europe 2021, lk 5, 32, 69.
35. RIA. E-Eesti rahvusvahelise maine uuring (2021).
36. RIA. Eesti digiriigi ajalugu. Veebis: <https://www.ria.ee/sites/default/files/documents/2022-11/Eesti-digiriigi-ajalugu-2022.pdf>
37. RIA. Küberturvalisuse aastaraamat 2024. Veebis: <https://www.vm.ee/sites/default/files/documents/2024-04/RIA%20k%C3%BCberturvalisuse%20aastaraamat%202024.pdf>
38. Riigiteenuste kättesaadavus maakondades. Uuring. Veebis: https://www.fin.ee/sites/default/files/documents/202107/riigiteenuste_kattesaadavus_maa_kondades.pdf
39. Shaw, M. Black D.W. Internet addiction: definition, assessment, epidemiology and clinical management.
40. Soo, K jt. Kuhu jäävad põhiõigused? Vastamata küsimused kättetoimetamise fiktsiooni laiendamisel. Juridica 2024/2.
41. Statistikaameti küsitlus: digitaalne ligipääs. Veebis: <https://stat.ee/et/uudised/infotehnoloogia-leibkondades-2023>.
42. The Tunis Agenda for the Information Society 2005.
43. Walle, S Seibote, Z jt. Explaining non-adoption of electronic government services by citizens: A study among non-users of public e-services in Latvia. Veebis: <https://www.track->

in.eu/web/wp-content/cache/mendeley-file-cache/ebd99f1e-15f1-39f8-8f72-595a144b65d2.pdf

44. Õiguskantsler. Tehnoloogiaajastu tuumikpõhimõtted.
45. Õiguskantsler: Arvamus põhiseaduslikkuse järelevalve asjas nr 3-18-477.
46. Õiguskantsleri aastaülevaade 2018/2019. Uued ülesanded.
47. Õiguskantsleri aastaülevaade 2023/2024. E-Eesti.
48. Õiguskantsleri aastaülevaade 2023/2024. Haldusakti kättetoimetamine.
49. Ühinenud Rahvaste Organisatsioon (ÜRO). Office for Digital and Emerging Technologies. Digital economy and society statistics. Digital inclusion.

Õigusaktid, kommentaarid, seletuskirjad

1. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv ELT L 321, 17.12.2018 (EL 2018/197) seletuskiri. Veebis: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?from=DE&uri=PI_COM%3AC%282020%298703&utm
2. Avaliku teabe seadus (AvTS) - RT I, 30.12.2024.
3. Euroopa digitaalsete teenuste juurdepääsetavuse määrus (2019/882) ELT L 151/70. Digital Services Act (DSA) 16.11.2022.
4. Euroopa Liidu digiligipääsetavuse standard EN 301 549.
5. Euroopa Komisjoni rakendusotsus (EL) 2021/1339 L 289/53.
6. Veebilehe ja mobiilirakenduse ligipääsetavuse nõuded ning ligipääsetavust kirjeldava teabe avaldamise kord - RT I, 31.12.2022
7. Euroopa Liidu põhiõiguste harta (ELT C 202, 07.06.2016).
8. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrus ELT 2016/679 L 119/1 Veebis: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016R0679>
9. Saksamaa põhiseadus. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. Veebis: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html>.
10. Sotsiaalhoolekande seadus - RT I, 31.12.2024, 29.
11. Põhiseaduse kommenteeritud väljaanne. [Pohiseadus.ee](https://pohiseadus.ee)
12. Rootsi põhiseadus (Riksdag Act). Veebis: <https://www.riksdagen.se/>
13. Põhiseadus - RT I, 15.05.2015, 2..
14. Maa-, haldus- ja ringkonnakohtu kantselei kodukord - RT I, 16.12.2021, 21..
15. Euroopa Sotsiaalharta - RT II 2000, 15, 93.

16. Puuetega inimeste õiguste konventsioon ja fakultatiivprotokoll - RT II, 04.04.2012
17. Tallinna ühistranspordis sõidu eest tasumise kord ja sõidupiletite hinnad - RT IV, 08.11.2024.
18. Soome põhiseadus. Suomen Perustuslaki. Veebis: [731/1999 | Lainsäädäntö | Finlex](#)
19. Veebilehtede ja mobiilirakenduste juurdepääsetavuse direktiiv (2016/2102).
20. Euroopa digitaalsete teenuste juurdepääsetavuse määrus EL 2023/2854 (2019/882).
21. Ü. Madise, jt. Põhiseaduse kommenteeritud väljaanne (2012).
22. ÜRO inimõiguste deklaratsioon - RT II 2010, 14, 54
23. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2018/1972 ELT L 321. Seletuskiri 17.12.2018.
Veebis: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?from=DE&uri=PI_COM%3AC%282020%298703&utm
24. Toodete ja teenuste ligipääsetavuse seadus - RT I, 15.06.2022, 1,

Kohtulahendid

EIKo 21575/08, *Jankovskis v. Lithuania*

EIKo 17429/10 *Kalda vs Eesti* (2016)

EIKo 20082/02 *Zehentner v. Austria* (2009)

EIKo 3111/10 *Yildirim vs. Türgi* (2012)

EIKo 34591/19, 42545/19 *Toplak and Mrak v. Slovenia*,

EIKo 47121/06, 13988/07 ja 34750/07 *Mehmet Reşit Arslan and Orhan Bingöl v. Turkey*.

EIKo C-360/10, *SABAM v Netlog* (2012)

EIKo C-70/10 – *Scarlet Extended v SABAM* (2011)

EIKo C-335/11 *HK Danmark* - ECLI:EU:C:2013:222